

Cumhuriyet Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü

Tarih Anabilim Dalı Yakınçağ Tarihi Bilim Dalı

19. YÜZYILDA SİVAS EYALETİ'NDE SARRAFLIK FAALİYETLERİ

Buket ÇELİK

Yüksek Lisans Tezi

Tez Danışmanı

Doç. Dr. Galip EKEN

Sivas

HAZİRAN 2013

19. YÜZYILDA SİVAS EYALETİ'NDE SARRAFLIK FAALİYETLERİ

Buket ÇELİK

Cumhuriyet Üniversitesi
Sosyal Bilimler Enstitüsü

Lisansüstü Eğitim Öğretim ve Sınav Yönetmeliğinin Tarih Anabilim Dalı
Yakınçağ Tarihi Bilim Dalı İçin Öngördüğü

YÜKSEK LİSANS TEZİ
Olarak Hazırlanmıştır.

SİVAS
HAZİRAN 2013

KABUL VE ONAY

Buket ÇELİK' in hazırlamış olduğu “**19. Yüzyılda Sivas Eyaleti'nde Sarraflık Faaliyetleri**” başlıklı bu çalışma, 14.06.2013 tarihinde yapılan savunma sınavı sonucunda başarılı bulunarak jürimiz tarafından “**Tarih Anabilim Dalı, Yakınçağ Tarihi Bilim Dalı**”nda **YÜKSEK LİSANS TEZİ** olarak kabul edilmiştir.

Doç. Dr. Galip EKEN (Başkan) (Danışman) :

Prof. Dr. Ömer DEMİREL (Üye) :

Prof. Dr. Adnan GÜRBÜZ (Üye) :

Yukarıdaki imzaların adı geçen öğretim görevlilerine ait olduğunu onaylarım./..../....

Prof. Dr. Alim YILDIZ

Enstitü Müdürü

ÖZET

ÇELİK, Buket, 19. Yüzyılda Sivas Eyaleti'nde Sarraflık Faaliyetleri, Yüksek Lisans Tezi, Sivas, 2013.

Bu tezde, Osmanlı Devleti'nin hemen her alanda olduğu gibi, ekonomik olarak da darboğaza girdiği dönemler olan XVIII. ve XIX. yüzyıl boyunca bilhassa öne çıkan ve ekonomik hayatın önemli bir unsuru haline gelen *sarrafların*, Osmanlı Devleti'nin iç bölgelerinde ve taşrada sergilemiş oldukları faaliyetleri, Osmanlı Arşivlerine yansımış bilgiler ışığında incelemeye alınmıştır. Tezimizde 1800-1900 tarih aralığındaki belgeler değerlendirilmiş olmakla birlikte, bölge olarak da sınırlamaya gidilmiş ve Sivas Eyaleti sınırları içerisindeki sarraflık faaliyetlerine yer verilmiştir. Çalışmamızda özellikle Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı'ndan ulaşılan belgelere ek olarak, Şeriye Sicilleri ve ahkamlardaki veriler birinci elden kaynak olarak incelemeye alınmış ve konumuz ile alakalı diğer mevcut ikinci elden kaynaklar ve araştırma inceleme eserleri vasıtasıyla da araştırma konumuz şekillendirilmiştir. Bu çalışmada; sarrafların söz konusu dönemde ve mekanda çeşitli statülerdeki kişilerle olan alacak-verecek faaliyetleri, bu alışverişler sırasında meydana gelen sorunlar ile bu sorunların çözümleri hususunda izledikleri nizamlar, sarrafların Osmanlı Devleti içerisinde üstlendikleri belli başlı görevler ve bütün bunların sonucu olarak da devletin ekonomi politikası içerisinde sarrafların sahip olduğu önemli rol ele alınmıştır.

Anahtar Kelimeler: Sarraf, Sivas Eyaleti, Borç, Faiz, İltizam.

ABSTRACT

Çelik, Buket, Moneychanging Activities in Eyalet-i Rum at 19th century, Master Thesis, Sivas, 2013.

At this thesis, activities of moneychangers in rural areas of Ottoman Empire will be researched as they became a vital part of the economic life during the 18th and 19th centuries from the Ottoman Archives.

Moneychanging activities have been reviewed in our thesis between 1800-1900 time period in the Eyalet-i Rum borders. In addition to files reviewed from Ottoman Archives Department Directorate of Prime Ministry State Archives General Directorate, data from Seriah Registers have also been used as source and other third party sources have also been regarded to shape the thesis. At this work, moneychanging activities of moneychangers in the mean time and place with people from variety of statuses, the problems during moneychanging and the methods they have followed for solution of problems, missions that money changers had been in and as a result their important position moneychangers had been in state's economy policy have been reviewed.

Keywords: Moneychanger, Sivas Eyaleti, Debt, Interest, Favoring

İÇİNDEKİLER

ÖZET	i
ABSTRACT	ii
İÇİNDEKİLER	iii
KISALTMALAR	vi
TABLolar	ix
ÖNSÖZ	x
GİRİŞ	1
A. 19. Yüzyılda Osmanlı Devleti'nin Ekonomik Durumu.....	1
B. Osmanlı Devleti'nde Para Politikası.....	2
C. Osmanlı Devleti'nde Banka Müessesesi.....	4
D. Sivas Eyaleti'nin Sınırları.....	5
E. Osmanlı Devleti'nde Sarraflık ve Sarraflar.....	12

BİRİNCİ BÖLÜM

1. SİVAS EYALETİ'NDE SARRAFLARIN ÖNE ÇIKTIĞI ALANLAR	17
1.1. Sarraflık Yapanların Etnik Kökenleri.....	17
1.2. İltizam Sistemi ve Sarraflar.....	20
1.3. Malikane Sistemine Geçildikten Sonra Sarraflar.....	28
1.4. Köşe Sarrafları.....	31
1.5. Sandık Sarraflığı.....	33

1.6. Kumpanya Sarrafları.....	38
-------------------------------	----

İKİNCİ BÖLÜM

2. SARRAFLIK FAALİYETLERİ.....	40
2.1. ALACAK VERECEK İLİŞKİLERİ.....	40
2.1.1. Sarrafların Alacak Verecek İşlerinde Tabi Oldukları Nizamlar.....	40
2.1.1.1. Para Bozma İşlemlerinde Tabi Oldukları Nizamlar.....	41
2.1.1.2. Borç Para Verme İşlemlerinde Tabi Oldukları Nizamlar....	42
2.1.1.3. Sarraflarda Suç ve Ceza.....	46
2.1.2. Sarraftan Borç Alan Kişilerin Sosyal Statüleri.....	50
2.1.3. Sarraftan Borç Alan Kişilerin Borç Alma Sebepleri.....	54
2.1.4. Sarraftan Alınan Borç Miktarları	57
2.1.5. Borçlu Sarraflar.....	62
2.1.6. Alacak Verecek Davaları.....	67
2.2. BORCUN GERİ ÖDENMESİ SIRASINDA YAŞANAN GECİKMELERDE UYGULANAN METOTLAR.....	68
2.2.1. Faiziyle Geri Alma.....	68
2.2.2. Taksit.....	73
2.2.3. Tereke Furuhtu veya Terekeden Tahsil Etme.....	74
2.2.4. Vereselerinden Tahsil Etme.....	77

2.2.5. Kefillerinden Tahsil Etme.....	78
2.2.6. Emlakine El Koyma.....	80
2.2.7. Evini, Tarlasını veya iftliğini Satma.....	81
2.2.8. Maaşına El Koyma ya da Maaşından Kesme.....	85
2.2.9. Zahîrelerine El Koyma.....	86
2.2.10. Görevinden Uzaklaştırma.....	87
2.2.11. Hapis Cezası Verme.....	88
SONUÇ	89
KAYNAKÇA	92
EKLER	100

KISALTMALAR

A.DVN	: Divân-ı Hümâyûn Kalemî
A.M.	: Sadaret Mütferrik Evrakı
A.MKT.	: Bab-ı Asafî Mektubî Kalemî
A.MKT.DV	: Sadaret Mektubi Kalemî Deavi Evrakı
A.MKT.MHM	: Sadaret Mektûbî Kalemî Mühimme
A.MKT.MVL	: Sadaret Mektûbî Kalemî Meclis-i Vâlâ
A.MKT.NZD	: Sadaret Mektûbî Kalemî Nezaret ve Devair
A.MKT.UM	: Sadaret Mektûbî Kalemî Umum Vilayet
bkz.	: Bakınız
c.	: Cilt
C.DH.	: Cevdet Dahiliye
çev.	: Çeviren
C. ML.	: Cevdet Maliye
C.SM.	: Cevdet Saray
C.Ü.	: Cumhuriyet Üniversitesi
DH.MKT	: Dahiliye Nezareti Mektubî Kalemî
H.	: Hicrî
HAT	: Hattı Hümayun
haz.	: Hazırlayan
HR.MKT	: Hariciye Nezareti Mektubî Kalemî
İ.DH.	: İradeler Dâhiliye

İ.MVL.	: İdare Meclis-i Vâlâ
M.	: Miladî
MVL.	: Meclis-i Vâlâ
no.	: Numara
OTAM	: Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi
s.	: sayfa
S.	: Sayı
TCTA.	: Tanzimat'tan Cumhuriyete Türkiye Ansiklopedisi
TDK.	: Türk Dil Kurumu
TDVİA.	: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi
T.Ş.S.	: Tokat Şer'iyeye Sicili
TTK.	: Türk Tarih Kurumu
Ş.D.	: Şura-yı Devlet Evrakı
Y.Ş.S.	: Yozgat Şer'iyeye Sicili
yy.	: Yüzyıl

HİCRİ AYLAR

M	: Muharrem
S	: Safer
Ra	: Rebî'ü'l-evvel
R	: Rebî'ü'l-âhir
Ca	: Cemaziye'l-evvel
C	: Cemaziye'l-âhir
B	: Receb
Ş	: Şaban
N	: Ramazan
L	: Şevval
Za	: Zilka'de
Z	: Zilhicce

TABLOLAR LİSTESİ

Tablo I	: 1500-1800 Yılları Arası Eyalet-i Rum Sınırları.....	6
Tablo II	: 1847 Yılı Düzenlemelerine Göre Eyalet-i Rum'un Sınırları.....	7
Tablo III	: 1854 Yılı Düzenlemelerine Göre Eyalet-i Rum Sınırları.....	8
Tablo IV	: 1868'den Sonra Sivas Vilayeti.....	9
Tablo V	: Kullanılan Belgelerin Bölgelere Göre Dağılımı.....	11
Tablo VI	: Sarrafların İsimleri.....	18
Tablo VII	: H. 1276/M. 1859 Tarihli Düzenlemeye Göre Sarrafların Sorunlarına Göre Müracaat Edecekleri Mahkemeler.....	44
Tablo VIII	: Sarraftan Borç Alan Kişilerin Unvan, Lakap ve Mevkileriyle Birlikte İsimleri.....	50
Tablo IX	: Sarrafların Para Alışverişi Yaptıkları Kişilerin Sosyal Statülerine Göre Dağılımı.....	53
Tablo X	: Sarraftan Alınan Borcun Nedenleri.....	54
Tablo XI	: Sarraftan Alınan Borç Miktarları.....	59
Tablo XII	: Sarrafların Sermayeleri.....	61
Tablo XIII	: Borçlu Sarraflar.....	66
Tablo XIV	: Borç Gecikmelerinde Uygulanan Faizler.....	72

ÖNSÖZ

Sarraflar, Osmanlı Devleti içerisindeki faaliyetleri göz önüne alındığında, günümüz bankacılığının temelini oluşturan işlevleriyle ekonomik hayatın en önemli unsurlarından biri olarak karşımıza çıkmaktadırlar. Para değiştirmeyi ve bu değişiklikten kâr elde etmeyi meslek haline getirmiş olan sarraflar, devletin içinde bulunduğu ekonomik buhran ve bu buhran neticesinde devletin kullandığı para birimlerinde sürekli olarak tağşişe gidilmesi gibi sebeplerden dolayı, özellikle Osmanlı Devleti'nin dağılma döneminde faaliyetlerini önemli ölçüde artırmışlardır. Bu açıdan bakıldığında, Osmanlı Devleti'nin son dönemi ile ilgili ekonomik yapıda tahlil edilmesi gereken önemli konulardan birisi olarak sarraflar karşımıza çıkmaktadır. Dolayısıyla devlet içerisinde sarrafların statüsünün ve işlevlerinin tam olarak tespiti ve açıklanması devletin ekonomik durumunun ve bu durumun sonuçlarının halka ve diğer kurumlara nasıl yansıdığına en iyi göstergelerinden birisi olacaktır. Yapmış olduğumuz bu tez çalışması ile de, Osmanlı arşivlerimizdeki çok sayıdaki verilerden konuyla ilgili bilgilerin elverdiği ölçüde bunları açıklamaya çalıştık.

19. yüzyılda Osmanlı Devleti'nin, Sivas Eyaleti diye anılan ve geçmişten bu döneme kadar başlıca Sivas, Amasya, Tokat, Çankırı, Yozgat ve Çorum eyaletlerini ve bu eyaletlere bağlı kaza, nahiye ve köyleri kapsayan alanlarda, sarrafların faaliyetlerini inceleyip anlama üzerine yoğunlaşmış bulunan tezimiz, giriş bölümünden başka başlıca iki kısımdan oluşmaktadır. Giriş bölümünde, 19. yüzyılda Osmanlı Devleti'nin ekonomik durumundan genel hatlarıyla bahsedildikten sonra, sarrafların başlıca görevlerinden olan para değişiminin ortaya çıkmasının temelindeki durumu daha iyi kavrayabilmek için devletin para politikasına kısaca değinilmiş, daha sonra Osmanlı Devleti'nde banka müessesesinin yokluğundan ve bu yokluğun sarraflığın ortaya çıkmasındaki kaçınılmaz etkisinden bahsedilmiştir. Giriş bölümünde ayrıca, Osmanlı Devleti'nin Sivas Eyaleti olarak tabir edilen bölgelerinin hangi alanları kapsadığı bilgisine de yer verilmiş ve ayrıca Sarraflık mesleği açıklandıktan sonra Osmanlı Devleti'nde

Sarrafların yeri ve önemi hakkında bilgiler verilmiştir. Birinci bölümde; Sivas Eyaleti içerisinde faaliyet gösterdiği tespit edilen sarrafların isimlerinden hareketle sarrafların etnik kökenleri üzerine bir değerlendirme yapılmıştır. Birinci bölümde ayrıca, konumuzun aktörleri olan sarrafların kendilerine özgü statüleri ve işlevleri çerçevesinde devlet içerisinde faaliyet gösterdikleri ve öne çıktıkları çeşitli alanlar, Sivas Eyaleti bölgesinin belgelerinde rastlanan örnekleriyle beraber açıklanarak ele alınmıştır. İkinci bölümde ise; toplum içerisinde sarrafların faaliyetlerini ve alacak verecek ilişkilerini gösteren arşiv belgelerinden elde edilen veriler çerçevesinde, sarrafların kimlerle ve neden alacak verecek ilişkisi içerisinde bulunduğuna ve ayrıca alacak verecek işlerinde uyguladıkları metotlara ve uydukları kanunlara dair ayrıntılı bilgiler verilmiştir.

Tez çalışmalarım sırasında yardımlarını esirgemeyen danışman hocam Doç. Dr. Galip Eken'e, tez konusunu önererek bu çalışmanın yapılmasına vesile olan ve ayrıca bilgi ve desteklerini de esirgemeyen Arş. Gör. Zafer Karademir'e, Başbakanlık Osmanlı Arşivi'nden belgelerin temini esnasında çok büyük yardımlarını gördüğüm değerli dostlarım Yavuz Kavak'a ve Ahmet Çelik'e, ayrıca her daim yanımda ve destekçim olan en değerlilerim annem ve babama sonsuz teşekkürlerimi sunarım.

GİRİŞ

A. 19. Yüzyılda Osmanlı Devleti'nin Ekonomik Durumu

Osmanlı Devleti'nin 19. yüzyılı, bir önceki yüzyılda yenik düşülen savaşların sonucu olarak, malî gelirlerin son derece kötü ve devletin bir hayli yıpranmış durumda olduğu bir dönem olarak karşımıza çıkmaktadır. 19. yüzyılın ilk padişahı olan III. Selim'in (1789-1808) 18. yüzyılın son yıllarında başa geçtiği dönemde, devletin kasası taht değişikliği nedeniyle dağıtılması gereken parayı bile dağıtmaktan aciz bir durumdaydı. III. Selim o yıllarda altın ve gümüş eşyalardan para basılması ve paranın değerinin düşürülmesi gibi bir dizi önlemlerle hazinenin açığını kapatmayı denemesine rağmen, bunlar bir işe yaramadı. Bu yüzyılda devlet hazinesinin zayıflamış olmasının yanı sıra, III. Selim'in hükümdarlığı döneminde ayrıca devlet memurları ve üst düzey yetkililer görevlerini kötüye kullanmaya başlamışlardı. Devletin görevlendirdiği memurların da yolsuzluğa kalkışarak halktan haksız yere fazla vergi toplamasıyla, halk da ciddi bir sıkıntı içerisine düşmüş bulunmaktaydı. Sultan III. Selim bütün bu aksaklıkların üstesinden gelebilmek için çeşitli girişimlerde bulunsa da başarılı bir sonuç elde edemedi (Belin, 1999; 437-446).

19. yüzyılın diğer bir padişahı olan II. Mahmut döneminde (1808-1839) ise, II. Mahmut'un tahta geçişinden 1826 yılına kadar geçen dönemde ekonomik faaliyetler akışına bırakıldı, bu alanda çok ciddi önlemlere ya da düzenlemelere gidilmedi. 1826'dan sonra ise askerî, malî, idarî ve mülkî hemen her alanda faaliyetlere girişildi. Bu tarih itibarıyla Osmanlı maliyesinde yeni kurumsallaşmalar süreci başlamış oldu. (Cezar, 1986; 235). Ayrıca bu dönemde hazinedeki para darlığı ve yabancı devletlerle savaşların ortaya çıkardığı gereksinimleri karşılayabilmek için, Osmanlı para sistemi ile alakalı çok sayıda düzenleme yapıldı (Belin, 1999; 462-463).

Dönemin bir diğer padişahı Sultan Abdülmecit (1839-1861) ise, tahta geçişinden kısa bir süre sonra Tanzimat-ı Hayriye'yi ilan etti. Bu yeni düzenleme hem siyasal alanda hem de ekonomi alanında birçok yenilikler getirdi. Bunun

haricinde bu dönemde, devlet 1854 yılında Londra'dan, 1855'te İngiltere'den, 1858'de ise Londra'dan yüksek tutarlarda borçlar aldı. Böylece iktisadî alanda kendi ihtiyaçlarını karşılamada kendi kendine yetemeyecek duruma gelen devlet, dış borçlanma sürecini de başlatmış oldu (Belin, 1999; 468-478).

Osmanlı Devleti 19. yüzyılda hem siyasi hem de ekonomik bakımdan geri kalmış bir ülke konumunda bulunmaktaydı. Ülkede sanayi faaliyetleri ve sanayicilik gelişmemişti. Üretimin büyük çoğunluğunun tarıma dayanmasına rağmen tarım sektörü de yeteri kadar gelişmemişti. Bütün bunlara karşılık 19. yüzyılda, Osmanlı Devleti Tanzimat döneminde pek çok gelişme ve yeniliklere sahne oldu. Bu yenilik ve değişmelerden devletin ekonomik hayatı da payını aldı. Örneğin bu dönemde çeşitli tarım ürünlerinin üretimini artırmak amaçlı bazı tarım ürünlerine vergi muafiyeti getirildi, devlet tarafından çiftçiye kredi yardımı sağlandı (Yıldırım, 2001; 314-315).

19. yüzyılda Osmanlı Devleti'nin içinde bulunduğu dağılma ve bozulma dönemi Avrupa devletlerini de harekete geçirdi ve Avrupa devletleri yıkılacaklarına kesin gözüyle baktıkları Osmanlı Devleti'nden en büyük parçayı alma yarışına girdiler. Bu yüzyıl boyunca Osmanlı'nın dış ülkelere ihracatı büyük bir gelişme kaydetmezken, yabancı ülkelerden Osmanlı ülkesine giren ithal malların oranında ciddi bir artış gözlemlendi. Bunun yanı sıra Osmanlı'nın Avrupa ülkeleri ile imzalamış olduğu ticarî ve ekonomik içerikli antlaşmalar da, Osmanlı'ya ekonomik olarak fayda getirmekten ya da çıkarlarını korumaktan uzak kaldı (Yıldırım; 2001; 316-319).

B. Osmanlı Devleti'nin Para Politikası

Osmanlı Devleti'nin para sistemi, madeni para rejimine dayanmaktaydı ve devletin kurucusu Osman Bey zamanından itibaren ilk Osmanlı sikkeleri basılmaya ve kullanılmaya başlanmıştı. Devletin kuruluş ve yükseliş dönemlerinde para birimi gümüş akçe idi. Fatih Sultan Mehmed'in 1479 tarihinde Osmanlı'nın ilk altın

parasını darp etmesiyle Osmanlı Devleti'nde ikili, yani altın ve gümüş, madenî para sistemi kullanımına geçildi. 1688 tarihine gelindiğinde ise “mankur” ve “pul” denilen bakır paralar darp edildi. Böylece piyasa da üç farklı metalden para dolaşır hale gelmişti. Ancak, düşük değerdeki külçe bakır, sikke olarak kesilip yüksek fiyattan piyasaya sürülünce piyasada enflasyona neden oldu ve basılmaya başladıktan üç yıl sonra, yani 1691 tarihinde, kullanımdan kaldırıldı. Osmanlı'nın kullandığı bu paraların haricinde bir de mahalli paralar da piyasada dolaşıyordu. Yani Osmanlı'nın fethettiği bazı bölgelerdeki halkın, Osmanlı hakimiyetine geçmeden önce kullandığı para birimlerini Osmanlı hakimiyetine geçtikten sonra da kullanmalarına izin verilmişti. Bu durum da piyasada farklı çeşitte ve değerde dolaşan paraların sayısını artırmıştı. Bütün bunlara ek olarak yabancı ülkelere ait paralar da piyasadaydı (Akyıldız, 1996; 22-23).

Osmanlı Devleti'nin altın, gümüş ve bakır metallerinin kullanımına dayanan metal ağırlıklı bu para rejimi 1840 yılına kadar devam etti. 1840 yılında ise ilk Osmanlı kağıt parası olan “*kaime*” Sultan Abdülmecid zamanında tedavüle çıkarıldı (Erol, 1970; 1). Bu dönemde çıkarılan kağıt para, Tanzimat'ın gerektirdiği yenilikleri yapmak üzere, devlet hazinesinin paraya olan ihtiyacını karşılamak amacıyla çıkarılmıştı. Ancak kağıt paranın piyasaya çıkmasından çok kısa süre sonra birileri tarafından sahtelerinin yapılıp kullanılması halkın kaimeye olan güvenini sarstı. Zaten halk kaimeleri benimseyememişti ve metal para kullanımına ağırlıklı olarak devam ediyordu. Özellikle taşrada kaimeler hiç rağbet görmemişti ve kaimelerin kullanımı İstanbul ile sınırlı kalmıştı. Bu gibi nedenlerden dolayı ne devlete ne de halka bir yarar sağlamayan ilk kağıt paralar, çıkarılmasından 23 yıl sonra tekrar tedavülden kaldırıldı. İlk kaimelerin tedavülden kaldırılması halk tarafından büyük sevinçle karşılandı. Daha sonra Sultan Abdülhamid döneminde Sırp ve Karadağ İsyanlarının baş göstermesi ve yaklaşan Osmanlı-Rus Harbi nedeniyle hazinenin para ihtiyacını karşılamak üzere 1876 tarihinde ikinci kez kaime basıldı. Ancak bu kaimeler de ilkiyle yaklaşık aynı sebeplerden dolayı kısa sürede tedavülden kaldırıldı. Üçüncü ve son olarak Mehmed Reşat devrinde basılan kaimeler de Birinci Dünya Savaşı'nın başladığı günlerde yine piyasadaki para yokluğunu gidermek ve devlet hazinesinin ihtiyaçlarını karşılamak için çıkarıldı.

Çıkarılan bu son kaimeler Cumhuriyet dönemine kadar piyasada varlığını sürdürdü. Cumhuriyet devrinde de kağıt para kullanımını devam ederek günümüze kadar ulaştı (Erol, 1970; 1-33).

Yukarıda anlatılanları kısaca ifade etmek gerekirse, Osmanlı para sistemi kuruluşundan XIX. yüzyıla kadar temel olarak altın, gümüş ve bakır sikkelere dayanmakla birlikte, piyasada yerli ve yabancı başka birçok çeşitte paralara rastlamak da mümkündür. XIX. yüzyılda kağıt paralar basılmış olmakla birlikte, bunlar esnaf ve halk tarafından fazla itibar görmedi ve ekonomik hayattaki işlemler metal para ağırlıklı yürütülmeye devam etti.

Bu şekilde Osmanlı iktisadî yaşamının birbirinden farklı değer ve nitelikte madenlerden yapılmış paralarla faaliyet göstermesi, bu farklı değerdeki paraları bozmayı ve metal paraları değiştirmeyi kendisine meslek edinen bir sınıftan, yani “*sarraflar*” sınıfının, doğmasına neden olan birinci etken oldu.

C. Osmanlı Devleti’nde Banka Müessesesi

Osmanlı Devleti’nde çağdaş bankacılığı kurma girişimleri Tanzimat ile başlamaktadır. Bu tarihten önce devlet içerisinde faaliyet gösteren resmi ya da özel bir banka kuruluşu bulunmamaktadır. Dolayısıyla Osmanlı’da bu eksikliği kapatma görevi sarraflar ve poliçecilere düşmüştür (Güler, 2009; 108).

Dolayısıyla, memleket içerisinde sarraflık mesleğinin doğmasına neden olan birinci etken ülkede farklı çeşitte paraların kullanılıyor olması iken, ikinci etken ise, Osmanlı ülkesinde, borç para vermeyi kendisine görev bilecek bankaların ve de para bozma ve paraları birbiriyle değiştirme işlevini üstlenecek günümüzdeki döviz büroları gibi kurumların olmayışıdır. Bu kurum ve kuruluşların eksikliği, sarrafların bu işlemleri üstlenmelerine ve bu alanlarda öne çıkmalarına neden olan önemli etkenlerden birisi olmuştur.

19. yüzyıla gelene kadar bankacılık işlerini üstlenen ve bu sayede bu işlerde uzmanlaşan sarraflar, bu yüzyılın ortalarına doğru devletin banka kurma

girişimlerinde bulunmasıyla birlikte ilk akla gelen kişiler olmuştur. Devlet, 1844 yılında yapılan para ıslahatını yürütebilmek için bir mali müesseseye ihtiyaç duyunca, Galata bankerleri ile irtibata geçti. Yapılan görüşmeler sonucunda Alleon ve Baltazzi isimli iki variyetli ve meşhur sarraf ile anlaşma sağlandı ve 1847 yılında *Bank-ı Dersaadet (Banque de Constantinople)* kuruldu. Böylece, bu yüzyılda Galata Sarrafi olarak da anılmaya başlanan sarraflar, Osmanlı ülkesinde bankacılık faaliyetlerini başlattılar¹. Ancak kuruluşundan beş yıl sonra, 1852 yılında, istenilen kârı yapamadığından, bu banka kendisini feshetti (Eldem, 1994; 159).

Bu tarih ile başlayan banka sektörü, daha sonraki tarihlerde çeşitli kişi ya da kurumların teşvikiyle gelişme kaydetmeye devam etti. Ancak bankacılık sistemindeki bu girişimlere rağmen, yıllardır bu mesleği üstlenmiş bulunan sarrafların faaliyetlerine aniden son verilmedi. 20. yüzyıl başlarına kadar bankacılığın düzenli bir temele oturtulamaması nedeniyle, sarraflar ülke içerisinde sarraflık faaliyetlerini sürdürmeye devam ettiler.

D. Sivas Eyaleti'nin Sınırları

Osmanlı Devleti'nde ülke yönetiminde asıl birim *sancaktı* ve bu temel birim olan sancağın birkaç tanesinin birleşerek oluşturduğu üniteye ise *eyalet* denilmekteydi. (Çadırcı, 2007; 97). Sancaklara ayrılan bu Osmanlı eyaletleri, bugünkü anlamda bir Türkiye vilayetinden çok daha geniş sınırlara sahipti (Ortaylı, 2007; 253). Bir eyalet, sancak beyinin idaresi altında sancak veya liva denilen idarî birimlerden meydana gelmekteydi. Bu sistemde sancak daima temel bir idarî birimdi ve beylerbeyinin bizzat kendisi "*Paşa Sancağı*" denilen merkez sancakta bulunurdu (İnalçık, 1995; 549-550).

Bu yönetim biçiminin oluşturulmasında askeri amaçlar göz önünde tutulmuştu. Eyalet, temel olarak timar sistemi çerçevesinde teşkil edilmişti ve bir

¹ Osmanlı Devleti'nde bankacılığın ortaya çıkışı ve gelişimi hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. Haydar Kazgan (1997). *Osmanlı'dan Cumhuriyete Türk Bankacılık Tarihi*, ayrıca bkz. ; Hasan Ferid (2008). *Osmanlı'da Para ve Finansal Kredi, Bankacılık*, c. III.

beylerbeyinin emri altındaki eyalet kuvvetleri, devlet ordusunun büyük bir askerî ünitesini oluşturmaktaydı. Beylerbeyinin başta gelen görevi, en mükemmel şekilde kuvvetlerini hazırlayıp orduya katılmaktı. Timarların kaydedildiği esas kütük defterleri olan ve her sancak için ayrı ayrı hazırlanan icmal ve mufassal defterlerinin birer sûreti ise merkezden eyaletlere gönderilirdi (İnalçık, 1995; 550).

Bu idarî teşkilat yapısında, Osmanlı Devleti'nde, XV. asırdan beri Sivas-Amasya-Tokat yörelerini kapsayan bölgeye “*rumiyye-i suğra*” (daha/en/çok küçük Anadolu) adı verilirdi. 1413 yılında yapılan idari taksimat ile de bu bölge “*Vilayet-i Rûmiyye-i Suğra*” şeklinde adlandırılmaya başlandı (Açıkel, 2008; 225). “*Rum*” kelimesi ise memleket, bölge anlamında Roma İmparatorluğu'nun hakimiyetini ima ederek, bazen bütün Anadolu'ya, XV. ve XVI. asırlarda ise daha küçük ve belirli bir mıntıkaya delalet etmekteydi (Gökbilgin, 1965; 51).

Zaman içerisinde savaşlarda alınan veya kaybedilen topraklarla da doğru orantılı olarak Rum Eyaleti'ne dahil olan sancak ve kazaların sayısında artış veya düşüşler yaşandı ve eyaletin sınırlarında çeşitli değişimler oldu (Açıkel, 2008; 226). Bununla birlikte, 1500'lü yıllardan, Kanûnî döneminden itibaren başlamak üzere, Eyalet-i Rum'un 7 sancağa bölünmüş olduğu görülmektedir. Bunlar; *Amasya*, *Bozok (Yozgat)*, *Çorum*, *Cânîk (Samsun)*, *Divriği*, *Arapgîr* ve Paşa Sancağı adı ile *Sivas*'dir. Rum Eyaleti'nin bu sınırları 1600'lü yıllarda da aynen devam etmiş ve 1700'lü yıllara da bu şekilde girmiştir (Mutlu, 2011; 18).

Merkez sancağı Sivas olan Eyalet-i Rum, 1700'lü yılların başından itibaren “*Eyalet-i Sivas*” olarak anılmaya başlanmıştır. Bu yüzyılda da Paşa Sancağı yine Sivas olmakla birlikte, bu tarihlerde ve 1800'lerin başlarında Sivas Eyaleti'ne bağlı sancaklar da yine 7 tanedir (Mutlu, 2011; 18).

Tablo I : 1500-1800 Yılları Arası Eyalet-i Rum Sınırları

1500-1800 Yılları Arası Eyalet-i Rum Sınırları
Sivas
Amasya
Bozok (Yozgat)

Çorum
Canik (Samsun)
Divriği
Arapgîr

1839 Tanzimat Fermanı ile devlet ülke içerisinde siyasî, askerî, sosyal ve ekonomik reformlara gidileceğini ilan etmiş ve fermanın ilanından sonra bu yönde çalışmalara başlamıştır. Bu ilan çerçevesinde devletin merkez organları ve taşra birimlerinde de değişiklikler yapılmıştır. Taşra mülkî taksimatı yeniden düzenlendiği gibi, idarî ve beledî örgütlenmede de yeni kurum ve birimler teşkil edilmiştir. Bu çerçevede 1840-1864 yılları arasında klasik dönemin eyalet-sancak-kaza sistemi korunarak bazı eyaletlerin idarî taksimatı değiştirilir. İdarî taksimatı değiştirilen eyaletler arasında Sivas eyaleti de yer almaktadır (Açıkel, 2003; 254).

1847 yönetim düzenlemelerinde eyaletin sınırları daraltılarak 4'e düşürülmüş, bu düzenlemeye göre yeni sınırlar *Amasya ve Çorum, Sivas, Divriği ve Yeniil* olarak belirlenmiştir (Açıkel, 2003; 254-255).

Tablo II : 1847 Yılı Düzenlemelerine Göre Eyalet-i Rum'un Sınırları

1847 Yılı Düzenlemelerine Göre Eyalet-i Rum'un Sınırları
Amasya ve Çorum
Sivas
Divriği
Yeniil

1854 yılı düzenlemelerinde ise Yeniil sancağı da çıkarılarak sancak sayısı 3'e düşürülmüştür. Bu sancaklara bağlı olan kazalar da mevcuttur ve bu dönemde yapılan düzenleme ile kaza sayılarında da düşüş yaşanmış, mesela Sivas sancağının

kaza sayısı 22'den 17'ye (*Sivas, Sivasili, Yıldızlı ve Han-i Cedit, Niksar, Erbaa (Sonisa, Irak, Taşabad ve Karayaka), Karakuş, Mecidözü, İnalluballu, Turhal, Tokat, Hüseyinabad, Kazabad, Zile, Artukabad, Deliklitaş ve Ortapare ve Yüzdepare Aşiretleri, İlbegli, Şarkipare, Gelmuğat*) düşmüştür. 1856 yılında ise iki yeni kazanın kurulması ve önceki devirlerde kaza statüsü verilmeyen yörük ve aşiret yerleşim birimlerinden beşinin kaza olarak yapılandırılması ile Sivas sancağına bağlı kazaların sayısı 23'e yükselmiştir (Açıkel, 2003; 254-255).

Tablo III : 1854 Yılı Düzenlemelerine Göre Eyalet-i Rum Sınırları

1854 Yılı Düzenlemelerine Göre Eyalet-i Rum Sınırları
Amasya ve Çorum
Sivas
Divriği

Böyle bir düzenle 1854 yılına kadar gelen Sivas Vilayeti'nin bu tarihten sonraki durumuna bakıldığında, 1854'ten 1868'e kadar Sivas ve Amasya gibi iki asıl ve büyük livanın yanı sıra, Divriği, Koçgiri, Aziziye gibi, liva-kaza arası büyüklüğünde livaların da eyalet sınırları dahilinde olduğu görülmektedir (Mutlu, 2011; 18).

1868-1869'dan itibaren ise Eyalet sisteminden vazgeçilip “*vilayet-livâ-kazâ-köy*” sistemine geçilmesi ile Sivas Eyaleti yerine, “*Sivas merkez sancağı, Amasya Sancağı ve Karahisâr-ı şarkî Sancağı*”nın dahil olduğu Sivas Vilayeti oluşturulmuştur. Bu tarihlerde Sivas merkez sancağının *Tokat, Aziziye (Pınarbaşı), Koçgiri (Zara), Divriği, Dârende, Gürün ve Tonus (Şarkışla)* olmak üzere 8 ilçesi vardır. Daha sonraki süreçte de yine sınırlarda çeşitli değişiklikler olmuş, bazı yerleşim birimlerinin statülerinde yükselme yaşandığından, yani, mesela Hafik 1875'te nahiye konumundayken kaza konumuna yükselmiş ve böylece Sivas Vilayeti'ne bağlanmış, ya da Tokat, Sivas merkez sancağına bağlı kaza durumundayken Sivas Vilayeti'ne bağlı Sancak statüsüne yükselmiş

bulduğundan, bundan başka 1895'te Bünyân-ı Hamîd kazası Sivas Vilayetine bağlanmış daha sonra tekrar Sivas'tan ayrılıp Kayseri Sancağına bağlanmış olduğundan, bu gelişmeler sonucunda sınırlar çeşitli değişiklere maruz kalmıştır. (Mutlu, 2011; 19).

Tablo IV : 1868'den Sonra Sivas Vilayeti

1868'den Sonra Sivas Vilayeti
Sivas Merkez Sancağı
Amasya Sancağı
Karahisâr-ı şarkî Sancağı

Neticede, TBMM'nin birinci döneminde kabul edilen, 20 Nisan 1921 tarihli *Teşkilât-ı Esâsiye Kanunu*'nun 10'uncu maddesi gereği “*vilayetlere bağlı bütün sancaklar il haline getirilmiş*” böylece Amasya, Karahisâr-ı şarkî, ve Tokat Sancakları Sivas'tan ayrılarak bağımsız birer vilayet konumunu kazanmışlardır (Mutlu, 2011; 19).

Aşağıda Sivas Vilayeti'nin sınırlarını gösteren bir haritaya yer verilmiştir. Bu harita, Dahiliye Nezareti Umur-ı Meclis-i Vilayet Müdürüyeti Vilayet Yolları Haritası isimli kaynaktan elde edilmiştir. (Bu Kaynağın Temin Edildiği İnternet Adresi: www.tbmm.gov.tr/develop/owa/e_yayin.liste_q?ptip=EHT)

Görüldüğü gibi gayet eski bir geçmişe sahip olan ve “*Eyalet-i Rum*” olarak adlandırılan bölgeler başlıca Sivas, Tokat ve Amasya’dan oluşmakla birlikte, zaman içerisinde bu bölgenin sınırlarında birtakım değişiklikler yaşanmış, bazen bu sınırlara yeni yerler eklenirken bazen de bazı yerler bu sınırlar içerisinde çıkarılmıştır. Araştırma konumuzun mekanı olarak sadece 19. yüzyılda değil, 15. yüzyıldan itibaren Rum Eyaleti tabir olunan bölge içerisinde adları anılmakta olup, yukarıda isimleri belirtilen yerler (vilayetler ve bu vilayetlere bağlı bulunan kaza, nahiye, köy gibi bütün idari birimler değerlendirmeye alınarak) araştırma bölgemiz olarak seçilmiş ve bu bölgelere ait bilgilerin bizlere sunduğu bilgiler ışığında konumuzla alakalı değerlendirmeler yapılmaya çalışılmıştır.

Başbakanlık Osmanlı Arşivinden ve Şer’iye Sicilleri’nden yapılan taramalar neticesinde bölgelere göre ulaşılan ve değerlendirmeye alınan belge sayısının dağılımı aşağıdaki gibidir:

Tablo V: Kullanılan Belgelerin Bölgelere Göre Dağılımı

Bölge	Belge Sayısı
Sivas	22
Tokat	6
Amasya	5
Yozgat (Bozok)	8
Çankırı (Kengiri)	2
Samsun (Canik)	2
Çorum	3
Erbaa	9
Zile	5
Divriği	14
Merzifon	4
Darende	4
Aziziye	1
Havza	2

Ladik	2
Yarhisar	1
İskilip	2
Osmancık	3
Köprü	1
Biga	1
TOPLAM	97

E. Osmanlı Devleti’nde Sarraflık ve Sarraflar

Arapça kökenli bir kelime olup “*sarf*” sözcüğünden türeyen *sarraf* kelimesi, “*para işleriyle uğraşan, para bozan, kağıt ve metal paraları değiştiren, tahvil alışverişi yapan kimse*” anlamına gelmektedir (Par, 1990: 396). Muallim Naci ise *sarraf* kelimesini “*para bozmak, faizle para vermek gibi işlerle meşgul olan ehl-i ticaret*” olarak tanımlamıştır (Naci, 2009: 604). Tanımlardan da anlaşılacağı gibi, sarrafların başlıca görevleri, farklı metallere paraları bozmak ve belirli bir kâr karşılığında kişilere borç para vermek olarak tayin edilmiştir.

Yukarıda tanımlarını yaptığımız sarrafların icra etmiş oldukları bu “*sarraf sanat ve ticareti, akçe bozmak ve akçeye müteallik muamelat*”a da *sarraflık* denilmekteydi (Sami, 2006; 823). Sarraflar yaptıkları bu para bozma işlemleri karşılığında *sarrafiye* denilen “*sarraflık hakkı*” alma hakkına sahip bulunuyorlardı. Böylece sarraflar yaptıkları her işlem üzerinden bir kâr payı elde etmekteydiler. Sarrafiye kelimesi “*sarraflığa ait, sarraflıkla ilgili*” manasında da kullanılmaktaydı (Devellioğlu, 2010; 1076).

Görüldüğü gibi, Osmanlı Devleti içerisinde faaliyet gösteren sarraflar, günümüzdeki bankalar gibi kişilere borç para verip kârıyla onu geri alıyor olmakla birlikte, yine günümüzdeki döviz büroları gibi farklı çeşitteki paraları birbiriyle değiştirme görevini de yerine getirmekte idiler.

Sarraf ile aynı görevi yapıyormuş gibi düşünülen ve halk arasında aynı anılan *kuyumcu* ise sarraftan farklı bir işleve sahiptir. Kuyumcu, “*kıymetli taş ve madenlerden süs eşyası yapan ve satan kimse*” anlamına gelmekte ve sarraflıktan ayrılmaktadır (Doğan, 1996; 700). Bununla birlikte, günümüzde kuyumculuk devam eden bir meslek olmasına rağmen, sarraflık artık işlevini yitirmiş ve yerini bankalara ve döviz bürolarına bırakmış bir faaliyet olarak karşımıza çıkmaktadır.

Osmanlı Devleti içerisinde birden fazla çeşitte para darp edilip kullanılıyor olması, farklı çeşitlerdeki bu paraları bozmayı ve bu işlemde kâr elde etmeyi meslek edinmiş sarraf sınıfının doğmasına neden olmuştur. Osmanlı Devleti’nde sarraflar ve sarraflık faaliyetleri ile ilgili bilgiler ilk olarak XV. yüzyılda karşımıza çıkmaktadır. Osmanlı topraklarında sarraflık işlerini ilk kez Levanten² olarak adlandırılan kişiler üstlenmiş ve yüzyıllar boyunca sarraflık bu kişilerin elinde kalmıştır (Hasan Ferid, 2008; 12). Bununla birlikte, Osmanlı tarihi boyunca sarraflık işleri büyük çoğunlukla Rum, Ermeni ve Yahudi gibi yerli gayrimüslim halktan kişiler tarafından icra edilmiştir. XV. yüzyıldan XVIII. yüzyıla kadar, sarraflık mesleğini icra eden kişiler arasında, Yahudiler ve Rumlar ön plana çıkmışlardır (Akyıldız, 2009; 163).

Osmanlı Devleti’nde sarraflar, özellikle İstanbul’da yoğun faaliyet içerisinde bulunmuşlar, ancak ticaretin yoğun olduğu taşra şehirlerinde de etkili bir şekilde faaliyet göstermişlerdir. Ayrıca, sarraflar, ilk zamanlarda sadece saray ve çevresi ile ilişki içerisinde olmalarına rağmen, XIX. yüzyılın ikinci yarısından itibaren daha alt düzeylere kadar ilişkilerini genişletmişlerdir (Akyıldız, 1996; 78-79).

Osmanlı’da sarrafların ülke içerisinde ilk kez ortaya çıktıkları dönemlerde sarraflık faaliyetlerinin, para ve değerli maden alım satımından ibaret olduğu görülmekle birlikte, sarraflar, zamanla faaliyet alanlarını genişleterek, Osmanlı malî sisteminin ayrılmaz bir parçası haline gelmişlerdir. Sarrafların ülke içerisinde para

² Levanten; Osmanlı ülkesine yerleşen yabancı uyruklu tüccarlara verilen addır. Levantenler, Bizans İmparatorluğu’nun son devirlerinde Ege, Doğu Akdeniz, Karadeniz gibi kıyı bölgelere yerleşerek Avrupa’nın doğu ticaretini ellerine almışlardır. Bu bölgeler Osmanlı hakimiyetine girince birçok Venedikli ve Cenevizli tüccar Osmanlı uyruğunu kabul etmiştir. Bu kişiler daha sonra bu bölgelerdeki Rum, Ermeni ve Hıristiyan Arnavutlarla evlenmiş ve bunlara Levanten adı verilmiştir (Toprak, 1985; 760).

değiştirmenin yanı sıra, para nakli ve muhafazası, devlet adamlarının mali işlemlerini yürütme, onlara ve halktan çeşitli statüdeki kişilere borç verme, çeşitli kişi ve kurumların paralarını işletme, hatta devletin ekonomik sıkıntı içerisine düştüğü son dönem savaşlarında devlete borç verme gibi çeşitli fonksiyonları da olmuştur. Bütün bunlar haricinde sarrafların en etkili olduğu alan *iltizam* sistemidir (Akyıldız, 2009; 163).

XVII. yüzyılın sonlarından itibaren sarraflar bir esnaf loncasına, bir esnaf kethüdasına, yiğitbaşıya, ihtiyarlara, ustalara, kalfa ve çıraklara sahip olmuşlardır³. Osmanlı Devleti kanunlarına göre, Padişah tarafından berat verilmedikçe, her sermayesi olanın sarraflık yapmasına izin verilmemiştir. Ayrıca, devlet, loncaya kayıtlı olmayan kişilerin sarraflık yapmasına engel olmak için de zaman zaman emirler yayınlamıştır (Akyıldız, 2009; 164).

Osmanlı'da sarraflar, esnaf olmalarının yanı sıra aynı zamanda devlet işleri de gördükleri için askeri zümreden de sayılmışlardır. Ancak borç ilişkilerinde özel bir yer teşkil etmeleri ve kendilerine alacak verecek işlemlerinde bazı özel ayrıcalıklar verilmiş olması nedeniyle esnaf veya askeri zümre başlığı altında ele alınmamışlardır (Kaya, 2007; 178).

Bazı ünlü ve variyetli sarraf ailelerinin, Osmanlı Devleti içerisinde önemli görevleri işgal ettikleri de görülmektedir. Örneğin, H.1182/M.1768 senesinden itibaren Hazine-i Hassa ve Darphane sarraflığı Düzoğullarına tevcih edilmiş ve bu görev bir asırdan fazla bu aile uhdesinde kalmıştır (Hasan Ferid, 2008; 13).

Osmanlı içerisinde faaliyet gösteren sarraflar, 19. yüzyıla kadar, İstanbul'da bulunan ve Büyük Valide Han ve Büyük Yeni Han olarak adlandırılan hanlardaki odaları işyeri olarak kullanmışlardır. Altın, gümüş, bakır ile uğraşan, değer biçen, aynı zamanda inci satan sarraflar, daha güvenli olması sebebiyle hanlarda ikamet etmiş ve buralarda ikamet ediyor olmakla birlikte yurdun dört bir yanına yayılan sarraflık ilişkilerini de buradan yürütmüşlerdir⁴. İstanbul'un finans merkezi

³ Belgelerden anlaşıldığı üzere bu görevlere kendi içlerinden birileri getirilmektedir. H. 5 Ra 1273/ M. 3 Kasım 1856 tarihli belgede diğer esnaf gruplarında olduğu gibi sarraf kethüdalığı görevine de kendi içlerinden birisinin getirilmesine devam edilmesi kararı çıkarılmış ve bu görevin bazı kişilerin tekelinde kalmasına izin verilmemesi emredilmiştir (A.MKT.NZD. 199/64).

⁴ Tezimizde incelemesini yaptığımız ve Rum Eyaleti denilmekte olan bölgelerde, "Tokat Voyvodası'nın Der-Aliyem'de Yeni Han'da sakin sarrafi Onnik nam zımmiye tahrir itmiş olduğu beyanâtıyla" (T.Ş.S. 16; 145) şeklinde kayıt altına alınmış olan ve ayrıca "Dersaadet'te kain Büyük

sayılabilecek bu hanlar, devletin yıkılışına kadar sarraflara ev sahipliği yapmaya devam etmişlerdir (Özcan, 2009; 70-74).

Osmanlı Devleti'nde sarraflığın, bazı aileler için babadan oğla intikal eden bir gelenek olarak karşımıza çıktığı durumlara da rastlamak mümkündür. Sivas Eyaleti dahilindeki belgelerimizde de rastladığımız gibi “*Tıngiroğlu*”, “*Goncagüloğlu*”, “*Gelgeloğlu*” gibi ortak soyadlar ile anılan değişik isimdeki kişiler farklı tarihlerde faaliyet göstermişlerdir. Bu durum da bizlere aynı aileden gelen değişik isimlerdeki kişilerin aile mesleğini sürdürüyor olduklarını göstermektedir (Cezar, 2004; 181).

Sarrafların önemli görevlerinden dolayı onlara ihtiyacı olan devlet, zaman zaman sarraflık faaliyetlerini özendirme girişimlerinde de bulunmuştur. 1760'lardan itibaren devletin malî durumunun bozulmaya başlamasıyla sarrafların da önemleri artmaya başlamıştır. Zira bu dönemden itibaren sarraflar, ellerindeki birikmiş sermayelerinin sağladığı avantaj nedeniyle devlete borç para vermeye başlamışlardır⁵. Üstelik sarrafların dış ülke ile de ilişkilerinin mevcut olması nedeniyle, sarraflar yabancı ülkelerden Osmanlı Devleti için borç para da temin edebilmiş ve bu durum da sarrafların önemini daha da artıran bir özellik olmuştur (Pamuk, 2006; 142).

Osmanlı Devleti içerisinde devletin ilk yıllarından itibaren para ve ticaret işleriyle meşgul olarak para piyasalarında uzmanlaşan, zamanla bir banka gibi işlev görmeye ve ayrıca faiz ile borç para vermeye başlayan sarraflar, 18. yüzyılda hızla yükselmişler ve 19. yüzyılın ilk yarısından itibaren Galata Bankerleri olarak adlandırılan büyük sermayedarlara dönüşmüşlerdir (Pamuk, 2007; 217).

1800'lü yılların ortalarına doğru yaklaşıldığında, Osmanlı Devleti, sınırları içerisindeki ilk bankayı kurmak için girişimde bulunma kararı almıştır. Devletin,

Yeni Han'da mütemekkin Goncagüloğlu Bağdasar zimmînin” Tokat'ta bulunan Latif-zâde Osman Ağa ile alacak verecek ilişkisi içerisinde olduğu (A.MKT.UM. 17/11) şeklinde çoğaltılabilecek örneklerden edinilen bilgilerden hareketle, bazı kişilerin ve devlet adamlarının Büyük Yeni Han ve Büyük Valide Han'da ikamet ettiği belirtilen sarraflar ile alacak verecek ilişkisi içerisinde oldukları görülmektedir.

⁵ Araştırmamızı yaptığımız dönem olan 19. yüzyıl içerisinde de sarrafların devlete çeşitli nedenlerden borç para verdiğini görmekteyiz. H. 04 R 1276/M. 31 Ekim 1859 senesine ait bir belgede H. 1274/M. 1857 senesinde devlet tarafından borç alınan bir paranın *hulûl iden* yani ödeme vakti gelen taksitinin, devlet hazinesinin bu taksiti ödemeye gücü yetecek olsa da, çeşitli sebeplerden sarraflar ve bazı tüccarlardan borç alınarak ödenmesine karar verildiği ifade edilmektedir (A.MKT.NZD. 293/95).

bankacılık hususunda yılların getirdiği tecrübeye sahip olan sarraflardan bu konuda yardım aldığını görmekteyiz. Osmanlı, 1845 yılında, J. Alleon ve Th. Baltazzi adlı iki Galata bankeri ile kontrat yapmış, 1847’de de “*Banque de Constantinople*” adını verdikleri bankayı oluşturmuştur (Çağatay, 1983; 165).

Sarraflar, ilerleyen dönemlerde ülke içerisinde paranın değer kaybetmesi, ülkede sürekli tağşişe gidilmesi, kaime, hisse senedi ve benzeri değerli kağıtların piyasaya çıkmasından sonra asıl görevlerinden uzaklaşmaya ve ülkedeki karışık durumdan yararlanarak para bozma işlemleri esnasında yolsuzluğa girmeye başlamışlardır. Üstelik, sarrafların ilk kez ortaya çıkma nedenlerinin para değişimini sağlamak olmasına rağmen, ilerleyen zamanlarda borç para alıp verme işlemlerinde isimlerinin daha çok anılmaya başladığını görmekteyiz (Akyıldız, 1996; 78-79).

1860'lara gelindiğinde sarraflar para tağşişleri üzerinden daha fazla kâr elde etme arzularından dolayı ülke içerisinde sürekli spekülasyon yaratmaya başlamışlardır. Çünkü, sarraflar para değişimi sağlayarak bu değişim üzerinden sağladıkları gelirlerle kazanç elde etmekteydiler. Dolayısıyla para üzerinden ne kadar çok gelir elde ederlerse o kadar çok zenginleşebilirlerdi. Ellerinde daha fazla sermayeleri olunca da bu sermayeyi faiz ile işletip servetlerine servet katabilirlerdi. Sarrafların bu şekilde faaliyetlere girişmesi üzerine devlet, öncelikle sarraf dükkanlarının kapatılması, spekülasyonlara neden olan sarrafların sürgün edilmesi gibi önlemlere başvurdu. Ancak sarraflar her fırsatta spekülasyonlarını sürdürmeye devam ettiler. En sonunda 8 Nisan 1916 tarihinde çıkarılan *Tevhîd-i Meskukat Kanunu* ile her türlü sarraflık muamelesi yasaklandı (Akyıldız, 1996; 219).

BİRİNCİ BÖLÜM

1. SİVAS EYALETİ'NDE SARRAFLARIN ÖNE ÇIKTIĞI ALANLAR

1.1. Sarraflık Yapanların Etnik Kökenleri

Osmanlı Devleti'nde sarraflık yapanların neredeyse tamamının gayrimüslim oldukları görülmektedir. Bu durumu kesin ve tek bir nedenle açıklamak mümkün olmamakla birlikte bu konu üzerinde birkaç fikir ileri sürülebilir.

Öncelikle Osmanlı Devleti'nde idari ve askeri görevler gayrimüslim tebaaya kapalıydı. Bu nedenle bu alanlarda görev alamayan gayrimüslimler bu işlerden geriye kalan ticaret ve esnaflık faaliyetlerine yöneliyorlardı. Ayrıca gayrimüslimler öteden beri ticaret işlerinde daha usta ve daha deneyimlilerdi. Yabancı dilleri vardı ve bu yüzden dış dünya ile daha kolay ilişki kurabiliyorlardı. Yabancı ülkelerin paralarını daha kolay tanıyıp para değiştirme işini de daha ustalıkla yapabiliyorlardı (Cezar, 2004; 181).

Sarraflık ve ticaret işlerinde gayrimüslimlerin ön plana çıkmış olmalarının bir diğer nedeni olarak Latif Daşdemir, Osmanlı Devleti'nde "*Türk, düşmanının ayağına, hatta barış halinde olduğu düşmanının ayağına mal satmaya gidecek kadar alçalmaz*" düşüncesi hakim olmasından dolayı, Osmanlıların genel olarak ticaret ve fazla para kazanma işleri ile yakından ilgilenmekten kaçınmış olduğunu ifade etmektedir. Yine Daşdemir'in değindiği üzere, Osmanlı Devleti'nde mevcut olan sürekli savaş ortamı, halkı tasavvufî bir hayata yöneltmiş ve bu da özellikle Müslüman tebaa arasında dünya işlerinden elini eteğini çekme eğilimine neden olmuştur. Bundan başka, XVI. ve XVII. yüzyıllarda Osmanlı toplum hayatının para kazanma hırsını ayıplaması ve iktisadî faaliyette ölçüsüzlüğe düşme korkusu, Türklerin iktisat dışı alanlara yönelmesine yol açmıştır. Bu da, Türkler için ticarî faaliyetleri cazip bir kazanç kapısı olmaktan çıkarmış olmalıdır. Ticaretin para kazanma hırsına sebep olan ilk alan olarak algılanması, Müslüman-Türk toplumunda ticarete karşı bir ilgisizliğe yol açmış, bu durum da bu işlerde gayrimüslim tebaanın öne çıkmasına ortam hazırlamıştır. Neticede devletin ilk yıllarından itibaren

Müslüman tebaanın ticarî ilişkilere girmemesinin doğal sonucu olarak, o yıllardan itibaren bu işleri üstlenen gayrimüslimler, ilerleyen dönemlerde bu alanların ustası haline gelmişlerdir (Daşdemir, 2002; 393).

Sivas Eyaleti sınırları içerisindeki sarrafların isimlerini incelediğimizde vardığımız sonuç da sarrafların çoğunlukla gayrimüslim olduğu tezini doğrular niteliktedir. Belgelerimizde kırka yakın sarraf ismi mevcuttur ve Agah Efendi ismiyle anılan ve H. 1271/M. 1854 senesinde Sivas mal sandığı sarrafı olduğu belirtilen kişi haricindeki sarrafların hepsi gayrimüslimdir (MVL. 162/16). Belgelerimizden hareketle tespit ettiğimiz sarrafların isimleri aşağıdaki tabloda belirtilmiştir⁶.

Tablo VI : Sarrafların İsimleri

Agobyan	Mıgırdıç	Agob	Kostaki	Yosef Agah
Melkon	Bağdasar	Ohan	Hoce Yorgi	Simon
David Karabet	Ohannes Agah	Misak	Nikogos	Hoce Abraham
Onnik	Haçador	Serkiz	Diyakos	
Kirkor	Acı Bodos	Bedros	Anisdas	
Hoce Agah	Nazarret	Oseb	İstavrakı	
Kıkork	Hamparsum	Matos		
Karabet	Danyel	Bogos		
Ohannes	Sava	Murad		
Manik	Hazer	Kokorta		

Tablodan da anlaşılacağı gibi, Sivas Eyaleti sarraflarının %99'u gayrimüslimdir. Bununla birlikte, sarrafların isimlerinden anlaşılacağı üzere gayrimüslimler arasında ilk sırayı Ermeni cemaati mensupları almaktadır. Aslında

⁶ Sarrafların isimlerinin doğru okunmasında Yılmaz Kurt'un hazırlamış olduğu "*Sivas Sancağında Kişi Adları*" adlı makaleden yararlandık. Bu makalede yer almayan isimleri ise belgedeki yazılış şekillerini dikkate alarak en doğru şekilde okumaya çalıştık.

Osmanlı Devleti'nde XV. yüzyıldan XVIII. yüzyıla kadar, sarraflık mesleğini icra eden kişiler arasında, Yahudiler ve Rumlar ön plana çıkmışlardır. Bunun nedeni, İslamiyet'in ve Hıristiyanlığın alışverişlerde faiz uygulamasını haram kılmasıdır. Dolayısıyla, Hıristiyan ve Müslüman olan kişilere dinlerinin getirdiği kısıtlamadan dolayı, yüzyıllar boyunca ekonomik ve ticari faaliyetler büyük ölçüde Yahudilerin tekeline geçmiştir. Zira, Yahudilik dinine göre Yahudilerin kendi dinlerine mensup olan kişiler ile faizle alışveriş etmesi haram iken, kendi dinlerinden olmayan kişilerle alışverişlerinde faiz almaları mubah sayılmaktadır. Ancak, aradan geçen uzun zamanda durumun farkına varan Hıristiyan din adamları, değişen ekonomi kurallarına uyulması gerektiği yönünde karar bildirerek faize karşı koymaktan vazgeçmişlerdir (Çağatay, 1983; 145). Bunun ekonomik hayata yansımaları olarak da XVIII. ve XIX. yüzyılda faaliyet gösteren sarrafların hemen tamamının Ermeni olduğu görülmektedir (Akyıldız, 2009; 163).

Belgelerde bazı sarraf isimlerin başında “*zimmi*” sıfatının isimlere eşlik ettiğini görmekteyiz. Bilindiği üzere *zimmi* sıfatı, “*İslam hükümetinin usulü dairesinde tabiiyetini kabul etmiş olan gayrimüslim*” için kullanılmaktadır (Pakalın, 1983; c.3 s.663). Bu tabir de bizlere söz konusu isimlerin sahiplerinin gayrimüslim tebaadan olduklarını kesin bir şekilde tespit etmede kolaylık sağlamaktadır. Bazı belgelerde ise sarrafların ismi zikredilirken sarrafın hangi millete mensup olduğu açıkça zikredilmiştir. Örneğin Yozgat 2 No’lu Şer’iye Sicilinde M. 13 Haziran 1883 tarihli bir kayıta, “*tebaa-yı Devlet-i Aliyye'nin Rum milletinden olub Medîne-i Yozgad'da sâkin Sarrâf Anisdas veled-i Mihayil*” şeklinde Sarraf Anisdas’ın Rum milleti mensubu olduğu açıkça zikredilmiştir (Y.Ş.S. 2/20).

Yavuz Cezar’ın, 18. yüzyıl başlarından 19. yüzyıl ortalarına kadar uzanan bir zaman diliminde, Osmanlı ülkesinin çeşitli bölgelerinden ve arşivdeki çeşitli belge tiplerinden elde ettiği iki yüzden fazla sarraf ismini değerlendirmeye alarak, sarraflık mesleğini icra edenlerin isimlerinden hareketle onların etnik kökenlerini tespit etme yolunda yapmış olduğu çalışmasında da aynı sonuca varmış olduğunu görmekteyiz. Cezar, çalışmasının sonucu olarak, ele aldığı iki yüz sarraf isminden Müslüman ismi olanların sayısının beşi geçmediğini ifade etmektedir (Cezar, 2004; 179). Görüldüğü gibi, Sivas Eyaleti içerisinde sarraflık görevini büyük ölçüde

gayrimüslim kişilerin üstlenmiş oldukları bilgisi, ülke genelinde bir tetkik yapıldığında da değişiklik göstermemekte ve ülkede sarraflık işlemlerinin tamamına yakınının gayrimüslimler tarafından yürütüldüğü anlaşılmaktadır.

1.2. İltizam Sistemi ve Sarraflar

Ziraî toplumun hakim olduğu dönemin yaygın bir uygulama şekli olan *iltizam*, Osmanlı Devleti'nin kuruluşundan yıkılışına kadar varlığını korumuş bir uygulama olmasıyla, Osmanlı Devleti ile yaşıt sayılabilecek köklü bir geçmişe sahiptir. İltizam genel olarak, devletin genellikle belirli bir mekanla sınırlı kanunî veya şer'î vergi unsurlarından oluşan bir mukataayı⁷ vergilendirmesi ve bunu da bir bölümünü peşin ödemek şartıyla belirli bir yıllık bedel karşılığında, sınırlı bir süre için ve kârı ve zararı kendine ait olmak üzere kabul edecek mültezime bir kefalet ile devretmesidir (Genç, 2010; 154-155). Bu sistemde mültezimin görevi, ülke içerisindeki çeşitli iktisadî faaliyetlerden alınan vergileri mükelleflerden toplamak, bunu piyasada nakit haline getirdikten sonra devlet hazinesine intikal ettirmekten ibarettir (Genç, 1975; 101).

Mültezimler, müzayede konusu olan mukataanın neden olacağı masrafları ve o mukataadan elde edebileceği geliri göz önünde bulundurarak kendince bir hesap yaparak, mukataaya bir değer biçer ve devlete yıllık olarak ödeyebileceği miktar ile ilgili bir teklifte bulunurdu. Hazine bulunulan bu teklifler arasında, en yüksek teklifi yapan mültezime *tahvil* adı verilen mukataayı vergilendirme hakkını tanırdu (Genç, 1975; 101).

⁷ Mukataa, hazineye gelir sağlayan vergi kaynağının adıdır. Mukataa, belli bir bölge veya bölgeler itibariyle, tek ya da çeşitli vergi türlerini de kapsamına alabilir. Bir mukataanın hazineye gelir sağlaması İltizam veya Emanet (ya da bunların çeşitleri) yoluyla olur. Eğer verginin tahsili işi bir mültezime (müteahhit) verilmiş ise, mukataa iltizam yoluyla idare ediliyor demektir. İltizama verilen bir mukataadan hazinenin sağladığı gelir bütçelerde *iltizam bedeli* altında görülür. Eğer devlet mukataayı kendi memuru (emin) vasıtasıyla idare ettirir ise, mukataa emaneten idare ettiriliyor demektir. Bu ikinci yöntemde emin vergiyi/vergileri doğrudan tahsil eder ve böylece mültezime gidecek olan kâr hazineye kalmış olur (Cezar, 1986; 21).

İltizam sisteminde, tek bir kişi ya da ortaklar halinde faaliyet gösteren bir mültezim mutlaka olmalıydı. Ayrıca miktarları değişmekle birlikte, bir peşin ödeme de mutlaka vardı. İltizamın süresi, bir yıldan üç yıla hatta on-on beş yıla ve daha sonraları kayd-ı hayat şartıyla verilmek üzere çeşitli aralıklarda olmakla birlikte, mutlaka sınırlıydı (Genç, 2010; 155).

İltizam modelinin önemli unsurlarından birisi de *kefaletti*. İltizam sisteminde kefiller iltizam kârlarından her zaman açık veya gizli bir pay almaktaydılar. Başlangıçta mültezimler genelde mukataanın bulunduğu bölgede yerleşmiş küçük sermaye sahiplerinin kefaletinden faydalanıyorken, ilerleyen zamanlarda kefillik işini büyük ölçüde sarraflar üstlenmeye başladılar. (Genç, 2010; 155).

Osmanlı Devleti'nde iltizam sistemi içerisinde sarraflar büyük öneme sahiplerdi. İltizamın şartlarından birisi olan peşinat sarraflar tarafından ödenirdi. Ayrıca mültezimler bir sarrafı kefil olarak göstermek zorundalardı (Akyıldız, 2009; 163-164). Bu özellikleri de sarrafların üstlendikleri bu görevde önemlerini büyük oranda artırmakta idi.

H. 29 N 1235/M. 10 Temmuz 1820 senesine ait bir kayıta açıkça belirtildiği üzere, “*eyalet ve elviye (sancaklar) dahillerinde olan iltizâmâtın vali ve mutasarrıfına ihale ve iltizâm olunması hususu südur olan hatt-ı hümayun mucebince karargir olub*” bundan böyle eyalet ve sancaklar dahilinde bulunan iltizamların, vali ve mutasarrıflara, “*sarraf kefaletiyle ihale edilmesi*” kararı çıkarılmıştır. Ayrıca, “*kapu kethüdaları ma'rifetiyle der-uhte ve iltizam olunan mukataat ve zeamet ve timar saire te'yit ve defter olunarak*” bu konuda herhangi bir yanlışığa mahal verilmemesi katiyetle belirtilmiştir (C.ML. 510/20794). Böylece sarrafların iltizam işlerinin bir numaralı kefilleri olması hususu devletin belirlediği kanunla kesinleşmiş olup, bu durum ise sarrafların ülke içerisindeki önemlerinin artmasında büyük bir etkiye sahip olmuştur.

İltizam sistemi ile ilgili olarak yukarıda yaptığımız genel açıklamalardan sonra belgelerimizden hareketle Sivas Eyaleti'nde iltizam uygulamasında sarrafların rolleri ile ilgili ayrıntılı örneklerimize dönecek olursak; öncelikle, bu dönemde söz konusu bölgelerde iltizam işlerinin yoğun olduğunu ve sarrafların vergi toplama esnasında bazen yardım talebinde bulduklarını ifade eden belgelere rastlamaktayız. H. 1263/M. 1847 tarihli söz konusu belgelerimizin birinde Sarraf Misak, “*Mültezim Hasan Efendi bendeleri uhdelerine ihale buyurulan Amasya sancağı dahilinde bulunan Çorum, İskilip ve Osmancık kazalarının*” vergilerini toplamada zorlandıklarını bildirerek, kendilerine Amasya sancağı mutasarrıfının da yardımda bulunmasını talep etmektedir (A.MKT. 104/7). Yine sarraflık işlerinin yoğunluğuna dikkat çeken H. 05 R 1230/M. 17 Mart 1815 tarihli bir başka belgemizde ise Sivas valisi, o sırada görevli bulunan sarrafın görevini yapmada ihmalkar davrandığından dolayı, sarrafın Kokorta ya da Tıngiroğulları'ndan birisi ile değiştirilmesini istemektedir. Sivas valisinin sarrafın değiştirilmesi hususundaki isteğine cevaben adı geçen sarraflar Kokorta ve Tıngiroğulları, kendi işlerinin çokluğundan dolayı mazeret bildirerek bu görevi kabul edemeyeceklerini ifade etmişlerdir. Belgede aynen geçtiği gibi bu durum “*rıza-yı tarafeyn ile olacak madde olduğundan*” sarrafların maruzatları kabul edilmiş, ancak “*şurut-ı Hatt-ı Hümayun üzere sarraf taahhüdü olmadan iltizamât-ı mezkure olamayacağından*” bu sene adı geçen sarrafların mültezime kefil olmaları, ancak seneye kefalet işinin usule göre isteyene verileceği belirtilmiştir (C.ML. 249/10317). Sarraf işlerinin yoğunluğunu ifade etmesinin yanında birden fazla önemli bilgi içeren bu belgemizde, işini iyi yapmayan ve ihmalkarlıkta bulunan sarrafın görevinin elinden alınabileceğini, iltizam sisteminde sarraf kefaletine başvurulurken sarrafın da rızasının alınmasının önemli olduğunu ve iltizam sisteminde sarraf kefaletinin olmazsa olmaz şart olduğunu görmekteyiz.

Sarraf kefaletinin zorunluluğuna işaret eden H. 25 Ra 1261/M. 3 Nisan 1845 tarihli bir belgemizde de “*..Amasya ve Zile ve Divriği kazalarının rüsum-ı ihtisabiye⁸ vesairesiyle Sivas ve Tokad kazalarının rüsum-ı ihtisabiyeleri*

⁸ İhtisap Rüsumu, kent merkezlerinde, panayır ve pazar yerlerinde satılan mallardan çeşitli adlarla anılan vergilerin bütününe genel olarak verilen isimdir. Damga, ölçü ve tartılardan alınan vergilerle, dükkan yevmiesi, bac-ı pazar gibi adlarla anılan vergiler de bu gruba girmektedir. 19. yüzyılın

birleştirilerek işbu altmış bir senesine mahsuben..” Sivas Defterdarı’nın uhdesine verilmiş ve Sarraf Oseb Bezirgan’ın kefaleti istenmiştir. Ancak Sarraf Oseb Bezirgan buna rıza göstermeyip kefaleti doğrulamayınca iltizam gerçekleştirilememiştir. Bu durum üzerine mağduriyetin ortadan kaldırılmasını isteyen Sivas Defterdarı iltizamın tahvilini⁹ talep etmektedir (C.ML. 231/9692). Görüldüğü gibi ihtisap vergisini toplama görevini üzerine alan Sivas Defterdarı, sarrafı kefil olmayınca görevini ifa edememiş ve başka birisinin bu görevi devralması ve zarara girmesinin engellenmesi için devlete başvuruda bulunmuştur.

İltizam sisteminin işlemesi sırasında gerek sarrafın kendisinden gerekse mültezimden kaynaklanan sorunlar nedeniyle bazı aksaklıkların yaşandığı durumlara da belgelerde rastlamak mümkündür. H. 11 M 1264/M. 19 Aralık 1847 tarihli Amasya mutasarrıflığına gönderilen bir tahriratta *“Kumpanya sarrafânından Hoce Misak Bazergan taahhüdiyle geçen altmış dört senesine mahsuben Amasya sancağı dahilinde kâin Çorum ve İskilip ve Osmancık kazaları ihtisab rüsûmâtı Hasan Efendi’ye der-uhde olunmuş ise de muma ileyhin övzü zuhur eylediğinden..”* dokuz aydır vergileri toplamak için adı geçen mahallere gidemediğinden bahsedilmektedir. Bu süre zarfında bu bölgelerin vergileri kimin zimmetinde toplanmışsa o kişinin vergiyi, kefaleti üzerine almış olan Sarraf Misak’a göndermesi istenilmektedir (C.ML. 64/2919).

1838 tarihli belgemizde de Amasya Tahmîs-hânesi¹⁰ iltizam bedelinden dolayı Mirî Sarrafı Matos’un, Amasya sancağı muhassıllığının¹¹ Muhasebe Katibi

başlarında birer yıllık süre ile bu vergilerin her biri ayrı ayrı mültezimlere iltizama verilmekteydi. İltizamlar genellikle yöneticilere bırakılmıştı. Vali veya mutasarrıflar, yönetimlerindeki kent ve kasabaların ihtisap mukataalarını iltizama vermekle yükümlü kılınmışlardı. Onlar birer “buyruldu” ile ihtisap mukataasını kimlere verdiklerini kadıya bildiriyorlardı. Kadılar da bu buyruştularını sicile kaydettirip, mültezimlere ilâmla gerekenin yapılmasını duyuruyorlardı. 1826’da İstanbul’da İhtisap Ağalığı kuruldu. Bu tarih itibarıyla İhtisap Rüsümü gelirleri “Asakir-i Mânsure-i Muhammediye” masraflarını karşılamak için tahsis edilmeye başlandı. 1827 yılında kentlerdeki bütün iş yerleri sayılarak her birinin vereceği günlük İhtisap Rüsümü saptanarak kayıtlara geçirildi. İhtisap rüsümünün oranı kentten kente değişiklik arz etmekteydi. Kentlerdeki her esnaf grubunun günlük olarak ödeyeceği ihtisap rüsümü oranı belirlendikten sonra, düzenlenen tutanağın bir örneği kadı ilâmı ile birlikte İstanbul’a gönderilirdi. (Çadırcı, 1997; 131).

⁹ Tahvil, devletçe yapılan istikrâzlar için verilen senetlere denilmektedir (Pakalın, 1983; c.I. s.381).

¹⁰ Tahmîs-hâne: Kahvenin kavrulup dövülerek satıldığı yer (Devellioğlu, 2010; 1191).

¹¹ Muhassıl, iltizam usulü kaldırıldıktan sonra, vergi tahsil işlerini üstlenen memurlara verilen addır. Bu kişiler sadece vergi tahsildarı olmayıp, Tanzimat’ın malî açıdan uygulanışı ile alakalı çok önemli görevler üstlenmiş bulunan kişilerdir (Cezar, 1986; 282). Muhassıllık sistemi XIX. yüzyılın başlarından itibaren pek çok sancakta uygulanmaya başlanmıştır. Ancak bu uygulamadan beklenen

olan Ali Namık Efendi'de de olan kırk altı bin üç yüz yedi buçuk guruş (46.307,5) olan alacağını tahsil etme isteğinden dolayı başvurusu bulunmaktadır. Belgeden öğrendiğimize göre, Ali Namık Efendi borcunu ödemeye o dönem içinde hemen başlayamayacağını ve daha sonraki aylarda borcunu vereceğini bildirmektedir. Sarraf Matos ise, eğer, Mültezim Ali Namık Efendi borcunu zamanında ödemezse kendisinin bu durumda çok mağdur olacağını ifade ederek, bu konuyla ilgili Amasya kaymakamına “*bir kıt'a ferman-name-i seniye*” gönderilmesini talep etmekte ve alacağının zamanında ödenmesi için gerekenin yapılmasını istemektedir (C.ML. 517/21136). Bu olayda görüldüğü gibi sarraflar iltizam sistemi içerisinde faaliyet gösterirken, kendilerini mağdur edecek herhangi bir durumla karşılaştıklarında bu sorundan kurtulabilmek için devlete başvurabilmekte ve haklarının savunulmasını isteyebilmekteydiler.

1859 senesine ait bir belgemizde de “*Sarraf Yorgi'nin taahhüdüyle müteveffa Şevki Paşa'nın geçen iki yüz yetmiş senesine mahsuben deruhte ve iltizam etmiş olduğu Kaza-i Erbaa a'sâr-ı bedelâtından*¹² *dolayı görmüş olacağı zarar ve ziyanın Hazinece karşılanacağı*” ve sarrafın bu mağduriyetten kurtarılacağı bildirilmektedir (A.MKT.NZD. 292/51). Yine bu belgede de iltizam uygulaması

faıdayı göremeyen devlet, kısa sürede bundan vazgeçme kararı almıştır. Bu vazgeçişin en önemli sebeplerinden birisi, muhassılların kalkıştıkları yolsuzluklar sonucunda devlet gelirlerinde meydana gelen ciddi azalmalar olmuştur. Bu olumsuz durum neticesinde 1842 yılı başlarında muhassıllık sistemi kaldırılarak iltizam usulüne geri dönülmüştür. Bu tarihten itibaren muhassıllıklar birleştirilip eyaletlere defterdar adıyla daha geniş yetkilerle donatılmış maliye memurları gönderilmiştir (Özkaya, Y.-Akyıldız, A., 2006; 18-20).

¹² A'sâr kelimesi Öşür'ün çoğuludur. Öşür'ün sözlük anlamı “onda bir” olmakla birlikte, öşür tabiri fıkhıta toprak ürünlerinden tahsil edilen zekatı ifade etmektedir (Erkal, 2007; 97). Osmanlı Devleti'nde Müslümanlardan alınan ve mülk topraklarının mahsullerinin zekatını ifade eden öşür, hububat üretiminde bulunan bütün çiftçilerden ve her yıl alınmaktaydı. Öşür vergisi eyalet ordularının masraflarını karşılaması nedeniyle hem dirlik sahibinin gelirlerinin en önemli kısmını oluşturuyor hem de mülk topraklardan ve padişah haslarından alındığı üzere devlet hazinesinin bir kaynağını ve vakıfların da en önemli gelirini teşkil ediyordu. Tanzimat'tan sonraki dönemde aşâr vergisinin tahsili hususunda birçok değişiklikler yapıldığını görmekteyiz. Öncelikle tahsilat işi *muhassıl* denen resmi memurlara yaptırılmıştır. Ancak, hem muhassılların görevlerini iyi yapamayıp devleti zarara uğratması hem de bu dönemde devletin nakit paraya olan ihtiyacı yüzünden iltizam yöntemi ile öşür vergilerinin toplanması usulüne dönülmüştür. Önceleri iki yıllık süre için ihale edilen aşâr vergileri, daha sonra bir bölgenin beş yıllık öşür bedelleri toplanarak beşe bölünüp çıkan meblağın halk tarafından ödenmesi şeklinde yürütülmüştür. Bu sistemle devletin gelirlerinin önemli bir kısmını elde etmiş olan mültezimler, zorba faaliyetlere girişerek, daha fazla gelir elde etme çabasıyla halkı ezme teşebbüslerinde bulunmuşlardır. Ayrıca iltizam işlerinde öne çıkmış olan sarrafların öşürün iltizama verilmesi durumundan dolayı bu husustaki etkileri de artmıştır. Aşâr vergisi uygulaması Cumhuriyet'e kadar varlığını korumuş ve 1925 yılında çıkarılan bir kanunla kaldırılmasına karar verilmiştir (Tabakoğlu, 2007; 101-102).

dahilinde vergi toplama sırasında sarraftan kaynaklanmayan herhangi bir aksaklık meydana geldiğinde, sarrafların maddi zarara uğramadan bu işten çıkabildiklerini görmekteyiz.

Mültezim ile sarraf arasındaki ittifakta mültezimin vefatı durumunda, sarrafın mültezimdeki alacağını onun terekesinden tahsil ederek alabildiğini ve herhangi bir mağduriyete ya da maddi zarara maruz kalmadığını görmekteyiz. Bu konu ile alakalı H. 1265/M. 1849 senesine ait bir belgede Mültezim Ahmed isimli kişiden tuzla bedelinden dolayı alacağı olan Sarraf Andon oğlu Ohannes, mültezim olan kişinin vefatı üzerine ilgili mercilere başvurarak hakkını aramış ve ölen kişinin terekesinden alması gereken meblağı alma girişimlerinde bulunmuştur (A.MKT. 189/3).

Sarrafların iltizam kefaletlerinden dolayı verdikleri paralarını geri toplarken, kendi yerlerine vekil tayin ettikleri bir kişiyi gönderip alacaklarını tahsil edebilme hakları da bulunmaktaydı. Tabi vekil tayin edilen kişi için de devletten bir emirname çıkarılmakta ve bu şekilde işlerin düzenli ve güvenli bir şekilde yürümesi sağlanmaktaydı. 1847 tarihli bir belgemizde “*sarrafañ taifesinden Goncagüloğullarının*” Erbaa eski müdürü Hacı-zâde müteveffa Ahmed Ağa’dan almaları gereken zimmet-i miriyenin tahsil edilmesi için vekil tayin edilen “*Kahvecibaşı Salih Efendi kulları kazaya vürûd itmiş ve muktezâ-yı me’muriyeti üzere zimmet-i mirîye ile matlub-ı mersumenin tahsil ve ifasına gayret itmekde*” olduğuna dair vekalet ile ilgili bir örneği görmekteyiz (MVL. 18/58).

Ancak vekil tayin etme olayında bazen birtakım sıkıntılarla karşılaşıldığını da görmekteyiz. Mesela, Amasya Mutasarrıflığına gönderilen 1865 tarihli bir belgemizde, Amasya aşarından dolayı Sarraf Zanbe oğlu Hoce Yorgi’nin Merzifon’da bulunan Darendeli Karabet’ten yirmi beş bin (25.000) guruş alacağı olduğu belirtilmektedir. Darendeli Karabet ismiyle anılan kişi, Amasya’nın H. 1281/M. 1865 yılına ait vergi bedelini mültezimden alması için Sarraf Hoce Yorgi tarafından vekil olarak tayin edilmiştir. Karabet de vekilliği kabul edip Amasya mülteziminden Amasya’nın o yılına ait vergi gelirini almış, ancak sarrafa getirip teslim etmemiştir. Ortaya çıkan bu durum üzerine sarrafımızda haklı olarak gereğinin yapılması için başvuruda bulunmaktadır (MVL. 462/36).

Sarrafların, devletin merkez maliyesinin başlıca gelir kaynaklarından birisi olan *cizyenin*¹³ ihale verilmesi hususunda da kefalet ettiklerini ve sarrafin kefaletiyle bir bölgenin cizyesinin taliplisine verildiğini görmekteyiz. Bunun pek çok örneğine rastlamak mümkün olmakla birlikte, 1816 tarihli bir belgede, Sivas ve çevresinin cizyesi, Sarraf Murad'ın kefalet etmesiyle Yenişehir ve Kırşehir sancaklarının da mutasarrıfı olan Vezir Mehmed Said Galip Paşa'ya ihale kılınmış olduğunu görmekteyiz (C.ML. 341/14042). 1813 senesine ait bir başka belgemizde de “*yirmi sekiz senesine mahsuben Sivas sancağı cizye ve avarızı*¹⁴” iltizamı Sarraf Bedros kefaletiyle Sivas sakinlerinden Mustafa isimli bir kişiye verilmiştir. Ancak Mültezim Mustafa, tahsil ettiği mirî mallarını kendisinin yaptırdığı konağa ve yine kendisiyle alakalı başka hususi işlere harcamıştır. Bunun üzerine Mültezim Mustafa'da bulunan alacağın hesaplanarak kendisinden ve kendisinin kefilisi olan oğlu Ahmed'den alınması hakkında kesin emir çıkarılmıştır (C.ML. 462/18765).

Yukarıdaki örneklerin haricinde arşivlerde sarraf taahhüdüyle birisinin uhdesine verilen çok sayıda ihale örneğine rastlamak mümkündür. Mesela H. 05 L 1271/M. 21 Haziran 1855 tarihli belgede “*Sivas sancağına kâin Zile kazası rüsûmâtının yetmiş bir senesine mahsuben Sarraf Mumcu oğlu Mıgırdıç taahhüdü ile Ziya Efendi uhdesine*” verildiği belirtilmektedir. Bu belgede vergilerin tam miktarı belirtilmemiş “*bedel-i ma'lum*” olarak zikredilmiştir (A.MKT.NZD. 151/70). Bu belgeler ile sarraf ile karşı taraf arasındaki anlaşma resmen belgelendirilmiş olmaktadır. Bu kişiler ile alakalı yine 1855 tarihine ait bir başka belgede bu ihalenin ayrıntılarına daha açık bir şekilde değinilmiştir. “*Zile Kazası'nın boya-i dekâkîn (dükkanları) ve boyahane ve binâber (bundan dolayı) vesair rüsumatının yetmiş bir senesine mahsuben icra-yı ihalesi istizana dair Maliye*

¹³ Cizye, İslam devletlerince Hıristiyan tebaadan alınan vergilerden birinin adıdır. Osmanlı Devleti, kurulduğu ilk yıllardan itibaren zapt ettikleri yerlerdeki Müslüman olmayan ahaliden cizye alıyor ve bu vergiyi vererek reaya olmayı kabul edenlerin can, mal ve ırzlarını garanti altına alıyordu (Pakalın, 1983; c.1. s. 297-302). Cizye, 1856 Islahat Fermanı ile kaldırılmıştır; zira bu ferman Osmanlı tebaası arasında eşitlik prensibi getirdiği için gayrimüslimlerin de askerlik hizmeti yapmaları gerektiği ortaya çıkınca, bunlardan belirli bir vergi alınmak suretiyle bu hizmetten muafiyetleri (bedel-i askerî) kararlaştırılmış ve böylece kaldırılan cizye vergisi bu ad altında mahiyet değiştirerek 1907'ye kadar sürmüştür (İnalçık; 1993; 42-48).

¹⁴ Avarız, Osmanlı Devleti'nde olağanüstü durumlarda ve özellikle savaş sebebiyle alınan vergiye verilen addır. Fakat 18. ve 19. yüzyıllarda art arda yapılan savaşlar bu vergiyi de normal vergiler haline getirmiştir. Bu nedenle avarız, 19. yüzyılda her yıl düzenli olarak toplanan bir vergiye dönüşmüştür (Bu konu ile ilgili ayrıntılı bilgi için bkz. Sahillioğlu, 1991; 108-109, ayrıca; Pakalın, 1983; c. 1. s. 112-114, ayrıca; Çadırcı, 1997; 145-146)

Nezaret-i Celilesi'nin Meclis-i Vâlâ'ya i'tâ buyrulan takririyle merbût” olduğundan bahsederek bu husus ile ilgili Hazine-i Celile’de yapılan görüşmeler neticesinde çıkarılan kararla 2.500 guruş daha zamlı “*nakd virilmek üzere*” 82.500 guruş bedel biçilmiş olduğu ve sarraf taahhüdüyle mültezimden Ziya Efendi uhdesine verildiği bildirilmiştir (MVL. 348/30).

1816 tarihli bir başka belgemizde ise Sarraf Hüdaverdi oğlu Nazarret, “*Sivas eyaleti dahilinde kain Merzifon ve Köprü mukataalarını iki yüz otuz iki senesine mahsuben Emin Efendi bendeleri uhdelerine ihale ve inayet buyurulmasını*” talep etmektedir. Sarraf Nazarret daha önce de Emin Efendi’nin bu görevi başarı ile üstlendiğini ve takdire şayan birisi olduğunu ifade ederek Emin Efendi’ye bu bölgelerin mukataalarının ihale buyrulması hususunda iltimas gösterilmesini talep etmektedir (C.ML. 455/18448). Görüldüğü gibi iltizam işlerinde öne çıkan sarraflar, mültezimlerin belirlenmesi sürecinde de önemli bir yere sahiplerdir ve bu konuda görüş bildirme haklarına da sahiplerdir.

Sarrafların kefil oldukları iltizamın devlet hazinesine gidecek gelirler olmasından dolayı, bu gelirlerin toplanması sırasında halk tarafından ya da başka birisi tarafından herhangi bir sorunla ya da karşı koyma ile karşılaşılması konusuna dikkat edilmekte olduğu hususu da arşiv belgelerimizde karşımıza çıkan önemli durumlardan birisidir. Zira toplanacak vergilerin zarar görmesi devletin kasasına girecek olan paranın zarar görmesi anlamına gelmektedir. H. 07 Z 1266/M. 14 Ekim 1850 tarihli belgede “*Mehmed Halid Efendi uhdesinde taahhid-i acizanemle bâ-irade-i seniye Canik Sancağı'nın altmış altı senesi aşârı ihale buyurulmuş ve efendi-i muma ileyh sancak-ı mezkur aşârının ru'yet ve tesviyesi için tarafından Sarraf İstavraki'yi gönderüb nizam ve kanun üzere idaresine*” vermiştir. Ancak Canik’te birtakım kişiler Sarraf İstavraki’ye zorluk çıkarmışlardır. Bunun üzerine aşâr gelirlerinin hazine geliri olması nedeniyle ve bu gelir telef olur korkusuyla Canik’teki bu karşı koyma hadisesinin sonlandırılması ve sarrafın işlerine yardımcı olunması emredilmiştir (A.MKT.UM 34/82).

Yukarıdaki açıklama ve örneklerden de anlaşılacağı üzere, devlet iltizam düzeninin finansmanı olarak sarraflardan yoğun bir şekilde yararlanmaktadır. Sarraflar bu düzen içerisinde devlete yapılan peşin ödemelerin uzun vadeli

finansmanı olarak büyük bir önem kazanmışlardır. Vergi toplama sürecini örgütleyen sarraflar da bu işten kâr elde etmişlerdir. Dolayısıyla devletin elde edeceği verginin net gelirinden sarraflar da pay almış ve böylece hazineye girecek vergi gelirinde de düşüş yaşanmıştır (Pamuk, 2006; 142).

1.3. Malikane Sistemine Geçildikten Sonra Sarraflar

Osmanlı Devleti'nin geniş alanlara yayılan topraklarında, henüz ulaştırma imkanlarının sınırlı, metot ve vasıtaların yetersiz olduğu günlerde, devletin belkemiği olan vergilerin düzenli bir şekilde toplanması, toplanan bu vergilerin merkez hazinesine gönderilmesi ve buradan da tekrar devlete emeği geçen faaliyet zümrelerine maaş olarak dağıtılması hususu, önceleri timar sistemi ile, daha sonraları timar sistemindeki birtakım bozulmalar nedeniyle yaygınlaşan iltizam usulü ile yerine getirilmiştir. İltizam usulünde de mültezimlerin daha fazla kâr elde etme arzularının artması sonucunda zaman içerisinde bozulmalar görülmeye ve gerek halk gerekse devlet bu sistemin işletilmesinden çeşitli zararlar görmeye başlayınca, bu uygulamanın yanlışlarını ve eksiklerini düzeltmek amacıyla başka çözüm yolları arayışına gidilmiştir (Genç, 1975; 99-103).

Yukarıda da değinildiği gibi, iltizam usulü çerçevesinde görev yapan mültezimlerin sık sık değişmesi ve mültezimlerin daha fazla kâr elde etmek uğruna görevlerini ve devlet vergilerini hiçe sayarak devleti zarara sokan birtakım faaliyetlere girişmesi gibi nedenlerden dolayı, devlet, vergi kaynağını güvence altına almak için, değişmez bir mültezimin tasarrufuna bağlama kararı almıştır. İltizam usulünden malikane sistemine geçiş aşamasında -zaten iltizam usulünde de "*kayd-ı hayat*" sisteminin uygulanmaya başlanmış olmasından dolayı- malikane sistemi ülke içerisinde yadırganan bir uygulama olmamıştır. Böylece alınan yeni kararlar malikane sistemine geçilmesinin ardından, ülke içerisinde satılması uygun görülen

bütün mukataaların müzayede ile satılmasına başlanmıştır¹⁵. Bu sistemde, yapılan müzayede de en yüksek muacceleyle¹⁶ teklif ederek mukataayı satın alan ve malikane sahibi olan şahsa, bu yolla elde etmiş olduğu haklara dair bir berat verilmekteydi. Ayrıca kişinin hayatta olduğu sürece malikane üzerinde tasarruf hakkı olduğu bu beratta açık bir şekilde belirtilmekteydi. Malikane sahibi olan kişi öldüğü zaman ise, sahibi olduğu malikane tekrar satışa çıkarılır ve en yüksek muacceleyle verene satılırdı. Bununla birlikte malikane sahibi kişi elindeki mukataayı serbestçe satma hakkına da sahipti. (Genç, 1975; 103-108).

Malikane sahibi, devlete yıllık olarak ödemeyi kabul ettiği vergiyi, her sene üç taksit olarak ödemeyi garanti ederdi. Verginin ödenmesi gereken süre içerisinde ödenmemesi durumunda ise, malikane sahibinin mukataası elinden alınıp yeniden müzayede edilerek başkasına satılırdı. Buna karşılık devlette, malikane sahibinin ödemesi gereken bu verginin miktarını, malikane sahibinin haberi olmadan artırmayacağını garanti etmekteydi (Genç, 1975; 108).

Osmanlı Devleti, 16. yüzyıldan itibaren, bir taraftan kısa vadeli ihtiyaçları için, bir taraftan da iltizam sisteminin finansmanı olarak sarraflardan büyük ölçüde yararlanmaktaydı. Kısa vadeli iltizam kontratlarından uzun vadeli malikane düzenine geçilince, devlete yapılan peşin ödemelerin uzun vadeli finansmanı olan sarrafların da önemi arttı. Bu sistemin işleyişine bakıldığında, müzayedelerde malikanelerin Osmanlı askerî ya da devlet sınıfının denetiminde olduğu izlenimi ediniliyor olmakla birlikte, işin arka planında sarrafların etkin rol oynadıkları görülmektedir. Zira müzakereyi kazanan pek çok malikaneci vergi toplama işlemlerine bizzat katılmamakta ve bu işi örgütlemesi için sarraflara bırakmaktadır. Bunun sonucunda da zaten malikanecilerin peşin ödeme yapmaları için gereken ücreti onlara borç vererek önem kazanan sarraflar, malikaneleri daha küçük alt

¹⁵ İltizam usulünde de vergiler müzayede yöntemi ile satılıyor olmakla birlikte, iltizamda gerçekleştirilen müzayede, hazineye ödenecek yıllık gelir üzerinden cereyan etmekteydi. Malikane sisteminde ise, yıllık miktar hazine tarafından tespit edilmekteydi ve tespit edilen bu miktarın müzayede ile artırılması veya düşürülmesi söz konusu olamazdı (Genç, 1976; 156).

¹⁶ Muaccele, Malikane olarak satılan mukataanın satış bedelidir. Satın alan kişi hazineye her yıl bu muaccelenin dışında ayrı bir meblağ da ödemektedir ve buna da *mal* denilir. Mal mukataaların yıllık vergisi şeklinde de tanımlanabilir. Malikane mukataalarından sağlanan gelir bütçelerde *mal* ve *muaccele* adı altında yer almaktadır (Cezar, 1986; 22).

birimlere ayırarak vergi toplama sürecinde de aktif rol oynamışlardır (Pamuk, 2007; 217).

Sivas Eyaleti olarak tabir olunan sınırlar içerisinde yer alan bölgelere ait kayıtlarda da, malikane sisteminin uygulanması esnasında sarrafların rol aldıklarına ilişkin kayıtlara rastlıyoruz. H. 29 Za 1250/M. 29 Mart 1835 tarihine ait bir belgede *“Said Mustafa Efendi kullarının ber-vech-i iştirâk-ı (ortaklıkla) malikane uhdesinde bulunan Hüdavendigâr Sancağında vak’i karye-yi deveci ve çömlekçi ve tevâbi’ mukataasının nısf-ı hissesiyle (yarı hissesiyle), Sivas sancağı muzâfâtından Karye-i Yarhisar ve tevâbi’ mukataasının sūdüs (altıda bir) hissesinin sarrafi olan Serkiz Bazergana”* olan dokuz bin yüz seksen üç (9.183) guruş değerinde olan muaccelâtını (peşin ödemelerini) ödemediği, ve ödeme tarihinden itibaren kırk günü geçtiği halde hala ödemezse borcun tesviyesi için gerekenin yapılması istenilmektedir. Belgede belirtildiğine göre, eğer Said Mustafa Efendi borcunu belirtilen sürede ödemezse, mirasına el konulacak ve mirası hükümete kalacaktır (C.ML. 307/12544).

Ayrıca Sivas Eyaleti’nde sarraflarının mukataaların toplanması ve mutasarrıfa¹⁷ verilmesi hususunda da faaliyette bulduklarını görmekteyiz. H. 9 B 1266/M. 21 Mayıs 1850 senesine ait bir belgede, Sarraf Haçador, kendisi tarafından görevlendirilen ve Divriği kazasının mukataalarının mutasarrıfı bulunan Hüseyin Bey’e yine kendisi tarafından Divriği kazasının mukataalarını taliplisine satma görevi verildiğinden bahsetmektedir. Sarraf Haçador, bu görevi ifa edebilmesi için Hüseyin Bey’e mazbata¹⁸ vermiş, ancak kalem tarafından, verdiği bu mazbatanın o vakitte geçerli olan mazbata nizamına uymadığından dolayı uyarılarak tekrar mazbata hazırlanması gerektiği haber verilmiştir. Sarraf Haçador ise Divriği’deki memurlardan yeni usule uygun mazbata talep ettiğini ancak bu memurların yeni mazbataya gerek yoktur, elindeki yeterlidir şeklindeki sözlerinden dolayı yeni

¹⁷ Mutasarrıf, Tanzimat’tan sonraki anlamıyla, bir sancağın en büyük idare amirine verilen addır. Bunun yanı sıra mutassarrıf kelimesi, tasarruf eden, kullanma hakkına sahip bulunan manasına da gelmektedir (Devellioğlu, 2010; 806-807).

¹⁸ Mazbata, zabt kelimesinden türemekle birlikte kararname, tutanak anlamlarına gelmektedir (Devellioğlu, 2010; 681).

mazbata edinemediğini bildirerek, yeni usule uygun bir mazbatanın mahalle meclisi tarafından kendisine gönderilmesi talebinde bulunmaktadır (A.MKT.UM. 15/71).

1.4. Köşe Sarrafları

Köşe sarraflarının tabi oldukları nizamnamenin başlangıcında köşe sarrafları, *“Yalnız meskukât tebdîli ile meşgul olub akçe ikrâz ve istikrâz itmiyen sarraflara Lisan-ı Türki’de köşe sarrafi ta’bir olunur”* şeklinde tanımlanmıştır (Düstur, Tertibi Sâni; s. 399). Şemseddin Sami ise köşe sarrafını, *“sokak veya dükkân köşelerinde önüne bir ufak çekmece koyarak para bozmakla ve ufak tefek muamelatla meşgul olan küçük sarraf”* olarak tanımlamıştır (Sami, 2006; 823). Osmanlı’da köşe sarrafi tabirinin ilk defa ne zaman kullanılmaya başlandığı tam olarak bilinmemekle birlikte, köşe sarrafları, Osmanlı Devleti’nin 19. yüzyılında gündelik iktisadî işlemleri kolaylaştırmak üzere piyasaya ufaklık para çıkarması üzerine ortaya çıkmışlardır. Bununla birlikte, Tanzimat’ın ilanından sonra gerçekleştirilen para reformu sonucunda eski paraların yeni paralarla değiştirilmesi sürecinde sarraflara olan ihtiyacın artması, köşe sarraflığına olan talebi de artırmıştır. (Akar, 2011; 125).

Köşe sarraflarına olan ihtiyacın artması ile bu dönemde asıl mesleği sarraflık olmadığı halde bu alana kayan kişilerin sayısında artış olduğu görülmektedir (Akar, 2011; 126). Bu durumla ilgili devlet pek çok uyarıda bulunduğu gibi köşe sarraflarının da bu durumdan rahatsız olduğu ve H. 1277/M. 1860 senesine ait bir kayıta belirtildiği gibi *“..küşâd olunan köşe sarrafi esnafımızdan mâ’adâ birtakım kimesne şurada burada sarraflık itmekde bulduklarından”* bu durumun daire-i nizamdan uzak olduğunu bildirerek meselenin bir nizam tahtına konulmasını talep ettikleri belgelerde karşımıza çıkmaktadır (MVL, 368/9).

Köşe sarrafları Darbhane-i Amire’den aldıkları izin tezkiireleri ile görevlerini ifa edebilmekte ve ancak 100 kuruşa kadar olan kaimeleri bozabilmekteydiler. Zaman içerisinde köşe sarraflarının sayısında meydana gelen hızlı artış üzerine, öncelikle 1854 yılında bunların sayısı düşürülmüş ve daha sonra da bu sayı

kısıtlamasından vazgeçilerek çok sıkı şartlara bağlanmak koşuluyla görevlerine devam etmelerine izin verilmiştir (Akyıldız, 1996; 79).

19. yüzyılda devletin de köşe sarraflarının faaliyetlerini denetim altında tutmaya çalıştığını görmekteyiz. H. 9 M 1274/M. 30 Ağustos 1857 tarihli bir belgede “*ayak ve köşe sarraflarından olup baş ile bakır akçe tebdili etmeğe mütecasir olan (cüret eden, yeltenen) eşhas zuhurunda Şehramaneti tebdil me'murları tarafından ahz ü girift olunarak (yakalanarak) kendüsünün Bab-ı Zabtiye'ye ve yedinde bulunacak nühas akçenin dahi Maliye Hazine-i Celilesine*¹⁹ irsal olunması” emredilmiştir (MVL, 313/35). H. 12 Ca 1273/M. 8 Ocak 1857 tarihli bir başka belgede ise yüzde iki buçuk guruşluk sarrafiye ile para bozmayı az bulan köşe sarraflarının yaptığı itiraza karşılık, devlet, kendilerinin yüzde iki buçukluk sarrafiyeye razı olmalarını, aksi takdirde sikke bozmalarının kesinlikle yasaklanacağını ve ayrıca kendilerinin “*şediden te'dib olunacaklarını*” yani şiddetli bir şekilde hadlerinin bildirileceğini söylemiştir (AMKD.NZD. 209/75).

Köşe sarrafları 1863 yılı ortalarında Ticaret Nezareti'ne bağlanmış ve ayrı bir esnaf kolu olarak örgütlenmişlerdir. 1864 yılında da ayrıntılı bir nizamnameye sahip olmuşlardır²⁰. Bu nizamnameye göre uygun bulunan herkes köşe sarrafi statüsüne sahip olabilecektir. Bu da köşe sarraflarının sayısında yeniden çok büyük bir artışa sebep olmuştur (Akar, 2011; 126).

Sivas Eyaleti sınırları dahilindeki sarraflık faaliyetlerini incelediğimiz bu çalışmada, bu bölgelerde köşe sarraflarının faaliyet gösterdiğine işaret eden belgelere rastlayamadık. Ancak Osmanlı arşivindeki belgelerde köşe sarrafları nizamnamesinin taşrada faaliyet gösteren köşe sarrafları için geçerli olmadığına dair bir fermanın yayınlanması, bizlere İstanbul dışındaki kentlerde de köşe sarraflarının faaliyet gösterdiklerini kanıtlamaktadır.

¹⁹ 25 Mayıs 1840 tarihinde alınan bir karar ile Hazine-i Amire, Hazine-i Mansûre ve Hazine-i Redif'in ilgasına ve tüm vâridât ve masârifatın Maliye Hazine-i Celilesi'yle birleşerek tesviyesine karar verilmiştir. Böylece Osmanlı Devleti'de 1793'ten itibaren süregelen çoklu hazine dönemi kapanarak *tek hazine-tek bütçe* ilkesi benimsenmeye başlanmıştır (Cezar, 1986; 290).

²⁰ Köşe sarraflarının uymaları gereken kuralları belirten nizamnameleri H. 4 Cemaziye'l-evvel 1281/M. 5 Ekim 1864 senesine ait olup, bu nizamname yirmi sekiz maddeden oluşmaktadır (Düstur, Tertib-i Sâni; s. 399-403). Bu nizamname için bkz; bu tezde Ekler, Ek-3.

H. 27 C 1276/M. 21 Ocak 1860 tarihli bir belgede “*köşe sarraflarının kethüdası Divriğili Kigork*” adıyla anılan bir şahısa ait borç tahsili hususunda bilgiler mevcuttur. Sivas Eyaleti sınırları içerisinde köşe sarraflığı yapmadığını, Dersaadet’te köşe sarraflarının kethüdalığı görevini üstlendiğini belgeyi transkript edince anladığımız Kigork hakkındaki bilgileri, Kigork’un Divriğili olması hasebiyle yine de kısaca paylaşma gereği duyduk. Belgede Divriğili Kigork’un Kapıcıbaşı Hurşid Ağa namıyla anılan kişiye yetmiş bir bin beş yüz on bir (71.511) guruş borcu olduğu ve bu borcu ödemededen memleketi Divriği’ye gittiğinden bahsediliyor. Buna karşılık Divriğili Kigork bu borcu reddediyor ve Divriği’ye sekiz ay süreyle sıla-i rahim için geldiğini, ayrıca Kapıcıbaşı Hurşid Ağa’yı dahi daha önce hiç tanımadığını ifade ediyor. Ancak Kapıcıbaşı Hurşid Ağa’nın elindeki senetler dolayısıyla aksini ispat edemeyen sarraf Kigork’a, Dersaadet’e dönene kadar bu parayı ayarlaması ve aksi takdirde Dersaadet’e dönüşünde haddinin bildirileceği ve söz konusu borcun da Kigork’un kefillerinden tahsil edileceği bildiriliyor (A.MKT.UM. 391/62, A.MKT.DV. 155/8).

1.5. Sandık Sarraflığı

Osmanlı Devleti’nde, II. Mahmut zamanında (1808-1839) ülke yönetiminde birtakım yeniliklere gidilmiştir. Bu yeniliklerden birisi de, her sancak merkezinde “*Memleket Sandığı*” adı altında, giderlerin tek elden karşılanmasını amaçlayan, bir kuruluşun oluşturulmasıdır. Oluşturulan bu sandıkların başında “*Sandık Emini*” adı verilen sorumlu bir kişi bulunmaktadır. 1826-1828 yılları arasında Anadolu’nun bütün kentlerinde mal sandıklarının başında görev yapacak bir sandık emini seçilmiştir. Sandık Emini, ilk başlarda sancak merkezinde oturan ileri gelenler tarafından seçilirken, Tanzimat’ın ilanından sonra doğrudan meclisler tarafından kendi üyeleri arasından seçilmeye başlanmıştır. Sandık emini seçilecek kişinin becerikli, kudretli ve devlet hizmetinde ehil olması gerekmektedir (Çadırcı, 1997; 166).

Sandık Emmini seçilen kişi, çeşitli masraflar için gerekli olacak parayı önceden sağlayarak bu sandık içerisinde biriktirmek ve vakti geldiğinde giderleri buradan karşılamakla görevlidir (Çadircı, 1997; 165-166). Tanzimat'ın ilanından sonraki dönemde Sandık Eminleri'nin başlıca görevleri ise, toplanan tüm hazine gelirleri kendisine teslim edildikten sonra, Mal Sandığı'nda bu parayı saklamak ve gerektiğinde yapılacak harcamaları bu paradan karşılamak olmuştur. Ayrıca eyalet sınırları içerisinde görev yapan tüm memur ve askerlere de maaşları bu sandıktan ödenmektedir. Sandık emini olan kişi, bütün bu işlemler yaptıktan sonra paranın artması durumunda, artan parayı hazineye göndermekle yükümlüdür (Çadircı, 1997; 231).

Tanzimat'ın ilanından sonraki dönemlerde bütün memurlara maaş bağlanması ve bu maaşın eyalet vergilerinden ödenmesi usulünün benimsenmesi ile, sandık emininin hem görevleri hem de önemleri artmıştır. Çadircı, yaptığı karşılaştırmada Sandık Eminlerine ödenen maaşların bölgeden bölgeye değişiklik gösterdiği sonucuna ulaşmıştır. 1830 yılında Kayseri sandık eminine aylık 250 kuruş ödenirken, aynı yılda Bursa sandık eminine 400 kuruş ödenmiştir. (Çadircı, 1997; 230-231). H. 1270/M. 1853 senesinde Sivas sandık sarrafına ödenecek ücret ise aylık 150 kuruş olarak belirlenmiştir (A.MKT.MVL 78/15).

Sandık eminliği görevi, kendisine emanet edilen devlet gelirlerinden dolayı, titizlikle takip olunan bir görev olmuştur. Sandık emini tek başına iken sandığı açma yetkisine sahip değildir. Mutlaka yanında meclis üyelerinden birileri olduğu halde sandığı açıp işlem yapabilir, iş bittikten sonra da sandık tekrar mühürlenerek kaldırılırdı. Fakat bu şekilde önlem alınmış olmasına rağmen sandık emininin zaman zaman yolsuzluğa başvurmakta oldukları görülmüştür. Devlet, bu tür aksaklıklara bir çözüm getiremeyince, 1846 yılında Sandık Eminliği'ni kaldırır. Bunların yerine Mal Sandıkları'nı yönetmeleri için Kumpanya Sarrafları'nı uygun görür ve sandık eminlerinden görevlerini sarraflara devretmelerini ister (Çadircı, 1997; 231). Böylece sarrafların görevleri arasına, devlet gelirleri olan paraları muhafaza etme de eklenmiş olmaktadır.

Bu tarihten itibaren Sandık Eminliği görevi Kumpanya'nın memurları tarafından üstlenilmiştir. Dolayısıyla, Sandık Eminliği görevinin Kumpanya'nın sarraflarına verilmiş olmasıyla, bir yörenin varidâtının poliçe vasıtasıyla İstanbul'a gönderilmesi hakkı da, tekel halinde kumpanyanın eline geçmiştir (Cezar, 2004; 187).

Sivas Eyaleti sınırları dahilindeki bölgelerde Sivas Sandık Eminliği görevini ilk yıllarda, ülkenin diğer bölümlerinden farklı olarak, *Bedesten kethüdası* denilen kişi yürütmüştür. Diğer bölgelerde sandık eminlikleri kurulmadan bile, Sivas'ta bu kişi seçimle iş başına gelmekteydi ve sandık eminlerinin üstlendiği görevleri üstlenmekteydi. Sivas'ta bu görevi öteden beri ifa eden birisi olduğundan, ülke genelinde sandık eminliği görevine geçildiği ilk günlerde, Sivas'ta bu görevi bedesten kethüdası yürütmeye devam etmiş ve yeni sandık emini seçilmemiştir (Çadircı, 1997; 167). Ancak ilerleyen tarihlerde Sivas'a ait belgelerde Sivas Sandık Sarraflığı olarak bahsedilen kayıtlara ulaşılmaktadır.

Sivas Eyaleti belgelerinden hareketle, bu bölgelerde Sandık Sarraflığı'nın işleyişine baktığımızda bu konunun ayrıntıları ile alakalı önemli bilgilere ulaşmaktayız. H.12 S 1270/M. 14 Kasım 1853 senesine ait bir belgede “*Sivas Sandık Sarrafi bulunan Bogos'un kefilleri kefaletten istifa eylediklerinden Sandık Sarraflığı'na diğerinin ta'yini lazım gelmiş*” olduğundan bahsedilmektedir (A.MKT.UM. 146/81). Bu bilgidен çıkarabileceğimiz üzere sandık sarrafi olan kişinin kendisine kefalet edecek kefil ya da kefillerinin de olması gerekmektedir. Zira H. 1 Ca 1272/M. 9 Ocak 1856 tarihli belgemizde gördüğümüz üzere, Sandık Eminliği görevini yaparken sandıktan zimmetine para geçiren Abdullah Efendi isimli şahısın bu parayı ödememesi üzerine onun yerine kefillerinden bu borcun tahsil edilmesi kararı çıkarılmıştır (İ.MVL. 347/15059).

Yukarıda bahsedilen Bogos'un yerine Sandık Sarrafi olarak “*kaviyy (sağlam) ve mu'teber*” kefil olduğunu söyleyen Ohannes'in atanması hususu gündeme gelmiştir. Ancak Ohannes hakkında, herhangi bir kefil olmadığı ve birkaç mahalde külliyetli borcu olabileceği bilgisi devlete ulaşır. Bunun üzerine devlet, Ohannes hakkında inceleme yapılmasını ve gerçeğin ortaya çıkarılıp, çıkan sonuca

göre Ohannes'in Sandık Sarraflığı görevine getirilip getirilmemesine karar verilmesini buyurmuştur (A.MKT.UM. 146/81). Yapılan tahkikat sonucunda Ohannes'in "*mahallince kaviyy kefilî olduğu*" sonucuna varılarak, Sandık Sarrafı olarak atanabileceğine hükmedilmiştir (İ.MVL. 347/15059). Görüldüğü üzere Sandık Sarraflığı görevini üstlenecek kişinin sağlam kefil ya da kefillere sahip olmasının yanı sıra, sandıkta biriken paraya sahip çıkabilecek şekilde güvenilir ve sadık olması, sandıktaki parayla herhangi bir yolsuzluğa kalkışmayacağından emin olunması için de kişinin etraflıca tahkikatının yapılması da önemli hususlardandır.

H. 28 R 1271/M. 18 Ocak 1855 senesine ait bir belgede de, daha önce Sandık Sarraflığı görevini üstlenmiş olan bir kişinin bu görevini tekrar üstlenebilmesi için talepte bulunulmuştur. "*Müşârün-ileyh'e*²¹" hitaben gönderilen bu yazıda, "*Sivas Sandık Sarrafı sabık Kirkor'un hizmet-i sâbıkasında (eski hizmetinde) istihdam olunması*" talep edilmektedir (A.MKT.NZD. 128/30). Dolayısıyla sandık sarraflığı görevini daha önceden üstlenmiş bir kişinin, devletin uygun bulması halinde tekrar bu vazifeye getirilebileceğini bu belge ile görmekteyiz.

H. 2 C 1272/ M. 19 Şubat 1856 senesine ait bir belgede "*Sivas sancağına tabi' Zile kazasına altmış dokuz senesi haziranı ibtidasından itibaren şehriye (aylık) yüz elli (150) guruş maaş ile Tebaa-i Devlet-i Aliye'den Çakır? oğlu Ohannes'in sandık sarrafı ta'yini*" hakkında emir buyrulmuş ve Ohannes'den bu görev "*şimdiye kadar nasıl idare olunmuş ise yine ol-suretle idare etmesi*" istenmiştir. Bu belgemizde Sandık Emni tayin edilen sarrafa maaş bağlanmasının gerekçesi olarak, "*şimdiye kadar bilâ-maaş (maaşsız) istihdam olunan sandık eminlerinin zimmetlerine akçe geçürdüğü*" belirtilmiş ve Ohannes'den önce Sandık Emni olan Abdullah Efendi isimli kişinin dahi zimmetine geçirdiği yirmi bin (20.000) guruşun geri tahsil edilemediği ifade edilmiştir (A.MKT.MVL. 78/15).

Abdullah Ağa isimli eski sandık sarrafının, zimmetine geçirmiş olduğu bedel ile ilgili, Abdullah Ağa'nın muhakeme edilmesine dair bilgiler içeren H. 13 Ca 1283/M. 23 Eylül 1866 tarihli kayıta ise, Abdullah Ağa'nın yargılanması için

²¹ Müşârün-ileyh, kelime anlamı olarak kendisine işaret olunan, adı geçen, adı anılan (erkek) anlamında kullanılmaktadır. Tanzimat'tan sonra ise bahsedilen en yüksek rütbe için kullanılmaya başlanmıştır (Devellioğlu, 2010; 882). Bu belgede de "*Maliye Nazırı Hazretleri*"ne hitaben kullanıldığını görmekteyiz.

Divan-ı Muhasebât'a başvuruda bulunulduğunu görmekteyiz. Ancak Divan-ı Muhasebât'tan çıkan karara göre sandık eminlerinin mahallerinde yargılanması gerektiği, konuyla alakalı belge ve evraklar konunun geçtiği mahalde bulunduğu için, evrakların başka divanlara taşınmasının zaman kaybına neden olacağı ve bu durumun da devlet hazinesini zarara uğratacağı belirtilmiştir (MVL. 724/106). Dolayısıyla bu belgeden anladığımız üzere, sandık eminleri sorumlusu buldukları sandıklardan kendi zimmetlerine para geçirmeleri durumunda yargılanmaktaydılar ve bu yargılama işinin de olayın cereyan ettiği mahalde gerçekleştirilmesine özen gösterilmekteydi. Bu duruma gerekçe olarak da mesele hakkında zaman kaybına mahal vermeden, sorunun biran önce karara bağlanması öne sürülmekteydi. Ancak bu olayda bölge yetkilileri konunun daha üst bir mahkemede görüşülüp karara bağlanması hususunda ısrarcı davranmış ve Sivas meclisi dört beş ay sonra Meclis-i Vâlâ-yı Ahkam-ı Adliye'ye -bu sefer ellerinde mahkemenin istediği defter ve mazbata bulunduğu halde- tekrar başvuruda bulunmuşlardır. Burada konu tekrar ele alınarak, zimmetine para geçirdiği tespit edilen eski Sivas Sandık Sarrafı Ohannes ve kefilleri hakkında tahkikat yapılmıştır. Ohannes'in "*dört yük bu kadar bin guruş zimmeti tebeyyün itdiği*" belirtilerek, ayrıca "*sabık Ohannes'in evrak-ı sahihe esmânından dahi otuz bir bin bu kadar guruş zimmeti zuhur eylediği*" tespit edilmiştir. Sivas'taki aşâr memuru ile de irtibata geçilerek bu durumun gerçekliği doğrulanmıştır. Böyle bir sonucun ortaya çıkması üzerine de sarrafın zimmetine geçirmiş olduğu paranın tamamının kendisinden ya da kefillerinden derhal tahsil edilmesi kararı çıkarılmıştır (MVL. 727/14).

Araştırma konumuz olan bölgelerin belgeleri arasında, isminden Müslüman olduğu sonucuna vardığımız tek sarraf olan Agah Efendi isimli kişi, H. 1271/M. 1855 senesine ait bir belgede Sivas Mal Sandığı Sarrafı olarak anılmaktadır. Belgede Agah Efendi'nin uğradığı bir haksızlık karşısında devlet tarafından kayırıldığı ve maruz kaldığı haksız durumun ortadan kaldırılması için emirname gönderilmesini istediği görülmektedir (MVL. 162/16).

Ayrıca araştırmasını yaptığımız alanlarda, Sivas ve Çankırı haricindeki yerlerin sandık sarraflığına ilişkin kayıtlara rastlayamadık. Dolayısıyla buralar haricindeki bölgelerde görev yapmış sandık sarrafları ve sandık sarraflığı görevinin

işleyişi hakkında kesin malumatları paylaşamadık. Bununla birlikte, sancak olmayan ve kaza statüsünde buldukları belgede de zikredilen “*Zile kazası sandık sarraflığının*” ve “*Erbaa kazası sandık sarraflığının*” da var olduğuna dair kayıtlar da mevcuttur.

Belgelerde, sandık sarraflarının kaçar yıllık süre ile bu işi üzerlerine aldıkları bilgisine de yer verilmemiş olmakla birlikte, belgelerden bu durumun izini sürmekte pek mümkün olamamaktadır. H. 1262/M. 1845 senesinde Sivas sandık sarrafı olarak Kırkor’un adı zikredilmektedir. H. 1270/M. 1853 senesine ait bir kayıta ise Ohannes Agah Sivas sandık sarrafı olmuştur. Bu iki sandık sarrafı arasında sekiz yıllık bir zaman dilimi vardır. H. 1271/M. 1854 senesine ait bir başka belgede ise Sivas mal sandığı sarrafı Agah Efendi isimli bir sarrafın ismi kaydedilmiştir. H. 1272/M. 1855 senesinde ise Sivas sandık sarrafı olarak Huçe Agah’ın ismi geçmektedir. H. 1283/M. 1866 senesine ait kayıta ise aynı yılın Cemaziye’l-evvel ayında Ohannes’in, Şevval ayında Yosef Agah’ın adı zikredilmektedir. Dolayısıyla görüldüğü gibi, sandık sarraflığı görevinin yürütülmesinde, sistematik bir görev süresi yokmuş gibi bir izlenim ediniliyor olsa da, durumun böyle olup olmadığını, aradaki kayıtların eksikliğinden dolayı, kesin bir şekilde söylemek mümkün değildir. Ayrıca bir seneden az görevde kalan sandık sarrafının çeşitli sebeplerden görevini terk etmiş ya da görevinden azledilmiş ve yerine yenisinin seçilmiş olabileceği ihtimali de söz konusu olabilir. Ancak belge eksikliği konusu göz önünde bulundurulduğunda, bu gibi durumları kesin bir hükme bağlamak mümkün görülmemektedir.

1.6. Kumpanya Sarrafları

Tanzimat’ın ilanından birkaç yıl sonra 13 sarraf bir araya gelerek, hazine gelirlerinin tahsilatında kolaylık sağlamak amacıyla *Anadolu ve Rumeli Kumpanyası*’nı kurmuşlardır. Bu kumpanyaların kurulmasının ardından, kumpanya görevlileri, kumpanyanın kurulduğu bölgelerin *mirî emvalinin* kumpanya

memurlarına verilmesini ve bu memurların hazırladığı poliçelerle Hazine'ye gönderilmesini şart koşmuşlardır. Ayrıca kumpanyanın örgütlenemediği yerlerde ise yabancı tüccarlara poliçe yaptırılmamasını ve yerli tüccarın tercih edilmesini istemişlerdir. Bu durum da kumpanya görevlilerine büyük ayrıcalıklar tanınmasına neden olmuştur. (Cezar, 2004; 187).

Tanzimat'tan sonra oluşturulan Sandık Eminliği görevini de birçok bölgede Kumpanya memurlarını üstlenmiştir. Bu durum da kumpanya sarraflarına bu hususta önemli bir tekel sağlamıştır. Gördükleri bu hizmet karşılığında da kumpanya sarraflarına aylık ödenmiştir. Bu aylığın miktarı ise “*her yüz guruşda 50 pare/para (%1,25)*” ücret şeklindedir. Kumpanyanın herhangi bir sorunla karşılaşması halinde ise bu sorun *Meclis-i Muhasebe-i Maliye*'de²² görüşülmüştür (Cezar, 2004; 187).

H. 29 Z 1263/M. 8 Aralık 1847 tarihli belgeden anladığımız üzere, “*Amasya ve Biga ve Bozok ve Divriği ve Kengiri (Çankırı) sancaklarının sandık emanetleri işbu 63 senesi martından itibaren Anadolu Kumpanya Sarrafânının mahallerinde bulunan vekillerine ihale olunmuş*” bulunmaktadır. Yani bizim araştırmamızı yaptığımız alanları kapsayan Amasya, Yozgat, Çankırı, Divriği ve Biga sancaklarının sandık eminliği görevi Anadolu Kumpanyası'nın sarrafları tarafından üstlenilmiştir. Belgede belirtildiği üzere bu bölgelerin sandığında biriken “*külliyetlü meblağ*” alınarak “*Ordu-yı Hümayun*” a tahsis edilmiştir (C.ML. 322/13288).

²² Tanzimat'ın uygulanışını sağlamak amacıyla taşrada kaza meclisleri kurulup, muhassıl ve defterdarlar gönderilirken, merkezde de malî konuları denetlemek ve sonuca bağlamak için bir üst meclis olan Meclis-i Muhasebe-i Maliye oluşturulmuştur. Bu meclisin ilk oluşturulması sırasında tam olarak hangi görev ve yetkiye sahip olacağı açıkça belirtilmemiştir. İlerleyen dönemlerde bu meclis, vergi tesviyesi, hazineyle alakalı bazı sorunlar, çeşitli mukataalardaki sorun ve anlaşmazlıklar, tüccara ilişkin anlaşmazlıklar gibi konularla ilgilenme görevini üstlenmiştir (Cezar, 1986; 286).

İKİNCİ BÖLÜM

2. SARRAFLIK FAALİYETLERİ

2.1. ALACAK VERECEK İLİŞKİLERİ

Osmanlı Devleti içerisinde yüklü sermayeleri ile bilinen, halkın en zenginleri arasında yer alan ve devletin son dönemlerinde güçlerini gittikçe artıran sarraflar, ellerindeki yüklü servetleri sayesinde gerek devlet adamlarına gerekse halka toplu para imkanı sağlamaktaydılar. Sarrafların sahip oldukları bu miras ve ekonomik güç onları borç alıp verme işlerinde ön plana çıkarmış ve ekonomik hayatın önemli bir unsuru haline getirmiştir.

Özellikle İstanbul'da devletin en üst kademeleriyle ilişki içerisinde olup, yabancı ülkelerle Osmanlı Devleti arasında ilişki kurulması ya da Osmanlı'nın 19. yüzyıl savaşlarında orduya maddi yardım sağlanması gibi işlerde öne çıkan sarraflar, Sivas Eyaleti sınırları içerisinde ise, daha çok borç para alıp verme ile iltizam ve malikane sistemi çerçevesinde üstlendikleri görevleriyle ilgili ilişkileri çerçevesinde karşımıza çıkmaktadırlar.

2.1.1. Sarrafların Alacak Verecek İşlerinde Tabi Oldukları Nizamlar

Osmanlı Devleti'nin ülke içerisinde işleyen iktisadî faaliyetlere yaklaşımı göz önünde bulundurulduğunda, eşitlikçi bir politika izlemenin devletin temel amaçları arasında yer aldığı açıkça görülmektedir. Bununla birlikte devlet, bazen doğrudan kendi müdahalesi ile bazen de oluşturduğu kurumları aracılığıyla ziraat, madencilik, esnafılık hatta ticarete, devletin belirlediği kanun ve kurallardan büyük ölçüde farklılaşmalara müsaade etmeyecek kadar denetleyici bir politika takip etmiştir. Dolayısıyla, Osmanlı Devleti, ekonomik hayat içerisinde alışverişlerde kişilerin haklarının korunmasına büyük titizlik göstermiş olmakla birlikte, bütün

üretim ve tüketim faaliyetlerini de belirlenen nizamlara göre kontrol altında tutmaya çalışmış ve bunda da büyük oranda başarı sağlamıştır (Genç, 2002; 71).

Osmanlı'nın -önemli görevlerinden dolayı sarraflara özel birtakım ayrıcalıklar tanımış olmakla birlikte- sarrafların faaliyetlerini denetlemede de aynı titizliği gösterdiği görülmektedir. Sarrafların kendilerine özgü görevlerini yerine getirirken uyması gereken kurallar, devletin onayladığı kanunlara göre belirlenmiş ve bu kanunlar vasıtasıyla sarraflık faaliyetleri denetim altında tutulmaya çalışılmıştır. Buna ek olarak, sarrafların da ülke içerisinde faaliyet gösteren diğer esnaf grupları gibi uymaları gereken kuralları bulunmaktadır. Çeşitli tarihlerde çıkarılan kanunlar ile sarraflık faaliyetleri denetim altında tutulmaya çalışılmıştır.

2.1.1.1. Para Bozma İşlemlerinde Tabi Oldukları Nizamlar

Osmanlı Devleti ülke içerisinde faaliyet gösteren diğer tüm meslek ve sanat gruplarını belirli bir denetim ve gözetim içerisinde tuttuğu gibi, sarrafları da belirli kural ve kaidelere bağlamıştır. Bu kural ve kaideler çerçevesinde, sarrafların aslı görevlerinden birisi olan para bozma işlemleri sırasında, her işlem üzerinden ne kadar kâr elde edebilecekleri devlet tarafından kanunla belirlenmiştir.

H. 13 M 1274/M. 3 Eylül 1857 tarihli bir kayıta “*Ayak sarraflarından bazıları mahal-i sairede mugayyer-i nizam ve Usul-i Sikke-i Nühasiye Devlet-i Aliye’ye yüzde on (%10) gurus bâş ile kavâim-i nakdiyyeye (kağıt paralara) tebdîle (dönüştürmeye) cesaret eyledikleri*” hususunda bilgiler edindiklerini ifade ederek, “*keyfiyet Meclis-i Vâlâ’ya*²³ *lede’l-havâle (havale olundukda) ma’lum-ı müşîrileri*

²³ Meclis-i Vâlâ, M. 24 Mart 1838/ H. 27 Zilhicce 1253 tarihinde oluşturulan bir meclistir. Meclis-i Vâlâ dönemin önemli simalarından olan Mustafa Reşid Paşa'nın çabalarıyla kurulmuştur. Meclisin oluşturulma amacı, o dönemde ilanı düşünülen Tanzimat Fermanı'nın uygulanması ve programlanması sürecinin, bu reformları uygulayacak sürekli bir meclisi gerektirmesidir. Dolayısıyla Meclis-i Vâlâ'nın ilk kurulduğu dönemlerdeki amacı Tanzimât-ı Hayriyye'nin icrasıyla uğraşmaktır (Seyitdanlıoğlu, 1994; 35-37). Tanzimat'ın 3 Kasım 1839'da ilanından sonra ise, Tanzimat Fermanı ile ilan edilen yeni prensiplerin uygulanması ve bunlara uygun kanunların yapılması işi Meclis-i Vâlâ'ya verilmiştir (Seyitdanlıoğlu, 1994; 41). Ayrıca Tanzimat Fermanı ile getirilen yenilikler çerçevesinde, vergilerin belirlenmesi yetkisi Meclis-i Vâlâ'ya verilmiştir. Yine bu dönemde vergi koyma, toplama ve devletin gelir-giderlerini kontrol etme yetkisi de Bâb-ı âli ve

olduğu üzere mezkûr sarrafların yüzde iki (%2) gurus bâş ile akçe bozmaları teklif olunarak kabul etmediklerine binâen iktizâ' iden mahallere mahsus me'murun ta'yiniyle akçe i'tâ kılınacağı cihetle kendülerinin bundan böyle sarrafiyye ahzıyla bozmaları kat'iyyen men' olunarak hilâfi harekete cesaret iden olur ise iplikhaneye irsâliyle şedîden te'dib olunmaları(terbiye etme, hadlerini bildirme) Meclis-i Vâlâ kararı ve müteallik ve şeref-sudûr buyurularak” böylece, sarrafların bu dönemde %10 gibi bir kâr elde etme girişimlerine kalkıştıkları ve devlet tarafından bu oranın hoş karşılanmadığı ifade edilmekle birlikte, sarrafların akçe bozma işlemleri üzerinden %2 kâr oranına razı olmaları, aksi takdirde cezalandırılacakları bildirilmiştir (A.MKT.NZD. 235/24). Görüldüğü gibi, devlet tarafından sarraflara ülke içerisinde çeşitli madenden yapılmış paraları bozma veya birbiriyle değiştirme görevi verilmiş olmakla birlikte, sarrafların bu işlemleri yerine getirirken bazı kurallara riayet etmeleri de şart koşulmuştur.

2.1.1.2. Borç Para Verme İşlemlerinde Tabi Oldukları Nizamlar

Osmanlı Devleti'nde sarraflar, malî hayatın önemli bir sermayedarları olarak karşımıza çıkmaktadırlar. Toplumun hemen her kesimi ile borç para alıp verme ilişkisi içerisinde bulunan sarraflar, bazen şahıslara çeşitli nedenlerle borç para verirken, bazen de bir yörenin vergilerinin iltizama verilmesi yahut malikanelerin işletilmesi hususlarının toplu sermaye sağlayıcıları olarak karşımıza çıkmaktadırlar. Sarraflar bütün bu borç para verme işlemlerini gerçekleştirirken, devlet tarafından belirlenen çeşitli nizamlara bağlı olarak çalışmışlardır.

Meclis-i Vâlâ tarafından kullanılmıştır. Meclis-i Vâlâ'nın bütçe hazırlama yetkisi 1855 yılında çıkarılan “Bütçe Nizâmnamesi” ile değişikliğe uğramıştır. Bu yeni yönetmeliğe göre, Maliye Nezaretince hazırlanan tasarı Bâb-ı Âlî'ye gelecek, buradan da o dönemde açık olan Meclis-i Tanzimat'da Meclis-i Vâlâ'dan katılan birkaç kişi ve ilgili diğer kişilerin de katılımıyla görüşülecekti. Daha sonra Meclis-i Umûmî'de her dairenin bütçesi ayrı ayrı görüşüldükten sonra bütçe bütün olarak değerlendirilip oy çokluğu ile kabul edilecekti. Bütçenin onayı yine padişahın onayına bağlıydı. Bütçedeki harcamaların denetlenmesi görevi ise Meclis-i Vâlâ tarafından yürütülecekti (Seyitdanlıoğlu, 1994; 123-124).

Yaptığımız araştırmalar sonucunda elde ettiğimiz verilerin ortaya koyduğu bilgiler ışığında, sarrafların borç para alıp verme işlemleri esnasındaki sarraflık faaliyetlerinin en önemli unsurlarından birisi olarak, sarrafların karşısındaki kişiye borç para verdiğiine dair bir kanıt oluşturması bakımından önem arz eden senedin hazırlamasıdır. Sarraflar gerek iltizam kefaletlerinde gerekse normal borç para alıp verme işlemlerinde yaptıkları alışverişi bir senet vasıtasıyla resmiyete dökmüş ve iki taraf arasında herhangi bir anlaşmazlık olması halinde ellerindeki senetlerini kanıt olarak sunmuşlardır.

Sarraflık faaliyetlerinin bir diğere önemli unsuru olarak kefiller karşımıza çıkmaktadır. Sarraflar borç para verdikleri kişilerin güvenilir kefilleri olmasına önem vermişlerdir. Sarraflar borç verdikleri kişiden almaları gereken parayı alamazlarsa bu parayı borçlu kişinin kefillerinden tahsil etmekte oldukları için, sarraflık faaliyetlerinde kefillerin önemi büyük olmuştur.

Borç alıp verme işlemleri esnasında herhangi bir sorunla karşılaşılması halinde ise, sarraflar bu sorunu mahkemeye taşıyabiliyorlardı. Sarrafların çeşitli sorunlarının mahkemelerde halledilmesi işi Osmanlı için önemli konulardan biriydi. Hatta bir dönemde sarrafların çeşitli sorunlarını halletmek için özel haklara sahip olduklarını görmekteyiz. Bu konuyla alakalı H. 27 Ra 1276/M. 24 Ekim 1859 tarihine ait bir belgede, Sarrafân Nizâmâtına eklenen bir madde ile sarrafların *“mültezim ve tüccar ve sunûf-ı saireden (çeşitli sınıflardan) olan müşterileriyle ahz û i'tâdan (alışverişten) dolayı vuku bulan dava ve münâzaâtlarından (çekişmelerinden, ağız kavgalarından) ticarete müteallik olanların Mahkeme-i Ticaret'te ve maadası cârî ve mer'i (yürürlükte) olan nizamlarına tevfiikân (uygun olarak, -e göre) iltizamata dair ise mutlaka Hazine-i Celile-i Maliye'de ve sarrafca âdî (adet olan) ahz û i'tâyâ mütedâir (ilgili) olduğu halde Hazine-i Hassa-i Şahane'de fasl ve rü'yet olunacaktır (bakılacak, görüşülecektir)”* kararının çıkarılmış olduğunu görmekteyiz (A.M. 20/49).

Tablo VII : H. 1276/M. 1859 Tarihli Düzenlemeye Göre Sarrafların Sorunlarına Göre Müracaat Edecekleri Mahkemeler

Davanın Nedeni	Davanın Ele Alınacağı Makam
Ticaret (Alışveriş)	Mahkeme-i Ticaret
İltizam	Hazine-i Celile-i Maliye
Diğer	Hazine-i Hassa-i Şahane

Ancak H. 20 S 1277/M. 7 Eylül 1860 senesinde alınan bir karar ile, “sarraflığa mebni akçe ikrâz (borç verme) ve istikrâzına (borç alma) dair olan davaları Hazine-i Hassa-i Nezaret-i Celilesi’nden olan Meclis-i Mahsus ma’rifetiyle fasl û rüyet olunmak” nizamına uygun olacağından bahsedilmekte ve sarraf sınıfının yalnızca borç verme ve borç alma hesaplarından dolayı ortaya çıkacak olan davalarının görülmesi hususunda birtakım değişikliklere gidilmekte olduğu görülmektedir (İ.MVL. 436/19282).

H. 1284/M. 1867 senesine gelindiğinde ise, Maliye ve Ticaret Nezaret-i Celilesi’ne²⁴ gönderilen bir yazı ile yukarıda bahsedilen durum değiştirilir ve “sarrafânın müşterileriyle olan hesabât ve hususâtı nizamât ve imtiyazât-ı kadimlerine tatbikân ayrıca bir komisyona rü’yet olunmak usulü mukaddema ittihâz (kabul) edilmiş ise de” sarrafların bu şekilde bir muameleye tabii tutulması “kanun-ı umumiden haric bir muamele demek olduğundan” ve de “kendülerinin ol-suretle nail-i imtiyaz olmalarına icab itdirilmiş olan esbab (sebepler) dahi mefkûd (yok) idüğünden” yani sarrafların bu şekilde bir imtiyaza nail olmaları için herhangi bir sebep olmadığından dolayı, sarrafların “imtiyazât-ı kadimelerinin feshiyle” ülke içerisindeki diğer davalar ve çeşitli hususlar nasıl hallediliyorsa, sarrafların da “hususât-ı sa’irelerini kânun-ı umumiyeye tatbikân” halletmeleri kararlaştırılmıştır. Belgede açıklandığı üzere bu değişimin nedeni, devlet içerisinde birilerine bu

²⁴ Malî konularla özel olarak ilgilenmek üzere II. Mahmud döneminde 1838 yılında Maliye Nezareti kurulmuştur. Osmanlı’da her yıl malî yılbaşı olarak kabul edilen Mart ayında Maliye Nezaretince hazırlanan bütçe taslağı Bâb-ı Âlî’ye sunulurdu. Sunulan bu taslak Meclis-i Vâlâ’da ele alınarak gelir ve giderler belirlenirdi. Meclis tarafından hazırlanan mazbata buradan sonra Meclis-i Mahsûs’da ele alınarak son ve kesin şekli verilen bütçe, padişaha sunulurdu (Seyitdanlıoğlu, 1994; 123-124). Meclis-i Vâlâ bütçe hazırlama ve maliyenin gelir ve giderini kontrol etme görevini Maliye Nezareti ile işbirliği içerisinde yürütmekteydi.

şekilde bir imtiyazın sağlanmasının, devlet adına tehdit oluşturabileceği endişesidir (A.MKT.MHM. 403/94), (C.DH. 201/10041).

H. 1284/M. 1867 tarihinde sarraf faaliyetlerine getirilen başka yeniliklerin de olduğunu gördüğümüz H. 10 Za 1290/M. 30 Aralık 1873 tarihine ait bir belgede “*evâilde (öndeden) sarrafânın şehr-i muharremde müşterileriyle muhasebât-ı seneviye rü’yet itmek ve baki kalan matlubatlarını tahvîlâta (borç senetlerine) rabt eylemek ve tahvîlât-ı mezkurede güzeşte (faiz) zikr itmemek usul-ı imtiyaziye-i cariyeleri iktizasından iken muahharen (sonradan) bu usulün lağvıyla ba’d-ez-în (bundan sonra) Ticaret Nizamâtı mevzû’suna tevfikân (uygun olarak) muamele olunmasına yani virilecek tahvillere de güzeşte zikr olunmasına 84 tarihinde irade-i seniye şeref-sünûh ve sudûr buyurulmuş*” olduğu belirtilerek, geçerli olan kanunda birtakım değişikliğe gidilmiştir. Ancak, durumun bu şekilde değiştirilmiş olmasına rağmen, bu duruma dair sarraflara ne bir bilgi verildiği ne de değişikliğin gazeteler vasıtasıyla ilan olunduğu ifade edilmektedir. Sarrafların değişiklikten haberi olmadığı için de H. 1285/M. 1868 senesi muharrem ayı başına kadar tahvillerinde faizden bahsetmeden muhasebelerini kapatmışlardır. Dolayısıyla yeni kanundan haberdar olamayan sarraflar, senetlere sadece verdikleri anapara miktarını yazmış ve yeni kanuna göre bu senetler yorumlandığında, alınacak meblağa faizin de dahil olduğunun düşünülmesine yol açarak sarrafların alacakları faizlerin tehlikeye düşmesine neden olmuştur. Bu durumdan yararlanmak isteyen bazı sarraf müşterileri, yeri duruma uygun olarak kendilerine muamelede bulunulmasını istemiş ve böylece borç senetlerinde yazılı olan faizsiz borçlarını ödeyerek kârlı çıkma sevdasına düşmüşlerdir. Bu şekilde mağdur duruma düşen sarraflar, çıkarılan bu kanun değişikliğinin kendilerine bildirildiği tarih olan “*Muharrem dördünden itibaren*” uygulamaya geçirilecektir diye bildirilmesini ve böyle olursa kendilerinin de zarara uğramayacaklarını bildirmektedirler (A.MKT.MHM. 471/57).

2.1.1.3. Sarraflarda Suç ve Ceza

Osmanlı Devleti, devlet içerisindeki bütün faaliyetleri belirli bir nizamla bağlamış ve kararlaştırdığı kanunlar vasıtasıyla da halk arasındaki ilişkileri düzenlemeyi hedeflemiştir.

Bu nizam ve kanun çerçevesinde Osmanlı'da herhangi bir suça teşebbüs eden sarrafların cezalandırılmaları ile ilgili olarak da pek çok kayıta rastlamak mümkündür. Çünkü onların ülke içerisinde ifa ettikleri görevleri bu duruma düşmelerine neden olacak mahiyettedir. Özellikle sarrafların Hazine ve Darbhâne ile ilgili üstlenmiş oldukları görevleri sırasında meydana gelebilecek herhangi bir sorunla karşılaşmaları halinde devletin kasası zarar görmekte, bu da sarrafların devlet gelirlerine zarar vermek suçundan yargılanması ya da cezalandırılması ile sonuçlanabilmektedir. Bunun haricinde sarrafların bilerek yolsuzluk, rüşvet, sahtekarlık, kalpazanlık gibi işlere kalkıştıkları da olmuştur (Cezar, 2004; 189).

Osmanlı Devleti'ne ait elimizdeki arşiv kaynaklarını incelediğimizde görüyoruz ki, devlet, sarraflarla ilgili ilişkilerde sarrafın haklı olması ve elinde verdiği borca dair bir makbuz bulunması halinde her zaman sarrafı haklı bulmuş ve durumun sarrafın lehine sonuçlanması için gerekeni yapmıştır. Buna karşılık alacak verecek ilişkilerinde uygulanacak usul ve nizamları da belirlemiş ve bu usul ve nizamların hilafına hareket edilmesine de engel olmaya çalışmıştır.

İncelediğimiz dönem olan XIX. yüzyılda, sarraflar, bazen yaptıkları iyilikler ve yararlarla anılırken, bazen de işledikleri suçlara karşılık cezalandırılırken karşımıza çıkmaktadırlar. Devlet kendi yararına faaliyet gösteren sarrafları ödüle layık görürken, devleti zarara uğratacak faaliyetlere girişen sarrafları da cezalandırma yolunu seçmiştir.

Sarrafların hatalarından dolayı maruz kaldıkları cezalara geçmeden evvel, Sivas Eyaleti'nde devletin yararına çalıştığı için devlet tarafından iltifata layık görülen ve kayrılan sarraflardan da kısaca bahsetmekte yarar görmekteyiz. Zira Osmanlı arşiv belgelerinde bu durumla alakalı pek çok kayıta da rastlanmaktadır. Bu konuyla alakalı 1855 tarihine ait bir belgemizde “*Sivas mal sandık sarraflığı me'muriyetiyle*” görevli olan ve o zamana kadar devlete ait herhangi bir geliri

zimmetine geçirmek gibi bir suç işlememiş olduğu belirtilerek methedilen Ohannes Agah isimli sarraf, “*o zamana kadar kimsenin hatırına gelmemiş iken min gayri haddin olarak (haddini aşarak)*” askerlere beş yüz kile hinta (buğday) ve “*yeni ta’birle ayakkabı ve don ve gömlek gibi şeyler*” göndermiş ve halkı da bu yönde teşvik etmiştir. Yaptığı bu güzel işler karşılığında mükafatlandırılması beklenen Ohannes Agah, beklenenin aksine Sivas Valisi Feyzullah Paşa tarafından mal sandığı sarraflığı görevinden alınmış ve kendisine hak etmediği muamelelerde bulunulmuştur. Başına gelen bu olayları devlete bildiren Ohannes Agah’ın içine düştüğü bu durumdan haberdar olan ve sarrafın maruz kaldığı haksızlığı hoş karşılamayan devlet, sebepsiz yere görevinden azledilen ve kötü muameleye maruz kalan Ohannes Agah’ın ve onun gibi sadık tebaanın korunup kollanmasını ve mevcut bulunan haksızlığın ortadan kaldırılması için ne gerekiyorsa yapılmasını emretmiştir (MVL. 162/16).

1845 tarihli bir belgede de Yozgat’ta ikamet eden Sarraf Arslan oğlu Ohan’ın “*ahid-kâr tebaadan*” olması nedeniyle Ohan’a ve onun gibi sadık tebaaya “*himmet ve muâvenet buyurulması*” yani yardım edilmesi emri bulunmaktadır (A.MKT. 32/7).

Sivas mutasarrıflığına gönderilen H. 05 Z 1283/M. 10 Nisan 1867 senesine ait bir yazıda da, Aziziye Kasabası’nda bulunan hükümet konağı, cami-i şerif, asker kışlası ve hamamın bazı kısımlarının harap olması dolayısıyla tamir ve inşasının gerekli olduğundan dolayı, bu yerlerde gerekli olan tamir ve tadilatın keşfi yapılarak “*ashab-ı servet ve hayr sarrafları*” tarafından bu işlerin yapımının üstlenildiği bildirilmektedir (MVL. 733/28). Bu belgede de görüldüğü gibi, sarraflar buldukları bölgelerin hayır hasenat işlerine de katkıda bulunmuşlardır.

1870 senesine ait bir başka belgede ise “*Sivas Vilayeti dahilinde kain Darende Kazası mütemekkinlerinden ve birinci sınıf sarrafân mütehayyizânından (itibarlılarından, ileri gelenlerinden) Şamlı-zâde Hamparsum Efendi fî hadd-i zate (zaten, fitraten) eshab-ı haysiyet ve sadâkatden olarak sezâ-vâr-ı taltîf-i âlî (iltifata layık/yakışır) olduğuna*” ve kendisinin Divriği bölgesinde hem “*mesbukü’l-hidme*” yani bölgede emeği/hizmeti geçmiş birisi olmasına ve hem de “*varidât-ı mültezim*

görevindeki sa'y ve gayretleri ile meşhur" olmasına binaen Hamparsum Efendi'nin bir rütbe ile ödüllendirilmeye layık görüldüğünü görmekteyiz (İ.DH. 611/42609).

Bunlara ek olarak, sarraflar iltizam kefilliği görevlerini ifa ederken de, çeşitli kişiler tarafından sarraflara kötü muamelede bulunulması ve işlerini engelleyici hareketlerden kaçınılması yönünde devlet tarafından sarrafları korumak amaçlı tedbirler alındığını görmekteyiz. Örneğin H. 1266/M. 1849 senesine ait bir belgede, Sarraf İstavrakî'nin Canik Sancağı aşarını toplarken karşılaştığı direniş ve zorluklar üzerine, devlet yapılan bu muameleye son verilmesi ve sarrafa işlerinde kolaylık gösterilmesi hususunda bölgedeki ilgili kişilere bir emirname göndermeyi uygun görmüştür (A.MKT.UM. 34/82).

Görüldüğü gibi sarraflar devlet içerisinde halkın yararına faaliyetlerde de bulunmakta idiler. Bu şekilde devleti zarara uğratacak herhangi bir faaliyete karışmayan ve düzenli olarak işlerini yürüten sarraflar, devlet tarafından korunmakta ve kollanmaktaydı. Dolayısıyla, Osmanlı Devleti'nde sarraflar, toplum yararına faaliyet gösterdikleri durumlarda kayırılıyor ve destekleniyorlardı. Ancak buna karşılık olarak çeşitli hatalarından dolayı da cezaî işleme tabi tutulabiliyorlardı. Sarrafların ceza almalarının çeşitli sebepleri olduğu gibi sarraflara verilen cezalar da çeşitlilik arz etmekteydi. Örneğin, sarraflık gediği ya da devletin resmi kurumlarında memur statüsünde ise görevi elinden alınabilirdi. Bunlar haricinde sürgün, hapis, idam, sarraflıktan ihraç gibi cezalara da başvurulabilmekteydi (Cezar, 2004; 189-191).

Sivas Eyaleti belgeleri ışığında konuyu incelediğimizde görüyoruz ki, Osmanlı'da sarraflar kendilerine verilen görevleri layıkıyla yapmadıkları zaman görevlerinden uzaklaştırılabiliyorlardı. H. 05 R 1230/M. 17 Mart 1815 tarihli bir belgede "*Bundan akdem sarraflık hizmet-i alilerinde istihdam olunan Hüdaverdi oğlu Manik bendelerinin rehâveti (ihmalkarlığı, tembelliği) tafsilattan cihetle istihdam olunmak üzere Kokorta'nın veyahud Tıngır oğullarının sarraf tayin olunması*" önerilmiştir (C.ML. 249/10317). Görüldüğü gibi sarraflar görevlerini layıkıyla ifa etmezler ise görevlerinin ellerinden alınması ile cezalandırılabilmekteydiler.

1846 tarihli olup Sarraf Bekmezoğlu Kirkor'un annesi Düdüla tarafından yazılan bir yazıda, *“Oğlum Bekmezoğlu Kirkor kulları beş on seneden berü Sivas ve ol-havalide tüccarlığıla meşgul olub ıyâl ve evladlarıyla geçünerek”* devletin istikbali için sürekli çalışmakta olduğu belirtilerek başlanan yazıda, Sarraf Kirkor'un birkaç sene önce Sivas Defterdarlığı Said Bey Efendi uhdesine ihale buyrulmuş olduğundan ve Said Bey'in de Kirkor'u bir süre Sandık Sarraflığı hizmetine alıp daha sonra bu görevden azl ettikten sonra Yozgat'a *nefy* yani sürgün edilmesini buyurduğundan bahsetmektedir. Sarraf Kirkor'un Yozgat'a sürgününden sonra Sivas'ta kalan *“zevcesi cariyeleri ile üç adet sagîr oğulları ile köleleri perişan olarak her yevm bu cariyelerine gelüb figan ve gözyaşı dökmekte olduklarından ve cariyeleri dahi hasta bulunduğum ve refika-i kalb olmam münasebetiyle mersumân-ı cariyeye ve kumalarının gözyaşlarına bir vechle tahammüle iktidarım kalmamış olduğundan”* kendisinin ihtiyarlığına ve Kirkor'un cariyelerinin gözyaşlarına merhameten bu defa oğlunun hata ve kusurlarının affını dilemektedir (A.DVN. 16/60. A.DVN. 99/64). Kirkor'un annesinin çaresizliğini dile getirerek talep ettiği bu isteğine cevap üç ay sonra gelmiştir. H. 20 L 1262/M. 11 Ekim 1846 tarihinde *“Yozgat'ta cünha vakıasına²⁵ mebni nefy (sürgün) olunmuş olan Sivas sabık sandık sarrafi Kirkor zimminin afv ve ıtlaki (serbest bırakılması)”* hakkında hüküm çıkarılmış ve Kirkor affedilmiştir (A.DVN. 18/54). Görüldüğü üzere sarraflara devlet tarafından uygun görülen cezanın yine devletin onaylaması ile kaldırılması da mümkündür.

1839 tarihli bir Hatt-ı Hümayun'da *“Sivas Müşiri atufetlü Hafız Paşa hazretleri tarafından Dersaadet'e gönderilmiş olan Sarraf Yorgi'nin Tersane-i Amire'de hafî (gizli) bir mahalde habsi ve tevkîfi (alıkoyma, tutma)”* hususunun meydana geldiğinden bahsedilmektedir. Sarraf Yorgi'nin burada hapsedilmesinin nedeni belgede açıkça belirtilmemiştir. Belgenin devamında Sarraf Yorgi'nin *“kapuçukadarına terfikan (Kapıçukadarı ile birlikte, onun eşliğinde) irsali*

²⁵ Cünha, sözlük manası olarak ufak cürüm, küçük kabahat anlamına gelmektedir (Devellioğlu, 2010; 167). Osmanlı ceza kanunnamesine baktığımızda, H. 18 Cemaziye'l-evvel 1284/M. 17 Eylül 1867 tarihli kanunnamenin ikinci maddesinde, *“Kanuna mecâzât olunan cerâim (suçlar) üç nev'idir, birincisi cinayet, ikincisi cünha, üçüncüsü kabahattir”* denilmektedir. Aynı kanunnamenin dördüncü maddesinde *“Cünha, mecâzât-ı te'dibiyeyi müstelzim olan (gerektiren) ef'âldir (işlerdir), mecâzât-ı te'dibiye bir haftadan ziyade habs ve muvakkaten (geçici olarak) nefy ve me'muriyetten tard (sürme, uzaklaştırma) ve ceza-yı nakdî maddeleridir”* olarak açıklanmıştır (Düstur, Tertib-i Evvel, s. 537).

(salıverilmesi) hususu Kapu Kethüdası Selami Efendi'ye tenbih kılınmış” ve “yarın ikindi üzeri” Yorgi'nin serbest bırakılacağı belirtilmiştir (HAT. 373/20419).

2.1.2. Sarraftan Borç Alan Kişilerin Sosyal Statüleri

Sarraftan borç alan kişilerin unvan, lakap ve meslekleri göz önüne alındığında, hemen her makam, mevki ve unvandan kişinin sarraf ile alacak verecek ilişkisi içerisinde olduğu görülmektedir. Bununla birlikte hem Müslüman hem de Gayrimüslim kişilerin sarraftan borç almış olduklarını görmekteyiz. Sarraflardan borç alan kişilerin isimleri aşağıdaki tabloda belirtilmiştir.

Tablo VIII : Sarraftan Borç Alan Kişilerin Unvan, Lakap ve Mevkileriyle Birlikte İsimleri

Sarraftan Borç Alan Kişilerin Unvan, Lakap ve Mevkileriyle Birlikte İsimleri	
Sivas eski Mutasarrıfı Seyyid Paşa'nın damadı Behram Paşa-zade Hüseyin Bey	Erbaa eski Müdürü Hacı-zâde Ahmed Ağa
Nursis? oğlu Bedros	Eski Zile Voyvodası Osman Bey
Osmancık Kazası Müftüsü Ali Şemseddin Efendi	Behram Paşa-zade Kapucubaşlarından Hüseyin Bey
Erbaa Kazası Kaymakamı El-hac Ahmed	Nakibü'l-Eşraf İbrahim Ağa
Mültezim (Ahmed) Efendi *	Ziraat Müdürü Halil Efendi
Avrupa Tüccarı Mihoğlu Kostaki	Latif-zâde Osman Ağa
Şevki Paşa	Ali Ağa
Tüccar Pamukçu oğlu Bogos	Görgüsüz-zâde Hasan Efendi

Mahmud Çavuş-zâde Süleyman Ağa	İmam Hüseyin Bey
Kürd Hacı Mehmet Ağa	Kadı Hacı Ali-zâde Hasan Hıfzı Efendi
Arslan ve Ligor	Bilanlı Mustafa Paşa
Said Mustafa Efendi	Sarraı Sefa oğlu Damadı
Darendeli Hasan Paşa	Sabık Sivas Müftüsü Seyyid Mahmud Kamil Efendi

* İltizam sisteminin kefalete verdiği önemden dolayı sarraılarla sürekli işbirliği içerisinde olan ve iltizamı sahiplenmiş kişi anlamına gelen “mültezim”e belgelerde çok sık rastlanmaktadır. Mültezim ile sarraı arasında borç alışverişine ait belgelerin sayısı da fazla olduğu ve diğer bölümlerde kişilerin isimlerine ayrıntılı olarak değinildiği için burada her mültezim-sarraı alacak verecek ilişkisindeki mültezimin ismini teker teker yazmamak adına birisi örnek olarak yazılmıştır.

Tabloda da görüldüğu gibi, sarraılar, incelediğimiz dönem olan 19. yüzyılda, devletin üst kademesinden alt tabakasına kadar herkes ile iletişim ve faaliyet içerisinde olmuşlardır. Belgeleri incelediğimizde ortaya çıkan sonuç, sarraıların devletin Paşa’sından müdürüne, kaymakamına hatta imamına kadar herkesle alışveriş halinde olduklarını kanıtlamaktadır.

Dikkat çeken diğer bir husus ise sarraıların sivil halk ya da esnaf kesiminden ziyade, askeri zümre ve çeşitli yönetim makamlarında görevli kişiler ile daha fazla faaliyet içerisinde bulunmuş olduklarıdır.

Tabloda da görüldüğu gibi, borç alanlar arasında “*Kapucubaşı, Ağa, Efendi, Bey, Voyvoda, Nakibü’l-Eşraf, Hacı, Paşa, Kadı*” gibi değişik lakaplarla anılan kişiler mevcuttur. Bunlar arasında “*Ağa*” lakabı özellikle yüksek mevki sahipleri ve askeri zümre mensupları için kullanılan bir tabirdir. Bununla birlikte *Ağa* tabiri bir yerin, bir mevkiînin ya da ailenin büyüğu anlamında da kullanılmaktadır. (Pakalın, 1983; c.I s.21).

Osmanlı’da “*Bey*” lakabı ise, kabile reisleri, askeri ve büyük memurlar, büyük devlet adamlarının çocukları için kullanılmaktaydı. Osmanlı’nın son zamanlarına geldiğinde ise az veya çok bir mevkiî sahibi olanlar için “*Bey*” unvanı kullanılmaya başlanmıştı (Pakalın, 1983; c.I s.213).

“*Efendi*” tabiri ise, Osmanlı Devleti’nde ilk defa XV. yüzyılın ikinci yarısından itibaren tahsil ve terbiye görmüş kişi anlamında kullanılmaya başlanmıştı. Ayrıca Osmanlı’da yüksek kademeli bazı devlet memurlarına Efendi lakabını vermek adetten idi. Özellikle XIX. yüzyılın ikinci yarısından sonra Efendi lakabının kullanım alanı genişlemeye başladı. Şehzadelere Efendi denilmeye başlandığı gibi, yazışmalarda Padişaha da *Efendimiz* şeklinde hitap edilmekteydi. Ayrıca çeşitli askerî, ilmî ve dinî alanlarda görev yapan kişiler için de Efendi tabiri kullanılırdı (Pakalın, 1983; c.I s.506).

“*Nakib’ü’l-eşraf*” tabiri, Hazreti Peygamber’in sülalesine mensup kişilerin işleriyle meşgul, onların çeşitli hizmetlerini yapmayı vazife edinmiş olan kişiler için kullanılan bir tabirdi. Osmanlı Devleti’nde nakib’ü’l-eşraf’lara çok saygı gösterilir, merasim esnasında kendilerine ön saflardan yerler verilir ve hürmette kusur edilmezdi. Nakib’ü’l-eşraf’lar 1908 tarihine kadar en fazla 1000 (bin) guruş maaş alırken bu tarihten sonra maaşları 5000 (beş bin) guruşa kadar yükseldi. Ancak Osmanlı Devleti’nin son bulmasıyla birlikte Nakib’ü’l-eşraflık görevi de son buldu (Pakalın, 1983; c.II s.647/648).

“*Kapıcıbaşı/Kapucubaşı*” tabiri, saray kapıcılarının amiri ve büyük zabiti anlamında kullanılırdı. Osmanlı Devleti’nde kapıcıbaşılar genel toplantılara katılabiliyorlar ancak divandaki toplantılara katılamazlardı. Yabancı ülkeden gelen elçileri iki tane kapıcıbaşı öncelikle divana götürür sonra da padişahın huzuruna çıkarırlardı. Bunun haricinde beylerbeyi veya vezirlere önemli veya gizli bir tebliğde bulunulacağı zaman bu görev kapıcıbaşılar aracılığıyla yapılırdı. Bunun gibi özel başka birçok görevlerinin yanında Osmanlı Devleti’nde bir kısım şer’i mahkeme mübaşirliklerinin aidatı da bunlara aitti. Kapıcıbaşılar bunu iltizama verirlerdi ve onu iltizam eden kişinin de mübaşirliğini yaparlardı (Pakalın, 1983; c.II s.167/168).

“*Voyvoda*” tabiri ise ağa, reis, subaşı gibi çeşitli anlamlara gelen bir tabirdi (Pakalın, 1983; c.III s.598). Osmanlı Devleti’nde, önceleri, *has* denilen gelir bölgelerinin yönetimini sahibi adına yüklenen kimseye *voyvoda* deniliyordu. Daha sonraki dönemlerde vali veya mutasarrıflara verilen bazı gelirlerin de voyvodalarca yönetildiği görülmektedir. Özellikle timar sisteminin giderek değişmesi ve iltizam

ve mukataa usulünün yaygınlaşması, voyvodaların önemini artırdı ve yayılmasına neden oldu. II. Mahmut döneminde birçok kasaba, köy ve hatta şehir voyvodalıkla idare ediliyordu. Voyvodalar, bölgelerinin vergilerini bizzat toplayarak hazineye veya ilgiliye ödemekle yükümlüydüler (Çadırcı, 2007; 121-122).

Ayrıca çeşitli bölgelerde “*müdür, müftü, kaymakam*” gibi sıfatlarıyla yönetici ve devlet memuru konumunda olduklarını anladığımız kişilerin, buldukları bölgelerin yerel güçleri olan sarraflar ile işbirliği içerisinde olduklarını ve sarraf ile alacak verecek ilişkisi içerisinde bulduklarını da görmekteyiz.

Bu şekilde önemli rütbe ve göreve sahip olan kişilerin yanı sıra isimlerinin yanında herhangi bir unvan bulunmayan ve sıradan vatandaş olarak niteleyebileceğimiz kişiler de sarrafla alışveriş içerisindeydiler. Ayrıca sarrafın faizle borç para verdiğini hesaba katarsak sarraftan borç alan kişiler arasında El-hac unvanlı kişilerin olması ve ayrıca imam lakaplı borçlulara rastlanması da dikkat çekicidir.

Burada bahsedilenler ışığında sarrafların hangi kesimden kişiler ile daha fazla alışveriş halinde olduğu konusu incelediğinde karşımıza çıkan sonuç aşağıdaki tabloda belirtilmiştir.

Tablo IX: Sarrafların Para Alışverişi Yaptıkları Kişilerin Sosyal Statülerine Göre Dağılımı

Sarraftan Borç Alan Kişinin Sosyal Statüsü	Borç Alan Kişi Sayısı
Devlet Görevlisi	13
Askerî Zümre	10
Gayrimüslim Halk	4
Tüccar	2

Görüldüğü gibi Sivas Eyaleti topraklarında sarrafların en fazla alışveriş içerisinde olduğu kişiler devlet görevlileri ve askeri zümre mensuplarıdır. Sarrafların

devlet görevlisi statüsünde bulunan kişiler ile olan alışverişlerinin sayısının fazla olmasında sarraf ile mültezim arasındaki sürekli işbirliğinin etkisi büyüktür.

Bununla birlikte sarraftan borç alan kişilerin sosyal statüsü ve unvanı ne olursa olsun borcun geri ödenmesi sırasında aynı şekilde muamele gördüğü ve borcun geri ödenmesi işlemleri sırasında devletin belirlediği kurallara sıkı sıkıya bağlı kaldığı görülmektedir. Mesela H. 16 B 1266/M. 28 Mayıs 1850 tarihli bir belgede Tokatlı Kadı Hacı Ali-zâde Hasan Hıfzı Efendi isimli kişi Sarraf Goncagül oğlu Bağdasar'dan on bin altı yüz elli (10.650) guruş borç almıştır. Bu borca dair sarrafın elinde senetler olmasına rağmen Kadı Hıfzı Efendi borcunu inkar etmekte ve ödememektedir. Bunun üzerine Sarraf Bağdasar, Kadı'nın "*Dersaadet'e ihzârını*" yani, Dersaadet'te mahkeme huzuruna çıkarılarak sorgulanmasını talep etmiştir (A.MKT.UM. 16/60).

2.1.3. Sarraftan Borç Alan Kişilerin Borç Alma Sebepleri

Belgelerde sarraflardan borç aldıkları belirtilen kişilerin bu borcu neden aldıklarına dair bilgilere çoğunlukla değinilmemiştir. Sarraftan borcu alan kişinin adı, kişinin borç para aldığı sarrafın adı ve alınan borcun miktarı belgelerin hemen hepsinde açık bir şekilde belirtilmesine rağmen, borcun neden alındığı bilgisi pek çok belgede belli değildir. Genellikle mültezimin iltizam kefaletinden dolayı aldığı ve geri ödemediği durumlarda borcun neden alındığı bilgisine açık bir şekilde ulaşabilmekteyiz.

TABLO X : Sarraftan Alınan Borcun Nedenleri

Borç Alan Kişi	Borç Veren Sarraf	Borcun Alınma Nedeni
Erbaa eski müdürü Hacı-zâde Ahmed Ağa	Goncagüloğlu Bağdasar ve Molko	—
Nursis? oğlu Bedros	Haçador	—

Behram Paşa-zade Kapucubaşlarından Hüseyin Bey	David Karabet	—
Darendeli Karabet	Zanbeoğlu Yorgi	Amasya aşarından dolayı
Eski Zile Voyvodası Osman Bey	Tıngıroğlu Mığırđıç	—
Mültezim Ahmed Efendi	Mısırlıoğlu Hoce Bedros	Amasya Ağdet-i Ağnam rüsumundan dolayı
Sivas eski mutasarrıfı Seyyid Paşa'nın damadı Behram Paşa-zade Hüseyin Bey	Tıngıroğlu Mığırđıç	—
Erbaa Kazası Kaymakamı El-hac Ahmed ve Avrupa Tüccarı Mihoğlu Kostaki	Alacacıoğlu Kigork	İltizam bedelinden dolayı
Sarraı Sefa oğlu damadı	Hazer	—
Osmancık Kazası Müftüsü Ali Şemseddin Efendi, Nakibü'l-Eşraf İbrahim Ağa, Ziraat Müdürü Halil Efendi	Danyel	Müteahhid oldukları bazı masraılar nedeniyle
Ali Ağa, Arslan ve Ligor	Zanbeoğlu Yorgi	Merzifon, Havza ve Ladik varidat-ı öşriyesinden dolayı
Sivasî Seyyid Paşa damadı Behram Paşa-zâde Hüseyin Bey	Tıngıroğlu Mığırđıç	—
El-Hac Ebubekir Ağa	Oseb	Bozok rüsûmundan dolayı
Kadı Hacı Ali-zâde Hasan Hıfzı Efendi	Goncagüloğlu Bağdasar	—
Şevki Paşa	Zanbeoğlu Hoce Yorgi	Kaza-i Erbaa aşarından dolayı
Latif-zâde Osman Ağa	Goncagüloğlu Bağdasar	—
Görgüsüz-zâde Hasan Efendi ve Mehmed ve Çavuş-zâde Süleyman Ağa	Sarraı Serkiz	—

Sabık Sivas Müftüsü Seyyid Mahmud Kamil Efendi	Rakis oğlu Danyel	—
Kapucubaşı Abdullah Ağa	Gelgeloğlu Hoce Ovanis	Müteahhidi olduğu bazı masraflar nedeniyle
Pamukçu oğlu Bogos	Hüdaverdi Hoce Abraham	—
İmam Hüseyin Bey	Haçador	—
İmam Hüseyin Bey	Nikogos	Divriği kazasının vâridât-ı öşriye ve rüsûmiyesinden dolayı
Kürt Hacı Mehmed Ağa	Diyakos	—
Bilanlı Mustafa ve Darendeli Hasan Paşalar	Marko oğlu Boğos	—

Sarrafların iltizam kefaleti işlerinde yoğun bir şekilde öne çıkmalarından dolayı, alacak-verecek ilişkileri de genellikle bu çerçevede karşımıza çıkmaktadır. Bazen mültezimler sarrafın kefaleti ile üzerlerine aldıkları iltizam bedelini çeşitli nedenlerle ödememişler ya da ödeyememişlerdir. Örneğin, 1859 senesine ait bir kayıta belirtildiği üzere, “geçen yetmiş üç senesine mahsuben Sarraf Zanbe oğlu Yorgi taahhüdüyle Amasya Sancağı kazalarından Merzifon ve Havza ve Ladik kazaları aşarını deruhte etmiş olan mültezimden Arslan ve Ligor ve şerike-i sairesi (ortakları)” sarraflarına yapmaları gereken ödemeyi yapamamışlardır. Mültezim Arslan ve Ligor’un ödemeyi yapamamalarının nedeni, bölge halkının, mültezim bölgeye ulaşmadan mahsulatlarını kaldırması ve ambarlarına yerleştirmesi, mültezime de elde edilen hasılatın az olduğunu söyleyerek ödemeleri gereken aşar vergisini daha az ödemeye teşebbüs etmeleridir. Belgemizde bu durumdan hem mültezimlerin, hem sarrafın, hem de devlet gelirlerinin zarar görüyor olduğu belirtilerek, ödenmesi gereken meblağın bölge halkı tarafından ödenmesi, aksi takdirde icabına bakılması istenilmektedir (A.MKT.DV. 140/27). Görüldüğü gibi, iltizam işlerinde bir mağduriyet söz konusu olduğu durumlarda, içinde bulunulan durum ince ayrıntılarına kadar devlete rapor edilmektedir. Ancak iltizam işleri

haricindeki diğer borç para alıp verme faaliyetlerinde, borç alınan miktarın neden alındığı bilgisine açıkça değinilmemiş olduğu da görülmektedir.

2.1.4. Sarraftan Alınan Borç Miktarları

Sarraflardan alınan borçların miktarları çeşitlilik göstermektedir. Sivas Eyaleti olarak tabir olunan bölgelerde incelemesini yaptığımız belgelerden edindiğimiz bilgiler ışığında, üç bin (3.000) guruştan 15 Yük (=1,5 milyon) fiyat aralığına kadar alınan borç miktarlarının olduğunu görmekteyiz. Sarraftan alınan paralarla ilgili bilgiler genellikle sarrafın iltizam uygulaması içerisindeki kefilliği ile ilgili olduğu için alınan borç miktarları da genelde yüksek düzeydedir. Ancak iltizam harici borç alıp vermelerde de sarrafların etkin olduğu görülmektedir.

Sarraflardan alınan paralar genellikle “yük” olarak ifade edilen miktarlardan oluşmaktadır. Ekrem Kolerkılıç Osmanlı’daki paralar üzerine yapmış olduğu çalışmasında, bir yük’ün yüz bin akçeye (1 Yük = 100.000 akçe) karşılık geldiğini belirtmektedir (Kolerkılıç, 1958; 81). Ayrıca, Osmanlı Devleti’nde bir milyon yerine “on yük” (1 milyon = 10 Yük) tabiri kullanılmaktaydı. Milyon ve Milyar tabirleri Avrupalılarla sıkı ilişkiye geçildikten sonra kullanılmaya başlanmıştır (Pakalın, 1983; c.III s. 639).

Belgelerimiz arasındaki en yüksek borç miktarı olan 15 Yük guruş, H. 1271/M. 1854 tarihli bir belgemizde karşımıza çıkmakta olup, Sarraf Zanbeoğlu Hoce Yorgi tarafından “*Kaza-i Erbaa aşâr bedelinden dolayı*” Şevki Paşa’ya verilmiştir (A.MKT.DV. 81/9).

Yine belgelerimiz arasındaki en yüksek borç miktarlarından birisine sahip olan 1860 tarihli kayıta “*Amasya sancağı dahilinde Merzifon ve Havza ve Ladik kazaları vâridât-ı oşriyesi bedelinden dolayı ve Bozok ve Çorum sancakları rüsûmât-ı bedelinden dolayı ..*” Nevşehirli Arslan ve Ligor isimli kişilerin Sarraf Zanbe oğlu Yorgi’ye on yük (10 yük) guruş borçlu oldukları kayıtlıdır. (MVL. 593/29). Görüldüğü gibi borcun nedeni adı geçen bölgelerin vergilerinin toplanması

ile ilgilidir. Burada dikkat çeken diğer husus da, birbirlerine yakın iki tarih arasında, 15 Yük ve 10 Yük gibi iki büyük meblağı borç olarak veren sarrafın aynı sarraf olduğu ve Sarraf Yorgi'nin hayli yüksek meblağda bir sermayeye sahip olduğudur.

H. 06 B 1274/M. 20 Şubat 1858 tarihli bir belgemizde Amasya Sancağına bağlı bulunan Osmancık Kazası Müftüsü Ali Şemseddin Efendi'nin, Nakib'ü'l-eşraf İbrahim Ağa'nın ve Ziraat Müdürü Halil Efendi isimli üç kişinin Sarraf Danyel'den “*müteahhid oldukları ba'zı masârif cihetinden dolayı*” üç bin (3.000) guruş borç aldıkları ve borçlarını sarraflarına geri ödemede zorluk çıkardıklarından dolayı sarrafın devlete başvurusu mevcuttur. Sarraf kendisinin adına eski Osmancık Müdürü Hacı Mustafa Ağa isimli kişiyi kefilî tayin ederek üç bin guruşun tahsili için Amasya Mutasarrıfına bir emirname gönderilmesi niyazında bulunmaktadır (A.MKT.DV. 123/89). İncelediğimiz belgelerde sarraflardan alınan diğer borçlar ile karşılaştırıldığında çok küçük bir meblağ olan üç bin guruşun ödenmesinde sıkıntı ile karşılaşılması, bizlere sarraftan küçük meblağlarda da borç alınabildiği değerlendirmesini yapma olanağı sunmuştur.

1847 tarihinde Sivas Valiliğine gönderilen bir başka kayıttta da Sarraf David oğlu Karabet'in Sivas'ta ikamet eden Behram Paşa-zâde Dergah-ı Ali Kapucubaşlarından Hüseyin Bey'den beş bin (5.000) guruş alacağı olduğu bilgisi mevcuttur. Hüseyin Bey'e borcunu ödemesi için daha önce de ikazda bulunmuş, ancak borcu hala ödememiştir. Bu yüzden sarrafımız adı geçen Kapucubaşı Hüseyin Bey'in bu sefer “*Dersaadet'e ihzârı*”nı yani Dersaadet'te mahkemeye davet olunmasını talep etmektedir (A.MKT. 100/45). 5.000 guruşluk borç da diğerleriyle kıyaslandığında küçük bir meblağ gibi görülmektedir. Ancak Dersaadet'te yargılanmasını isteyecek kadar hafife alınmayacak bir durum olduğu da açıktır.

1849 tarihli bir belgede Sivas sancağı dahilinde bulunan Erbaa kazasının eski müdürü Hacı-zâde Ahmed Ağa'nın Sarraf Goncagül oğlu Bağdasar'a iki yük yirmi yedi bin beş yüz (2 yük 27.500) guruş borcu olduğu kaydedilmiştir (A.MKT. 232/62). İltizam kefaleti işi olmadığını anladığımız bu olayda, bahsedilen borcun alınma sebebinden belgede bahsedilmemiştir.

1846 tarihinde Sivas Valisine gönderilen belgede de eski Sivas Mutasarrıfı Said Paşa'nın damadı Behram-Paşa-zâde Hasan Bey'in, Sarraf Tıngıroğlu

Mıgırdıç'tan bir yük kırk üç bin (1 yük 43.000) guruş borç aldığını görüyoruz. Sarraf bu borcunun bir yük yirmi bin dört yüz (1 yük 20.400) guruşunu teslim almış ve yirmi sekiz bin altı yüz (28.600) guruş alacağı kalmıştır²⁶. Sarrafımız da geriye kalan alacağının “*bir akçesinden geçmeyüb tamamen istihsaline*” dair kararlılığını bildirerek gereğinin yapılması hususunda niyazda bulunmuştur (A.MKT. 50/18).

Bazı belgelerimizde kişilerin sarrafa borçlu olduğu belirtilmekle birlikte borcun miktarı açıkça belirtilmemiştir. H. 29 Ş 1278/M. 1 Mart 1862 tarihinde Amasya Adet-i Ağnam²⁷ rüsumatından dolayı mültezim Ahmed Efendi'nin Sarraf Mısırlı oğlu Bedros'a borcu olduğu bildirilmektedir. Ancak borcun miktarı açıkça yazılmamış “*yedlerinde bulunan mikdar defteri mucebince*” defterde kayıtlı olduğu belirtilen borcun tahsili istenmiştir (A.MKT.DV. 219/30). Bu belgede olduğu gibi borcun miktarının açıkça belirtilmemesi durumu çok sık karşılaşılan bir durum değildir. Belgelerin çoğunda borcun miktarı küsuratına kadar açıkça belirtilmiştir.

Tablo XI : Sarraftan Alınan Borç Miktarları

Borcu Alan Kişi	Borç Veren Sarraf	Borç Alınan Miktar
Şevki Paşa	Zanbe oğlu Hoce Yorgi	15 Yük
Ali Ağa, Arslan ve Ligor	Zanbe oğlu Yorgi	10 yük
Sarraf Sefa oğlu Damadı	Hazer	2 Yük 40.000 guruş
Erbaa kazası eski müdürü Hacı-zâde Ahmed Ağa	Goncagül oğlu Bağdasar ve Melkon	2 yük 27.500 guruş
İmam Hüseyin Bey	Nikogos	1 yük 76.033 guruş

²⁶ Bahsedilen ana borç miktarından ilk etapta ödendiği söylenen meblağ çıkarıldığında geriye 22.600 guruş borç para kalması gerekirken belgede 28.600 şeklinde geçtiği için buraya da o şekilde yazdık.

²⁷ Adet-i Ağnam, koyun, keçi, deve, camız gibi hayvanlardan, hayvan başına alınan vergiye verilen addır. Adet-i Ağnam vergisi, şer'i vergilerden olup, önceleri özel memurlar tarafından her on hayvandan birisi devlet adına alınmak suretiyle bu vergi toplanırken, sonraları iltizam olunmaya başlanmış, müzayede (artırma) ile bu işi üzerlerine alan mültezimler tarafından vergiler toplanmıştır (Eldem, 1994; 174-175).

Sivas Mutasarrıfı Seyyid Paşa'nın damadı Behram-Paşa-zâde Hüseyin Bey	Tıngıroğlu Mıgırdıç	1 yük 43.000 guruş
Avrupa Ticcarından Mihoğlu Kostaki, Kaza-i Erbaa Kaymakamı el-Hac Ahmed	Alacacioğlu Kigork	1 yük 10.000 guruş
İmam Hüseyin Bey	Haçador	140.000 guruş
İmam Hüseyin Bey	Nikogos	70.000 guruş
Görgüsüz-zâde Hasan Efendi ve Mahmud Çavuş-zâde Süleyman Ağa	Misak oğlu Serkiz	50.000 guruş
Eski Zile Voyvodası Osman Bey	Tıngıroğlu Mıgırdıç	40.000 guruş
Pamukçu oğlu Bogos	Hüdaverdi oğlu Hoce Abraham	39.500 guruş
Darendeli Karabet	Zanbe oğlu Yorgi	25.000 guruş
Nursis? oğlu Bedros	Haçador	15.000 guruş
Tokatlı Kadı Hacı Ali-zâde Hasan Hıfzı Efendi	Goncagüloğlu Bağdasar	10.650 guruş
Latif-zâde Osman Ağa	Goncagüloğlu Bağdasar	7.600 guruş
Behram Paşa-zade Kapucubaşlarından Hüseyin Bey	David oğlu Karabet	5.000 guruş
Osmancık Kazası Müftüsü Ali Şemseddin Efendi, Nakibü'l-Eşraf İbrahim Ağa, Ziraat Müdürü Halil Efendi	Danyel	3.000 guruş
Kürd Hacı Mehmed Ağa	Diyakos	2.500 guruş
Şevki Paşa	Zanbe oğlu Yorgi	—
Mültezim Ahmed Efendi	Mısırlı oğlu Bedros	—
Sabık Sivas Müftüsü Seyyid Mahmud Kamil Efendi	Rakis oğlu Danyel	—
Bilanlı Mustafa ve Darendeli Hasan Paşa	Marko oğlu Bogos	—

Sarrafların borç verdikleri kişiler, borcunu ödemedi başka bir yere kaçsalar dahi, sarraflar onlara ulaşabilmekte ve borcun tahsili ile ilgili kişilerin kaçtıkları yerlerdeki ilgili makamlara yazı gönderebilmekteydiler. Bununla alakalı olarak, eski Zile Voyvodası Osman Bey'in Sarraf Tıngır oğlu Mıgırdıç'a borcu olduğu halde borcunu ödemedi Trablusgarp'a gitmiş olduğunu gördüğümüz H. 4 S 1264/M. 11 Ocak 1848 senesine ait bir belgede, Sarraf Tıngıroğlu Mıgırdıç'ın alacağını şu şekilde talep ettiğini görmekteyiz; *“Sarraf Tıngıroğlu Mıgırdıç'ın zimmet-i şerifinizde bâ- ilm û haber kırk şu kadar bin (40.000) guruş alacağı olub Trablus canibine azimetinize mebni meblağ-ı mezburu henüz dest-res olamadığından (alamadığından) ve ifa-yı deyne muktedir olduğunuz bu kerre istihbâr kılındığından...”* sarrafin alması gereken paranın kendisine tamamen ödenmesini talep etmektedir (A.MKT. 107/43). Ayrıca, yine bu olayda, borçlu kişinin mal varlığı ve borcunu geri ödeyebilecek durumda olup olmadığı gibi bilgileri toplayabilecek istihbarat ağlarına da sahip olduklarını görmekteyiz.

Sivas Eyaleti sarraflarının hiçbirisinin terekesine ulaşamadığımız için bir sarrafin ne kadar sermayeye sahip olduğu hakkında bilgi sahibi olmadık. Ancak sarraflardan alınan borç miktarları, bizlere sarrafların sermayeleri hakkında fikir yürütme imkanı verebilir. Aşağıdaki tabloda verdikleri borç miktarları belli olan sarrafların 19. yüzyıl boyunca verdikleri paraların toplam miktarı belirtilmiştir.

Tablo XII: Sarrafların Sermayeleri

Borç Veren Sarraf	Borç Verdiği Sene(ler)	Borç Verdiği Miktar(lar)	Toplam
Zanbe oğlu Yorgi	1855	15 Yük	25 Yük 25.000 guruş
	1860	10 yük	
	1865	25.000 guruş	
Nikogos	1848	1Yük 74.678 guruş	2 Yük 44.678 guruş
	1854	70.000 guruş	

Hazer	1850	2 Yük 40.000 guruş	2 Yük 40.000 guruş
Goncagül oğlu Bağdasar	1849	2 Yük 27.500 guruş	2 Yük 45.750 guruş
	1850	7.600 guruş	
	1850	10.650 guruş	
Tıngıroğlu Mıgırdıç	1846	1 Yük 43.000 Guruş	1 Yük 83.000 guruş
	1848	40.000 guruş	
Alacacıoğlu Kigork	1856	1 Yük 10.000 guruş	1 Yük 10.000 guruş
Haçador	1846	15.000 guruş	155.000 guruş
	1854	140.000 guruş	
Misak oğlu Serkiz	1835	9.183 guruş	62.833 guruş
	1856	50.000 guruş	
	1860	3.650 guruş	
Hüdaverdi oğlu Hoce Abraham	1860	39.500 guruş	39.500 guruş
David oğlu Karabet	1847	5.000 guruş	5.000 guruş
Danyel	1858	3.000 guruş	3.000 guruş
Diyakos	1849	2.500 guruş	2.500 guruş

2.1.5. Borçlu Sarraflar

19. yüzyıla ait Sivas Eyaleti belgelerinde sarraflara borcu olan kişilerden hariç bir de başka kişilere borçlu olan sarraflar karşımıza çıkmaktadır. Görüldüğü üzere sarraflar da gerek iltizam için ve gerekse başka nedenlerden dolayı diğer kişilerden borç almışlardır. Bazı belgelerde sarrafın borç almış olduğu belirtilmekle birlikte, belirtilen bu borcu sarrafın neden aldığına dair bir bilgi mevcut değildir.

Bazı terekelerde ise kişinin alacakları arasında sarrafların da olduğu, yani bazı kişilerin sarrafa borç verdiği bilgilerine rastlamak mümkündür.

M. 20 Aralık 1882 tarihli Yozgat 2 Nolu Şer'iyeye Sicili'nde karşımıza çıkan miras paylaşımı davasına ait bir belgede, Avusturya devleti tebaasından olup belirtilen tarihten yedi sene önce vefat ettiği belirtilen Tabib Yafaki veled-i Adam'a borcu olanlar arasında ismi belirtilmeyen bir sarrafın da 7000 guruş borcu olduğu kaydedilmiştir (Y.Ş.S. 2/5).

H. 1 C 1283/M. 11 Ekim 1866 tarihli bir belgede Sarraf Andon oğlu Nikogos'un hazineye iki yük kırk beş bin (2 Yük 45.000) guruş borcu olduğu bildirilmiş ve bu borcun da adı geçen sarrafın yarım hissesi kendisinin olan Divriği'deki çiftliğinin satılmasıyla ödenmesine devlet tarafından karar verilmiştir. Çiftliğin sarrafın sahibi olduğu yarı hissesi açık artırmaya çıkarılmış, seksen bin guruşu peşin verilmek şartıyla ve başka talibi olmadığından çiftliğin diğer yarısının sahipleri olan müteveffa bir Paşa'nın eşi Nafia Hanım'a ve Miralay Hafız Paşa uhdesine verilmesine karar kılınmıştır. Seksen iki senesi martından itibaren de çiftliğin devrinin adı geçen şahıslara verileceği ifade edilmektedir (İ.MVL. 561/25224).

1849 tarihli bir belgede karşımıza çıkan bir başka borçlu sarrafımız, daha önce Kengri'de (Çankırı) sandık sarrafı olduğu ifade edilen Simon'dur. Simon, Mustafa Ağa isimli kişiye on bin (10.000) guruş borçlu olduğu halde "*hâlik olmuş*" yani bu tabirden anladığımız üzere Müslüman olmadan ölmüştür. Borcu veren Mustafa Ağa, borcunun Sarraf Simon'un ortağı olan Diyakos tarafından ödenmesi için başvuruda bulunur. Diyakos'da bu esnada Kayseri'de bulunmaktadır ve kendisine haber verildiği halde Çankırı'ya gelmez. Bu sırada Kürd Hacı Mehmed Ağa isimli bir kişinin Sarraf Diyakos'a iki bin beş yüz (2.500) guruş vereceği olduğu haberini alan Mustafa Ağa, Simon'daki alacağına karşılık bu paraya el koyar. Geriye kalan yedi bin beş yüz (7.500) guruşun ise yine Diyakos'dan acilen tahsili için istekte bulunur (A.MKT. 172/75).

1850 tarihli bir belgede belirtildiği üzere ise, "*kahvecilik hizmetinde bulunan Hacı Edhem Ağa'nın halik Sarraf Hazer'de altı bin (6.000) guruş*" alacağı bulunmaktadır. Metinden de anlaşılacağı üzere sarraf *halik olmuş* yani ölmüş olduğu

için borcunu ödeyememiştir. Alacaklı durumda bulunan Hacı Edhem Ağa, sarraf Hazer'in, Sarraf Sefa oğlu damadı Marorus? ismiyle anılan başka bir kişiden iki yük kırk bin (2 yük 40.000) guruş alacağı olduğu bilgisine ulaştınca, bu kişiden alınacak meblağdan kendisinin talep ettiği 6.000 guruşun kendisine verilmesini istemiş ve isteği kabul edilerek, bu paradan kendi hissesine düşen miktarı alması onaylanmıştır (A.MKT.UM. 5/26).

Yukarıdaki durumun bir benzeri Sivas mutasarrıfına gönderilen H. 21 B 1266/M. 2 Haziran 1850 tarihine ait bir diğer belgemizde de karşımıza çıkmaktadır. *“Dersaadet'te Ordu-yı Hümayun mensubatından Alay Emni Ömer Efendi'nin Sarraf Goncagüloğlu Bağdasar zimmetinde olan”* ve miktarı belirtilmeyen alacağı olduğu bilgisi mevcuttur. Ömer Efendi, sarraftan tahsil etmeye çalıştığı meblağ için talepte bulunurken, Sarraf Goncagüloğlu Bağdasar'ın *“Tokad hanedanından ve aza-yı meclisden Latif-zâde Osman Ağa zimmetinde”* yedi bin altı yüz (7.600) guruş alacağı olduğu tespit edilmiş ve sarrafın Ömer Efendi'ye olan borcuna karşılık Osman Ağa'daki alacağına el konulmuştur (A.MKT.UM. 17/11). Son üç belgede de görüldüğü gibi, borcunu öde(ye)meyen sarrafların borçlarına karşılık, borçlu olan sarrafın başka kişilerde alacağı olması halinde, sarrafın alacaklısı bu paraya el koyabilmektedir.

Başka bir belgemizde de Süleyman Ağa ismiyle anılan bir zat mübaşirlik hizmetinden dolayı Sarraf Misak oğlu Serkiz'de olan üç bin altı yüz elli (3.650) guruş alacağını talep etmektedir. Süleyman Ağa sarrafın borcunu geri ödememesinde herhangi bir sebebi olmadığı halde borcunu ödemediğini ifade ederek bu konuda gerekenin yapılmasını talep etmiştir. Belgenin devamındaki ekte adı geçen sarraf Serkiz'in borcunu ödememek için bahaneler arayarak (*taallül iderek*) memleketi Divriği'den Halep eyaletine hareket ettiği belirtilmiştir. Bunun üzerine Halep valisine borcun tahsili için emirname gönderilir, fakat sarrafın orada da bulunamayıp tekrar memleketine döndüğü ifade buyrulmaktadır. Süleyman Ağa bu durumdan acziyetini ifade ederek gereğinin yapılmasını istemektedir (A.MKT.UM. 359/21).

Bir başka borçlu sarrafımız H. 10 N 1278/M. 11 Mart 1862 tarihli belgemizde karşımıza çıkmaktadır. Kaza-i Erbaa'da senelik ayrılan iki bin dört yüz

altmış dört (2.464) guruş kendir bedeli ücreti, o sene de Hayriye Tüccarı Hafız Mustafa Efendi uhdesinde toplanarak Erbaa'nın sandık sarrafı Sarraf Hoce Vasil'e Tersane-i Amire'ye teslim etmesi için verilmiştir. Ancak sarrafımız 2.464 guruşun iki yük on yedi bin (2 Yük 17.000) guruşunu tahsil etmiş, geriye kalan bir yük elli bin üç yüz (1 Yük 50.3000) guruşunu ise zimmetine geçirip henüz tahsil etmemiştir²⁸. Hafız Mustafa Efendi bu durumun Erbaa Ticaret Mahkemesinde muhakeme edilmesini ve Hafız Mustafa Efendi'nin kendisinin de Beratlı Hayriye Tüccarı bulunduğundan Ticaret Kanunname-i Hümayun hükmünce bir karara bağlanmasını talep etmektedir (A.MKT.UM. 547/52).

Sarraflar kefilî oldukları bedelin ödenmemesi halinde de o borçtan sorumlu tutulmuşlardır. H. 29 Ş 1233/M. 4 Temmuz 1818 tarihli belgemizde bildirildiğine göre her dört ayda bir alına gelen Sivas cizyesi malının bir yıllık toplam geliri olan *“on dokuz bin altı yüz doksan dokuz buçuk (19.699,5) guruş”* otuz bir senesine mahsuben cizye-i mezburun kefilî olan sarraf Murad zimmeden de tam olarak tahsil edilememiş ve cizyeden *“kusur on altı bin iki yüz doksan dokuz (16.299) guruş matlubu”* kalmıştır. Belgede belirtildiği üzere bunun sarraftan alınması mümkün olmadığından Cizye sarrafı Murad'ın elindeki hazine tezkerelerinin hesaplanması ve borca karşılık bunların gönderilmesi istenmektedir (C.SM. 114/5718).

Bir başka borçlu sarrafımız 1849 yılında Yozgat sandığına Aşar vergisinden dolayı borçlu olduğunu gördüğümüz zımminî Sarraf Acı Bodos'dur. Sarrafımız seksen bin (80.000) guruş tutarındaki borcunu ödemek için elinde bulunan tüm mallarını satarak devlete ilk olarak altmış bin (60.000) guruş ödeme yapmıştır. Geriye kalan yirmi bin (20.000) guruş borcunu da ödemek üzere Halep tarafından birtakım mallar getirirken bu mallarının yolda çalınmış olduğunu ve bu durumdan çok perişan olduğunu belirten sarrafımız, dört seneden beri bu şekilde perişan olarak yaşadığını ifade ederek, borcunun geri kalanını ödeyebilmesi için senede beşer bin (5.000) guruş ile yirmi bin guruşu taksitler şeklinde ödeyebilmesi için kendisine ruhsat verilmesini talep etmekte ve bu niyazının bildirilmesi için Ankara Valisine de bir emirname-i samî yazılmasını talep etmektedir (A.MKT. 169/44).

²⁸ Burada belirtilen miktarlar belgede geçtiği şekilde aktarılmıştır.

Diğer bir borçlu sarrafımız ise 19. yüzyılın sonlarında karşımıza çıkan Sarraf Agobyan Ohanes'dir. Agobyan, iltizam bedelinden dolayı devlete 40.811 guruş borçludur. Sarraf bu borcunu ödemeyince, borcuna karşılık olarak sarrafın sahibi bulunduğu bağ ve tarlaya el konulmuştur (Ş.D. 346/29).

Tablo XIII : Borçlu Sarraflar

Borçlu Sarraf	Borç Alma Nedeni	Borç Aldığı Kişi	Alınan Borç Miktarı
Andon oğlu Nikogos	İltizam	—	2 Yük 45.000 guruş
Aci Bodos	İltizam	—	80.000 guruş
Agobyan Ohannes	İltizam	—	40.811 guruş
Murad	İltizam	—	16.299 guruş
Simon	—	Mustafa Ağa	10.000 guruş
—	—	Tabib Yafaki veled-i Adam	7.000 guruş
Hazer	—	Hacı Edhem Ağa	6.000 guruş
Misak oğlu Serkiz	İltizam	Süleyman Ağa	3.650 guruş
Hoce Vasil	İltizam	—	2.464 guruş
Goncagüloğlu Bağdasar	—	Alay Emimi Ömer Efendi	—

Tablodan da anlaşıldığı gibi sarraflar genellikle iltizam kefaletlerinden dolayı borçlu durumda bulunmaktadırlar ve sarrafların borç para aldıkları kişiler arasında “Ağa” ve “Efendi” lakaplı mevki sahibi ve askerî unvana sahip kişiler ön sırada gelmektedir.

2.1.6. Alacak Verecek Davaları

İltizam borcundan dolayı alacak-verecek sorunu yaşadıklarını ve davalık olduklarını gördüğümüz Sarraf Alacacıoğlu Kigork ile Erbaa kazasının kaymakamı el-Hac Ahmed ve Avrupa tüccarı Mihoğlu Kostaki hakkındaki sorunlara değinen belgemiz H. 1273/M. 1856 tarihli dir. Sarraflarına iltizam bedelinden dolayı bir yük on bin (1 yük 10.000) gurus borçları bulunan el-Hac Ahmed ve Kostaki isimli kişiler bu borcu yarı yarıya geri ödemeleri gerekirken herhangi bir ödeme yapmamışlardır. Sarraftan Uluborlu kazasının aşar vergisi bedeline kefalet ettiği için bu borcu alan Kostaki ve el-Hac Ahmed bu borcu altmış dört (H. 1264/M. 1847) ve altmış beş (H. 1265/M. 1848) senesinde almışlar ve o zamandan 1273'e kadar herhangi bir ödeme yapmamışlardır. Neticede Sarraf Kigork bu kişilerden davacı olmuş ve onları mahkemeye vermiştir. H. 9 S 1269/M. 22 Kasım 1852 tarihinde yapılan mahkemede bir yük altmış dört bin (1 Yük 64.000) gurus borç olduğu tesbit edilmiş ve borcun yarısının Sarraf Kigork tarafından, yarısının da Kostaki ve el-Hac Ahmed tarafından ödenmesine karar verilmiştir (A.MKT.DV. 101/19).

1847 tarihli olup Darbhane-i Amire Nazırına gönderilmiş olan belgemizde de “*Sabık Sivas Müftüsü Seyyid Mahmud Kamil Efendi'nin sarraf taifesinden Rakis oğlu Danyel nam zimmi ile alacak hususundan dolayı*” davalık oldukları ancak henüz davanın sonuçlanmadığı belirtilmiştir. Belge, Seyyid Mahmud Kamil Efendi'nin yaşlı olduğu ve yaşından dolayı *sahâfet* içinde bulunduğu, yani aklı dengesi ile ilgili sorunlar yaşadığı ve hafıza güçlüğü çektiğinden dolayı davanın bir an önce halledilmesi isteğiyle yazılmış bir tezkiredir (A.MKT. 70/67). Buradaki asıl amacın, çok yaşlı olduğunu ve bundan dolayı aklı dengesini kaybetmeye başladığını anladığımız borçlu kişi vefat etmeden, alacaklı durumundaki sarrafın alacağını tahsil etme isteği olduğunu görmekteyiz.

2.2. BORCUN GERİ ÖDENMESİ SIRASINDA YAŞANAN GECİKMELERDE UYGULANAN METOTLAR

2.2.1. Faiziyle Geri Alma

Osmanlı Devleti'nin benimsemiş olduğu İslam dininin faiz uygulamasını haram kılması, günümüzde olduğu gibi o dönemde de, devlet içerisinde faiz ile alışverişi engellememiştir. Osmanlı Devleti içerisindeki ticari işlemlere baktığımızda, faiz uygulamasının önünde çok sıkı engeller bulunmadığını, aksine Osmanlı insanları ve kentleri arasında yoğun bir şekilde işleyen kredi ağlarının mevcut olduğunu görmekteyiz (Pamuk, 2005; 6).

Ayrıca, Osmanlı Devleti'nde çok geç tarihlere kadar Bankacılık kurumunun oluşturulmaması da kredi faaliyetlerini engellememiş, fakat bu durum bankaların üstleneceği bu gibi işlevleri sarrafların yürütmesine olanak sağlamıştır. Sarraflar devletin maliyesini ve iltizam sistemini finanse ettiklerinden dolayı askeri zümreden sayıldıkları için de, sarrafların yaptıkları faaliyetlerinde devlet tarafından normal piyasada belirtilen %15 faiz oranından biraz daha yüksek bir faiz oranı ile faaliyet göstermelerine izin verilmiştir (Akyıldız, 2009; 164).

Osmanlı Devleti'nde sarraflar gerek devlet ile gerekse diğer kişiler ile yaptıkları borç para alıp verme işlemlerinde *faiz* olarak adlandırabileceğimiz belirli bir miktar kâr payı almaktaydılar ve bu durum da devletin kanunları ile kabul edilmiş ve uygulanmakta olan bir durumdu. H. 1269/M. 1852 senesine ait bir belgemizde gördüğümüz üzere, bu dönemde devlet banka kurma girişimlerinde bulunmaktaydı ve bu girişimleri çerçevesinde faaliyet gösterirken “*emvâl-i eytâm (yetimlerin malları) ve bazı bende-gân (1-Kullar, köleler. 2-Padişah hizmetinde olanlar) ile sarrafândan*” şeklinde isimleri zikredilen ve gördüğümüz gibi içlerinde sarrafların da olduğu bazı kişilerden borç para almıştı. Belgede, banka için “*istikrâz olunan (ödünç alınan) akçe için emvâl-i eytâma almış bir guruş faiz ile sarrafâna beşer guruş faiz virilmesi*” kararlaştırılmış, bende-gân olarak tabir edilen kişiler de eğer faiz talep ederlerse onlara da beşer guruş verileceği belirtilmiştir (A.DVN.

82/96). Bu belgemizde açıkça görüldüğü gibi, sarraflar devletle olan alışverişlerinde de faiz alımına başvurmuşlar ve kendilerine tanınan bu haklarını devlete karşı da uygulamışlardır.

Sarrafların çeşitli kişiler ile alışverişlerinde de faiz uygulamasına başvurduklarına dair pek çok belgeye rastlamak mümkündür. H. 20 Z 1272/M. 22 Ağustos 1856 tarihinde Sivas Valisine gönderilen bir yazıda da, Sarraf Misak oğlu Serkiz'in "*Divriği kazası sakinlerinden Görgüsüz-zâde Hasan Efendi ve Mahmud Çavuş-zâde Süleyman Ağa zimmelerinde bâ-tahvîl alacağı olan elli bin (50.000) guruş*" paradan söz edilmektedir. Sarraf Serkiz, verdiği borcun geri ödeme zamanının (*müddet-i muayyenesinin*) hayli geçtiğini ve bu yüzden "*meblağ-ı mezburu mürur iden eyyâmın güzêştesiyle*" alınıp kendisine verilmesini, yani borç verdiği elli bin (50.000) guruşun geçen günler de hesaba katılarak faiziyle hesaplanıp tahsil edilmesini talep etmektedir. Belgede belirtildiği üzere "*sarrafanın bu makûle tahvîle merbût alacaklarının mürûr iden eyyâm-ı güzêştesiyle beraber istihsâli iktizâ-yı nizamâtdan bulunmuş olmağla*" yani, sarrafların ödeme zamanı geçmiş alacaklarını faizi ile birlikte tahsil etmeleri nizama uygun olmakla birlikte, sarrafımız yine de bu meselenin meclis bilgisi dahilinde halledilmesi için bu yazıyı yazdığını açıklamaktadır (A.MKT.DV. 96/77).

Bir başka belgemizde de, alması gereken parayı zamanında tahsil edemediği için faizi ile geri isteyen Sarraf Haçador, kendisinden on beş bin (15.000) guruş mal alıp Avrupa'ya yerleşen ve bir daha memlekete dönmeyeceğini kendisine mektupla bildiren, Nursis? oğlu Bedros'tan on yıldır alamadığı borcunu talep etmektedir. Bu on yıl zarfında sarrafımız alacağı parayı faizi ile ikiye katlamıştır ve otuz bin (30.000) guruş talep etmektedir (A.DVN. 21/32).

Sarrafin alacaklısına uyguladığı faiz miktarını açıkça belirtmiş olması bakımından önem arz eden 1860 tarihine ait bir başka belgede, Sarraf Hüdaverdi oğlu Hoce Abraham, kendisine borçlu olduğu halde vefat eden Pamukçu oğlu Bogos isimli kişideki alacağını, kişinin ölümünden itibaren geçen her ay için "*kisesi aylık beşer guruştan güzêştesiyle*" talep etmektedir. Belgede sarrafın ilk olarak verdiği meblağ açık bir şekilde belirtilmemiş olmakla birlikte, H. 1272/M. 1855 senesinin Şevval ayında vefat eden Bogos'un borcu, H. 1277/M. 1860 senesi Muharrem ayına

gelene kadar on dokuz bin beş yüz altmış üç (19.563) guruşa ulaşmıştır (A.MKT.UM. 417/39).

Sarraflar borç para verme işlevlerini yerine getirirken, yaptıkları işlem üzerinden kâr payı aldıkları gibi, verdikleri borç paraların tahsil zamanı geciktiğinde bu borcu da faizi ile geri almaktaydılar. Pek çok belgede, sarrafların, günü geçmiş alacaklarını tahsil ederken alacakları miktarlara faiz uygulama haklarının bulunduğu dair açık kayıtlar mevcuttur. Bunların yanı sıra, müşterisi ile arasındaki anlaşmanın çeşitli sebeplerden bozulması durumunda dahi, sarrafların faiz talep etme haklarının var olduğuna örnek teşkil eden belgelere de rastlamaktayız. Bu belgelerden birisi olan H. 1276/M. 1859 tarihli belgede “*Sarraflar ile müşteri beyninde (arasında) olan ahz û i'tâdan (alışverişten) dolayı münâzaa (ağız kavgası, çekişme) vukuuyla ahz û i'tâ münkatı' (alışverişin kesilmesi, son bulması) hususunda sarraf tahvile merbut olan alacağını nizam-ı vechle mâ-güzeşte (faiziyle) isteyebilir*” ifadesi yer almaktadır (A.MKT.NZD. 286/93).

Yukarıdaki açıklama ve örneklerden de anlaşılacağı üzere, Osmanlı Devleti'nde sarrafların faiz ile alışveriş yapmalarına izin verilmiş olmakla birlikte, sarrafların aldığı faiz oranları devlet tarafından kontrol edilmekte ve gerekli olduğu durumlarda alınan faizin hesap incelemesi de yapılmaktaydı. Böylece, sarrafların gereğinden fazla faiz alınmasına engel olunmaya çalışılmıştır. H. 13 L 1271/M. 29 Haziran 1855 tarihli belgemiz de bu duruma örnek bir belgedir. “*Divriği hanedanından İmam Hüseyin Bey*” namıyla anılan kişi, Sarraf Nikogos'tan Divriği kazasının 1848 senesi “*varidât-ı öşriye ve rüsûmiyesinden*” dolayı bir yük yetmiş dört bin altı yüz yetmiş sekiz (1 yük 74.678) guruş almış ve almış olduğu bu paradan 1848 senesi Receb'inden 1854 senesi Safer ayına kadar hiç ödeme yapmamıştır. Geçen süre zarfında İmam Hüseyin Bey'in esas aldığı borcuna yani anaparaya, bir yük yetmiş altı bin otuz üç (1 yük 76.033) guruş faiz eklenerek toplam borcu üç yük elli bin yedi yüz on bir (3 yük 50.711) guruşa ulaşmıştır. Sonradan İmam Hüseyin Bey bir yük on yedi bin (1 yük 17.000) guruş teslimat yapmıştır ve böylece iki yük kırk sekiz bin sekiz yüz elli sekiz (2 yük 48.858) guruş borcu kalmıştır²⁹. Sarraf

²⁹ Burada belirtilen miktarlar belgede aynen geçtiği şekilde yazılmıştır. Ödeme yapılan miktar, istenen meblağdan çıkarıldığında 2 Yük 33.711 guruş vereceği kalması gerekirken, belgede 2 Yük 48.858 guruş vereceği yazılıdır.

Nikogos bu şekilde alması gereken para miktarını ve mağduriyetini devlete bildirmekte ve İmam Hüseyin Bey'den alması gereken bedelin tahsil edilmesi için istekte bulunmaktadır. Devlet bu istek üzerine, öncelikle, sarraf tarafından istenen faiz bedelinin, devletin belirlediği faiz maddesine uygun olup olmadığının komisyon azaları ve bazı sarraflar tarafından kontrol edilmesini talep etmiştir. Komisyonun ve bazı sarrafların yaptığı incelemeler sonucunda sarrafın, İmam Hüseyin Bey'de alacağı olduğunun kesin olduğu ve sarrafın haklı olduğu belirtilmekle birlikte, Sarraf Nikogos'un istediği bedelden yetmiş sekiz bin sekiz yüz elli sekiz (78.858) guruş miktar düşürülerek geriye kalan tutarın İmam Hüseyin Bey'den tahsil edilmesine karar verilir ve bu şekilde uygulanacak faiz oranının yolunda ve usulünde olacağı komisyon tarafından devlete bildirilir. Diğer bir deyişle, sarrafın istediği faiz miktarı fazla bulunarak, sarraf tarafından istenen faiz oranında düşüş yapılması uygun görülmüştür. Sarraf da buna razı edilir. Bu karardan sonra, zaten borcunu ödemekten yıllardır kaçan İmam Hüseyin Bey, sarrafa faiz olarak bir akçe bile veremeyeceğini ve faiz eklenmeden önceki ana parayı bile ödemeye gücünün yetmeyeceğini söyler ve karara karşı gelir. Bunun üzerine kendisine *“sarrafânın bu makûle tahvile merbût olan alacaklarının güzeştesi ile tahsil olunması iktiza-yı nizâmattan iken bu babda kendisine bi'l-ikram haylice tenzilât (indirim, azaltma) dahi icra kılınmış olduğu”* kesin bir şekilde söylenerek, İmam Hüseyin Bey'in borcunu faizi ile geri ödemesinin şart olduğu ifade edilmiştir (A.MKT.UM. 199/50). Görüldüğü gibi devlet, sarrafların günü geçmiş alacaklarını faizi ile tahsil etmelerine izin vermekte, hatta, bu durumu nizama uygun bulduğunu açıkça ifade etmekle birlikte, sarrafların bu borçlar üzerinde uygulayacağı faiz miktarının kanunlara uygun olarak alınıp alınmadığının denetlemesini de yapmıştır.

Sarraflar, kendisine borcu olan kişi vefat ettiğinde o kişinin mirasçılarında bu borcu kendisine ödemesini talep edebilmekle birlikte, mirasçılardan da borcu faizi ile ödemelerini talep edebilmişlerdir. Böylesi durumların varlığına işaret eder nitelikteki bir belgemizde bahsedildiği üzere, Sarraf Gelgel oğlu Hoce Ovanis'den 1842 senesinde İzmir gümrüğü rüsûmâtı mültezimliği görevinden dolayı 14.113,5 guruş borç alan Dergah-ı Ali Kapucubaşlılarından Abdullah Ağa, borcunu geri ödeyemeden vefat etmiştir. Bunun üzerine Abdullah Ağa'nın mirasçısı olduğu

belirtilen ve Darende kazasında ikamet eden Hasan Paşa-zâde Mahmud Bey'den bu borcu sarrafa ödemesi talep edilir. Ancak Hasan Paşa-zâde Mahmud Bey bu borcu ödemekten kaçınır ve aradan geçen sekiz yıl içerisinde sarraf anaparaya yedi bin (7.000) guruş faiz koyarak yirmi bir bin (21.000) guruşa ulaşan alacağını tahsil etmek için yeniden devlete başvuruda bulunmuştur (A.MKT.UM. 25/93).

Tablo XIV : Borç Gecikmelerinde Uygulanan Faizler

Borç Alan Kişi	Borç Veren Sarraf	Alınan Borç Miktarı (guruş)	Borcun Gecikme Süresi (Yıl)	Eklenen Faiz İle Toplam Borç	Uygulanan Yıllık Faiz Oranı (%)
Nursis Oğlu Bedros	Haçador	15.000	10	30.000	10
İmam Hüseyin Bey	Nikogos	1 Yük 74.678	6	3 yük 50.711	
Pamukçu oğlu Bogos	Hüdaverdi oğlu Hoce Abraham	—	5	19.563	
Dergah-ı Ali Kapucubaşlarından Abdullah Ağa	Gelgel oğlu Hoce Ovanis	14.113,5	8	21.000	6,099

Tabloda da görüldüğü üzere sarrafların yıllık uyguladıkları faiz miktarı çeşitlilik göstermektedir. Bununla birlikte, sarraflara %15'ten fazla faiz alabilme hakkı tanınmış olmasına rağmen, sarrafların bu orana çıkmadıkları gibi, alışverişlerinde aldıkları faiz oranını %15'in altında tutmuş oldukları görülmektedir.

2.2.2. Taksit

Osmanlı'da sarraflar devlete olan borçlarını zamanında ödeyemedikleri durumlarda, borçlarını taksitler halinde ödeme talebinde bulunabilmişlerdir. H.1265/M. 1848 senesinde devlete aşar-ı şer'iyeden dolayı seksen bin (80.000) guruş borçlu halde bulunan Sarraf Acı Bodos, bu borcunun atmış bin (60.000) guruşunu ödemiş geriye yirmi bin (20.000) guruş borcu kalmıştır. Geriye kalan bu miktarı ödemek için de, borcunu taksitler halinde ödeyebilmesine izin verilmesini devletten istemiştir. Sarrafımız borcunu senede beş bin (5.000) guruş taksitler halinde dört sene içerisinde ödeme talebinde bulunmaktadır (A.MKT. 169/44).

1838 senesine ait Sivas müşirinin sarrafının taksitler halinde borcunu ödemekte olduğuna işaret eden ve *"taksit vakti geçmiş"* ibaresi belgede kullanılarak bu durumu açıkça ortaya koyan bir başka belgemizde de, vaktini geçirdiği taksitlerini ödeme yolu olarak sarrafın ne kadar zimmeti varsa onlarla taksitini ödemesi istenmiştir. Bunu yaparken de nakit vererek ödeme yapması ya da hesapta bekletilip avans olarak Sivas müşirine *"beş bin kise verilmek"* şıklarından birisini tercih etmesi uygun bulunmuştur (HAT 378/20510).

H. 1283/M. 1866 tarihli bir başka belgede de, Sivas'ın eski sandık sarraflarından birisi olan Ohannes'in, sandık sarraflığı görevini ifa ederken, sandıktan zimmetine geçirmiş olduğu tespit edilen parayı sandığa geri ödemesi gerektiği kararlaştırılarak, bu parayı geri ödemede sarrafa kolaylık sağlanmasına karar verilmiş ve sarrafın borcunu taksitler halinde ödemesine izin verilmiştir (MVL. 523/93).

Sivas Eyaleti sınırları içerisinde tetkik ettiğimiz belgelerde bunun bir örneği çıkmamış olmamakla birlikte, Osmanlı genelinde sarraftan borç alıp bu borcunu zamanında ödeyemeyen kişilerin de, borcun taksitlendirilmesini talep ettiğini görmekteyiz. H.21 C 1256/M.19 8 1840 tarihli bir belgede *"Sarraf Parmakoğlu Ohannes'in Petriç Kazası³⁰ Voyvodası sâbık müteveffâ Hacı Destan Bey-zâde Abdullah Bey zimmetinde Petriç Voyvodalığı iltizâmât bedelâtı emvâl-i sâ'ireden dolayı ma'a-güzeşte matlubu olan 5 Yük 58.000 bu kadar guruşun"* tahsili

³⁰ Petriç Kazası, Bulgaristan'ın Selanik şehrindeki Siroz Nahiyesi'ne bağlıdır (Sezen; 2006; 418).

hususunda taksitlendirme yapılmış ve borcunu üç taksitte ödemesine karşılık kişinin sahibi bulunduğu çiftlik rehin olarak tutulmuştur (Köse, 2010; 85).

2.2.3. Tereke Furuhtu veya Terekeden Tahsil Etme

Osmanlı Devleti'nde bir şahıs vefat ettiğinde, vefat eden şahsın geride bıraktığı menkul ve gayr-i menkul eşyalarının dökümleri yapılırdı. Vefat eden kişinin tüm mal varlığı hesaplandıktan sonra elde bulunan miktardan öncelikle ölen kişinin techîz ve tekfin masrafları yani ölünün yıkanıp kefenlenmesi işinde lazım olacak masraflar çıkarılır ve bir kenara ayrılırdı. Daha sonra ikinci iş olarak ölen kişinin başkalarına borçları varsa bu borçlar terekeden ödenirdi. Ancak mesela kişinin geride bıraktığı mal ve eşyaları borcunu ödemeye yetecek kadar değilse alacaklı kişi ölen kişinin bütün terekesini alırdı. Üçüncü olarak ise ölen kişinin herhangi bir vasiyeti varsa o yerine getirilirdi. Bütün bu işler tamamlandıktan sonra da geriye kalan miktardaki para ve mal vereseler arasında paylaştırılırdı (Pakalın, 1983; c.III. s. 460).

Görüldüğü gibi, Osmanlı'da defin işlemlerinin yerine getirilmesinden sonra en önemli nokta kişinin borçlarının ödenmesi hususuydu. Ölen kişinin yakınları miras paylaşımına geçmeden önce, ölen kişinin varsa borçlarını mirastan düşmeleri gerekmekteydi. Halk içerisinde borç para alıp verme işlerinde ön plana çıkmış olan sarraflara da tereke kayıtlarında borç alınmış ya da borç verilmiş kişiler arasında rastlamak mümkündür.

Arşiv belgelerini incelediğimizde görüyoruz ki, eğer bir kişi sarrafa borçlu olduğu halde ölmüş ise, sarraf o kişideki alacağını onun terekesinden ya da terekesinin fûrûhtundan (satışından) karşılayabilirdi. H. 10 M 1277/M. 29 Temmuz 1860 tarihli bir belgemizde Tokat'ta ikamet eden ve tüccar olduğu belirtilen Pamukçu oğlu Bogos isimli kişi, Sarraf Hüdaverdi oğlu Hoce Abraham'a borçlu olduğu halde vefat etmiştir. H. 1272 senesinde vefat eden Bogos'un, H. 1277 senesine gelinceye kadar toplam borcu faizi eklendikten sonra on dokuz bin beş yüz

altmış üç (19.563) guruşa ulaşmıştır. Sarraf Hoce Abraham eski Sivas valisi Mehmed Paşa döneminde durumunu valiye bildirmiş ve bu dönemde borcundan cüz'i bir miktar tahsil edebilmiştir. Daha sonra Sivas Valisi olan Hayreddin Paşa'ya da durumunu ifade eden sarrafımız yine az bir miktar daha borcunu tahsil edebilmiştir. Böylece on yedi bin iki yüz yetmiş bir (17.271) guruş alacağı kalmıştır. Ancak borcunun tamamını tahsil etmesi bir türlü mümkün olamayan Sarraf Hoce Abraham, bu sırada, vefat eden Bogos'un yakınlarının Tokat meclisine başvurup sarrafa olan borcu verecek güçlerinin olmadığını söyleyerek kendisine verilecek borçtan vazgeçilmesi için uğraştıklarını öğrenir. Sarrafımız aslında durumun böyle olmadığını ve kendisinin alması gereken meblağ terekeden düşürüldükten sonra bile varislerine hayli miktarda meblağ kalacağını ifade eder. Bu sırada görev yeri Dersaadet'e alınan Hayreddin Paşa'ya da haber göndererek kendisinin durum hakkında bilgisi olduğu için borcunun tahsili hususunda o dönemde Sivas Mutasarrıfı olan Ahmed Paşa'ya bir emirname yazmasını talep eder. Durumun bu hale gelmesi üzerine devletin görevlendirdiği kişiler tarafından meselenin tahkikatı yapılmaya başlanır. Yapılan araştırmada Bogos'un ölmeden önce bizzat kendisinin giderek seksen-yüz guruş civarında bir kıymet edecek hanesini vakfetmek amacıyla başvuruda bulunduğu ortaya çıkar. Bogos'un mal varlığının incelemesi de yapılır ve Sarraf Hoce Abraham'a olan borcu terekeden tahsil edildikten sonra bile hem arta kalan para olacağı hem de bahsedilen bu evin de kalacağı ortaya çıkar. Neticede Bogos'un mal varlığının mirasçıları tarafından saklandığının açık bir şekilde ortaya çıkması ile borçlu olarak ölen Bogos'un terekesinden mal ve eşyalarından gerekli satışlar yapılarak sarrafa olan borcunun ödenmesi kararı çıkmıştır (A.MKT.UM. 417/39).

Bir başka olayda ise, Erbaa Eski Müdürü Hacı-zâde Ağa zimmetinde iki yük yirmi yedi bin beş yüz (2 yük 27.500) guruş alacağı olduğunu iddia eden Goncagül oğlu Bağdasar ve Melkon isimli sarraflar, adı geçen şahsın vefatı nedeniyle, alacaklarının şahsın terekesinden karşılanmasını talep etmişlerdir. H. 09 M 1266/M. 25 Kasım 1849 tarihine ait bu belgemizde bildirildiğine göre, yetkili organlardan gelen izin emri ile alacaklarını terekeden tahsil edebilmek için Kahvecibaşı Salih Ağa sarraflar tarafından bu işle görevlendirmiştir. Salih Ağa'ya, terekenin dört yük

(4 yük) guruş bedelinde çıktığı, ancak Hacı-zâde Ağa'nın da bu miktarda borcu olduğu ve sarraflara verilecek para kalmadığı söylenir. Yapılan tetkikler ile Hacı-zâde Ağa'nın zahire ticaretiyle uğraştığı ve dürüst bir şekilde çalışarak hem borçlarına hem de yakınlarına yetecek kadar miras bıraktığı tespit edilir. Bunun üzerine bir daha uyarma ve araştırmaya gerek bırakmadan Hacı-zâde Ağa'nın terekesinden gereken miktarın sarraflara verilmesi kararı çıkmıştır (A.MKT.UM. 1/78).

1847 tarihli bir belgemizde de *“Sarraf Goncagül oğlu Bağdsar ve Melkon isimli zimmilerin Sivas Sancağı taraflarında kain Kaza-i Erbaa müdür-i sabık müteveffa Kör Hacı oğlu Ahmed Ağa ile biraderi Mehmet Ağa zimmetlerinde”* makbuzla ispatlanmış ve faizi eklenmiş olarak iki yük yirmi yedi bin beş yüz (2 yük 27.500) guruş tutarındaki alacaklarını talep ettiklerine dair bilgiler bulunmaktadır. Ahmed Ağa vefat etmiş olduğu için onun kardeşi *“Mehmed Ağa ve kaffe-i ahz û i'tâsına (tüm alışverişine) vakıf katibi Bekir Efendi vesair icab idenler meclise celb ile muhasebesi tekrar rü'yet olundukda (incelenip, gözden geçirilip)”* yapılan inceleme sonucunda vefat eden Ahmed Ağa'nın *“canib-i mirîye”* yani devlet hazinesine de dört yük altmış bin (4 yük 60.000) guruş borcu olduğu tespit edilmiştir. Buna karşılık Ahmed Ağa'nın ardında haylice mal mülk bıraktığı ve bunların hem devlete olan borçlarını hem de sarrafa olan borçlarını ödemeye yeteceği de anlaşılır. Bunun üzerine Ahmed Ağa'nın geride bıraktıklarının satışı ile devlete ve sarrafa olan borçlarının ödenmesi emri çıkarılır. Bu olayda terekeden borç tahsili sırasında, borç tahsilinde önce devletin alacağını alması gerektiği, sarrafların devletten önce kendi alacaklarını tahsil edebilmelerine izin verilip verilemeyeceği durumu ortaya çıkmış ve *“düyûn-ı mirîyenin düyûn-ı saireden mukaddem tesviyesi lazimedden”* bulunmuştur. Ancak bu olayda vefat eden şahsın devlete olan borcunu ödedikten sonra, sarraflara olan borcuna da yetecek parası kalacağı için ve sarrafların da ellerindeki senetlerle alacaklarında haklı buldukları için terekeden para tahsil etmelerine müsaade buyrulması kararı çıkmıştır (A.MKT. 63/24).

1849 tarihli bir belgede ise, Sarraf Andon oğlu Ovannes'in *“geçen altmış dört senesine mahsuben mültezimden Ahmed Bey ve Mehmed ve Sadık Ağaların*

deruhte eylediği Sorgun ve Hamid memlûhası (tuzlası) bedelinden³¹ dolayı muma ileyhden Ahmed Bey'in zimmetinde bâ-tahvil yirmi dokuz bin sekiz yüz (29.800) guruş alacağı” olduğundan bahseden belgede “*vefat vuku bulunduğundan dolayı icab iden meblağ-ı mezburun şurutu ve nizamı mucebince müteveffa-yı muma ileyhin terekesi esmanından bâ-tahsil vekili bulunan Hızır ve Artin'e teslimi hususuna dair”* istekte bulunduğunu görmekteyiz. Sarraf böyle bir istekte bulunurken, mültezim ile yapmış olduğu sözleşmenin kendisinde bulunan “*bir kıt'a suretini*” de kaymakama sunmuş ve Ahmed Bey ile arasındaki sözleşmenin doğruluğunu kanıtlayarak gereğinin yapılmasını istemiştir (A.MKT 189/3). Belgeden de anlaşılacağı üzere, Sarraf Andon oğlu Ovannes tuzla bedelinden dolayı Mültezim Ahmed Bey'de bulunan alacağını, Ahmed Bey'in vefatı üzerine onun terekesinden tahsil ederek alma hakkından yararlanabilmek için başvuruda bulunmaktadır.

2.2.4. Vereselerinden Tahsil

Vâris kelimesinin çoğulu olan *Verese* kelimesi mirasçılar anlamına gelmektedir. Osmanlı Devleti'nde, sarrafa borçlu olarak vefat eden bir kişinin, sarrafa vermesi gereken miktardaki borcunu, onun geride bıraktığı eş, evlat ya da kardeş gibi mirasçılarında da tahsil edilebildiğini görmekteyiz.

H.1266/M. 1849 senesinde Sivas Mutasarrıfına gönderilen bir şukkada bahsedildiğine göre, Dergah-ı Ali Kapucubaşlarından Abdullah Ağa, Sarraf Gelgel oğlu Hoce Ovanis'den İzmir gümrüğü rüsûmâtından dolayı on dört bin yüz on üç buçuk (14.113,5) guruş borç almıştır. Ancak tam borcun ödemesi gerçekleşeceği günlerde Abdullah Ağa vefat etmiştir. Bunun üzerine adı geçen sarraf, alacağını tahsil etmek için Abdullah Ağa'nın mirasçısı olan ve Darende kazasında bulunan Hasan Paşa-zâde Mahmud Bey'e ulaşarak ödenmesi gereken parayı ondan tahsil etme girişimlerinde bulunmuştur. Devletten de bu konuda izin tezkeresi alan Sarraf Gelgel oğlu Hoce Ovanis, Mahmud Bey'in “*nükûd-ı mevcudesi ve eşya ve akâr-ı*

³¹ Tuzlalar, Osmanlı genelinde önemli bir maden sayılmakla birlikte ve devletin olup, temlik suretiyle vakfedilen gelir kaynakları içerisinde yer almaktadırlar (Demirel, 2000; 103).

kaffe-i tezkiresi ahz û kabz idülerek” yani mevcut nakit paralarına, eşyalarına ve para geliri sağlayabilecek her türlü mülküne el konularak kendisine ödenmesi gereken meblağın bu şekilde ödenmesini istemiştir. Mirasçı bulunan kişinin bu borcu ödemediği takdirde ise “*Dersaadet’e ihzârını*” yani Dersaadet’te mahkeme huzuruna çıkarılarak yargılanmasını talep etmektedir (A.MKT.UM. 25/93).

2.2.5. Kefillerinden Tahsil Etme

Osmanlı Kanunnamelerinde belirtildiği üzere, başka bir kişiye borcu olan bir Osmanlı vatandaşı, söz konusu borcunu ödemediği takdirde, borçlu kişinin bu borcu alırken kendisine kefil olarak gösterdiği kişiden, alınması gereken miktardaki para tahsil edilebilmekteydi. Yalnız, kefillerden para tahsil edilmeye başlanılmadan önce, asıl borçlu kişinin bütün mal varlığı ve emlaki incelemeden geçirilmekte, kişinin borcunu ödeyecek mal varlığı olmadığı ya da mevcut mal varlığı borcunu karşılamaya yetmediği takdirde, kefillerden borcun geri kalanı ya da tamamı alınma yoluna gidilmekteydi. Bu konu ile alakalı kanunnamede durum şu şekilde belirtilmektedir; “*Nizam-ı atîk mucibince medyûnun yalnız bahaca ehûn olan bir hanesi ibkâ olunarak ma’adâ emval ve emlakinin satılması mukarrer olduğu gibi, uhdesinde bulunan arazi-i mirîyeden ol haneyi idare idecek kadarının ibkâsıyla kusuru fûruht olunur, ve bunlar tefrik olunduktan sonra satılan şeylerin esmâni te’diye-i deyne vefâ itmediği halde baki kalan mikdarı kefillerinden ahz ve tahsil olunur*”. Kanunnamenin devamında belirtildiği üzere, mültezimin ihale eyledikleri iltizamlar hakkında da aynı şekilde muamele olunması gerektiği belirtilmiştir. (Düstur, Tertib-i Evvel, s. 244)³².

Sarrafların müşterileri ile alacak verecek ilişkilerinde de kefilliğe çok önem verdikleri görülmektedir. Gerek iltizam işlerinde, gerekse normal borç para alıp verme işlerinde, bir kefilin gösterilmesi alışverişin önemli şartlarından birini oluşturmaktadır. Paranın geri ödenmesi sırasında herhangi bir aksilik ile

³² H. Rebiü’l-evvel 1279/M. Ağustos 1862 tarihli kanunname.

karşılanması durumunda, tahsil edilmesi gereken meblağ kefil ya da kefiller tarafından karşılanmakta olduğu için, ticari ilişkilerde kefaletin önemi de oldukça büyüktür.

Sivas Eyaleti bölgesinde de konuyla alakalı örnek vesikalara sıkça rastlanmaktadır. Örneğin, 1893 senesine ait bir belgede “*Tokat Kalhânesi*³³ *sarrafi esbak Agobyan Ohannes'in kırk bin sekiz yüz on bir (40.811) gurus*” miktarında hazineye zimmeti (borcu) olduğu görülmektedir. Bu borcunu ödememesi nedeniyle sarrafın mal varlığı araştırılmaya başlanarak, tahsil edilmesi gereken miktarın, sarrafa ait olduğu tespit edilecek olan ev ya da çiftliğin satışı ya da bunlara el konulması ile karşılanmasına karar verilmiştir. Devletin bu hususta derinlemesine tahkikat yaptığını gördüğümüz bu olayda, sarrafın üzerine kayıtlı olan bütün malları incelemeyen geçirilmiştir. Öncelikle sarraf, Tokat'ta tazyik olunmuş (sıkıştırılmış, baskı yapılmış) ve “*oraca nesneye malik olmadığı*” beyanında bulunulmuştur. Daha sonra Tokat Kaymakamlığı'na, adı geçen sarrafın Tokat'ta “*zimmet-i mezkuresini te'diyeye kafi nü kud ve emlaki olup olmadığına*” dair tahkikat yapılarak bilgi verilmesini isteyen bir yazı yazılmıştır. Bu yazıya gelen cevapta sarrafın, “*18.000 gurus kıymetli bir kıt'a bağı Emlak Defteri'nde mukayyed ise de bu da kendüsünün olmayub 61 tarihli bir kıt'a sened ile karındaşının uhdesinde bulunduğu ve kendüsünün emlak ve akar ve haneye dair bir şeyi bulunmadığı*” yönünde bilgi gönderilmiştir. Bunun üzerine borcun tahsil edilmesi için sarrafın kefil olan Bogos isimli kişi aranmış, ancak onun da üç sene önce vefat ettiği öğrenilmiştir. Bu sefer de Bogos isimli kefilin terekesi soruşturulmuş, ancak Bogos'un terekesi de bulunamamıştır (Ş.D. 346/29). Bu olayda da görüldüğü gibi, borç, öncelikle kişinin kendi mallarından karşılanmaya çalışılmış, ancak bundan bir sonuç çıkmayınca daha sonra kefillere başvurulmuştur.

³³ Kalhâneler, maden ocaklarında ham hale getirilen altın, gümüş ve bakır gibi madenlerin eritilip külçe haline getirildiği tesislerdir. Tokat'ta bulunan Bakır Kalhânesi'nde, Ergani'den develerle Tokat'a getirilen bakır, kalhânelerde tasfiye edilirdi. Burada mamul hale getirilen bakır ise Tokat'tan Samsun İskelesi'ne, oradan da gemilerle İstanbul'a gönderilmekteydi. Bu kalhaneye sermaye sağlama görevi de sarraflar tarafından üstlenilmişti. Bu kalhânenin işleyişi ve sarrafların bu kalhâne üzerindeki etkileri ile alakalı ayrıntılı bilgi için bkz. Beşirli, Mehmet, “*Tokat Bakır Kalhânesi'nin Yönetimi (1793-1853)*”, Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, Elazığ 2004, c. 14, S. 1, s. 229-258.

1849 tarihli bir belgede daha önce Kengri'de (Çankırı) sandık sarrafı olduğu ifade edilen Simon, Mustafa Ağa isimli kişiye on bin (10.000) guruş borçlu olduğu halde ölmüştür. Borcu veren Mustafa Ağa borcunun Sarraf Simon'un ortağı olan Diyakos tarafından ödenmesi için başvuruda bulunmaktadır (A.MKT. 172/75).

2.2.6. Emlakine El Koyma

Sarraflar zamanında tahsil edemedikleri alacaklarını, borcuna karşılık olarak borçlunun emlakine el koyma yoluyla da karşılama girişimlerinde bulunmuşlardır. Yani Osmanlı'da sarraftan borç alan kişi almış olduğu borcunu ödemesi gereken zaman içinde öde(ye)memiş ise, o kişinin emlakine sarraf tarafından el konulabilmiştir. Bu durum da devlet tarafından kabul edilen ve uygulanan bir yöntemdi. Eğer kişi sarrafa olan borcunu ödemiorsa, sarraf devlete başvurarak borcuna karşılık o kişinin ev ve tarlalarının satışını ya da kendi zimmetine verilmesini isteyebilmektedir.

1829 tarihli bir Hattı Hümayun'da, Bilanlı Mustafa ve Darendeli Hasan Paşaların, Sarraf Marko oğlu Bogos'dan aldıkları borcu bir türlü ödememelerinden dolayı kendilerine ilk olarak ikazda bulunulmuş ve eğer borçlarını ödemezlerse emlaklerine el konulacağı bildirilmiştir. Paşalar tüm uyarılara rağmen borçlarını ödememekte direnince, Sarraf Bogos, Mustafa Paşa'nın Halep'te ve Bilan'da olan emlak ve mallarının, ayrıca Hasan Paşa'nın da bütün mallarının defterini tutarak, Sivas mutasarrıfı tarafından hazırlanan bir şukka ile beraber Bab-ı Aliye göndermiştir. Devletten bu işle ilgilenecek bir mübaşir tayin edilmesini isteyen sarraf, kanun gereği bu kişilerin adı geçen emlak ve mallarını müsadere ve zabt etme emelinde olduğunu bildirmiştir (HAT. 503/24742).

1835 tarihine ait bir belgede Said Mustafa Efendi isimli kişinin "*ber-vech-i iştirâk-ı (ortaklıkla) malikane uhdesinde bulunan Hüdavendigâr Sancağında vak'i karye-yi deveci ve çömlekçi ve tevâbi' mukataasının nisf-ı hissesiyle (yarı hissesiyle), Sivas sancağı muzâfâtından Karye-i Yarhisar ve tevâbi' mukataasının*

südiis (altıda bir) hissesinin sarrafi olan Serkiz Bazergana” olan dokuz bin yüz seksen üç (9.183) guruş değerinde olan muaccelâtını (peşin ödemelerini) ödemediği belirtilmekte ve ödeme tarihinden itibaren kırk günü geçtiği halde hala ödemezse borcun tesviyesi için gerekenin yapılması istenilmektedir. Belgede belirtildiğine göre, eğer Said Mustafa Efendi borcunu belirtilen sürede ödemezse, mirasına el konulacak ve mirası hükümete kalacaktır (C.ML. 307/12544).

Sarrafların alacaklarına karşılık olarak kişilerin evlerine el konulması uygulaması, sarraflar devlete olan iltizam borçlarını ödemediklerinde sarrafların kendisine de uygulanmıştır. H. 19 N 1273/M. 13 Mayıs 1857 senesine ait bir belgede belirtildiği üzere, hazineye borçları olup bu borçlarını bir türlü ödemeyen sarrafların emlakine el konulup satılması kararı çıkarılmış ve bu karar doğrultusunda borçlu sarrafların emlakleri derhal satılığa çıkarılmaya başlanmıştır (A.MKT.MVL. 87/38).

2.2.7. Evini, Tarlasını veya Çiftliğini Satma

Osmanlı Devleti’nde borçlu kişi borcunu ödemediği takdirde, borcuna karşılık olarak, borçlunun emlakine el konulabilmekteydi. Deyn İçün Emvâl-i Gayrimenkulünün Furuhtu Hakkında Nizamname başlığıyla yayınlanan bu konu ile alakalı kanunnamenin birinci maddesinde “...deyn için medyûnun rızasına bakılmayarak emlak sarfe gibi satılır...” denilmektedir (Düstur, Tertib-i Evvel, s. 238)³⁴. Aynı şekilde, bir başka kanunla belirlendiği üzere, borçlu olan kişinin borcuna karşılık arazisine de el konulabilmekteydi. Bu konu ile alakalı kanunname de ise şöyledir; “Nizam-ı atîk muccebince medyûnun yalnız bahaca ehûn olan bir hanesi ibkâ olunarak ma’adâ emval ve emlakinin satılması mukarrer olduğu gibi, uhdesinde bulunan arazi-i mirîyeden ol haneyi idare idecek kadarının ibkâsıyla kusuru fûruht olunur...” (Düstur, Tertib-i Evvel, s. 244)³⁵.

³⁴ H. 15 Şevval 1288/M. 28 Aralık 1871 tarihli kanunname.

³⁵ H. Rebiü’l-evvel 1279/M. Ağustos 1862 tarihli kanunname.

Sarraflar da bu kanuna uygun hareket etmişler ve kendilerine çeşitli sebeplerden borcu olup bu borcu ödemeyen kişilere, sarraflar tarafından uygulanan borcun tahsili yollarından birisi, kişinin ev ve tarlalarının satışa çıkarılarak, bu satıştan elde edilen gelir ile sarrafın alacağı tutarın karşılanması olmuştur.

H.1265/M. 1848 senesinde Sarraf Nikogos'tan Divriği kazasının vâridât-ı öşriye ve rûsûmiyesinden dolayı bir yük yetmiş dört bin altı yüz yetmiş sekiz (1 yük 74.678) guruş borç alan İmam Hüseyin Bey, bu borcunu H. 1271/M. 1854 senesine kadar ödememiştir. Söz konusu borcun alınma nedeni sarraf kefaleti ile vergileri toplama görevi olduğundan, devlet, Sarraf Nikogos'tan faizi ile birlikte iki yük otuz dokuz bin kırk altı buçuk (2 yük 39.046,5) guruş olan vergi gelirini Hazine-i Celile'ye getirmesini istemiştir. Sarraf da söz konusu meblağı getirememesi nedeniyle ifade ederek buna sebep olan İmam Hüseyin Bey'den paranın tahsil edilmesini ve böylece kendisinin de devlet hazinesine girmesi gereken vergiyi getirebileceğini beyan etmiştir. İmam Hüseyin Bey 1848 senesinden 1854 senesine gelinceye kadar pek çok defa komisyona çağırılmış ve borcunu ödemeye gayret etmesi söylenmiş, buna gücü yetmeyecekse, sarrafı Nikogos'a olan borcuna karşılık, memleketi Divriği'den teminat göstermesi istenmiştir. Ayrıca aradan geçen uzun zamandan dolayı artan faiz miktarında da indirimle gidilerek borcunu daha kolay ödeyebilmesi için kolaylık sağlanmıştır. Ancak İmam Hüseyin Bey komisyona her gelmesinde birbiriyle çelişen ifadeler kullanmış, ayrıca kanunlara uymayacak sözler sarf etmiştir. En sonunda da borcunu ödemeye gücünün yetmeyeceğini kesin bir şekilde söylemiştir. İmam Hüseyin Bey'in borcunu geri ödememedeki bu ısrar ve inadı üzerine, alınması gereken bu paranın alınmadığı takdirde hem devlet hazinesinin hem de sarrafın zarar göreceği açık bir şekilde belli olduğundan ve de ne hazinenin gelirinden ne de sarrafın alacağından vazgeçilemeyeceğinden, devlet kendisine onca kolaylık sağladığı halde borcunu hala ödemeyen İmam Hüseyin Bey'den borcun acilen tahsili hususuna karar verir. Bu konu ile ilgilenmek üzere Kahveci Hurşid Ağa isimindeki bir şahıs mübaşir tayin edilir. Hurşid Ağa Divriği'ye vardığından itibaren doksan bir gün boyunca İmam Hüseyin Bey'in borcunu nakit olarak ödemesini bekleyecek, bu süre zarfında borç hala ödenmemiş olursa İmam Hüseyin Bey'in evi satışa çıkarılacaktır. Evin satışından elde edilen gelir de Hurşid Ağa

vasıtasıyla doğrudan Hazine-i Celile'ye ulaştırılacaktır (A.MKT.UM 199/50). Görüldüğü gibi hem devletin vergi gelirlerinin devletin kasasına girmesine engel olan hem de sarrafını zor durumda bırakan şahsın evine el konulmadan önce, devlet o kişiye kolaylıklar sağlamış ve borcunu ödemesi için uzunca bir süre beklemiştir. Ancak borçlu kişi bütün kolaylıklara rağmen borcunu ödemekten kaçınıncı devlet son çare olarak kişinin kendisine ait evinin satılması vasıtasıyla borcun karşılanması yoluna gitmiştir.

Divriği İmam Hüseyin Bey isimli şahısla ilgili ve yine 1854 senesine ait bir başka belgede de İmam Hüseyin Bey'in Sarraf Nikogos'a olan yüz yetmiş bin (170.000) guruş değerindeki borcunu İmam Hüseyin Bey'in memleketindeki "*emval ve emlakinin*" satışıyla tahsil etmek için devlet tarafından görevlendirilen şahıs Divriği'ye gönderilmek üzere iken, Sarraf Misak oğlu Nikogos, Sarraf Bogos ve Sarraf Haçador da İmam Hüseyin Bey'de alacakları olduğuna dair onu dava etmişlerdir. Sarraflar, İmam Hüseyin Bey'in memleketinde "*on kat'a çiftliği*" olduğunu ve bu çiftliklerin "*iki kat'asını*" alacaklıları olan Sarraf Nikogos ve Sarraf Haçador'a *tefvîz* eder ise yani borçlarına karşılık çiftliğini sarraflara bırakırsa her ikisinin de buna razı olacaklarını bildirmişlerdir. Devlet tarafından bu istek onaylanmış ve hangi çiftliğin verileceğine dair inceleme yapmak üzere tayin edilen mübaşir Divriği'ye yollanmıştır (A.MKT.DV. 83/32). İlk defa 1848 senesinde ortaya çıkan, 1854 senesine kadar hala ödeme yapılmadığı ve alınması gereken meblağın da tahsil edilemediği anlaşılan İmam Hüseyin Bey ile ilgili durum, 1859 senesine gelindiğinde tekrar arşivlere yansımıştır. 1859 senesine ait belgede İmam Hüseyin Bey'in çiftliğini vermekten kaçtığı ve "*kendüsünden akçe alınabilmesi adîmü'l-imkan (imkansız) idüğü cihetle*" hala borcunu ödemediğini ve bu süre zarfında alacağını bir türlü tahsil edemeyen Sarraf Nikogos'un da *müfelles* olduğunu yani iflas ettiğini görüyoruz. Sarrafımız bu konuyla alakalı önceki belgelerde geçtiği gibi 1859 senesinde de yine çiftliğin hemen satılması talebinde bulunmakta ve faiziyle birlikte alması gereken miktarın kendisine teslimini istemektedir (A.MKT.MHM. 161/47).

H. 11 M 1263/M. 30 Aralık 1846 tarihli belgemizde Sarraf Haçador, Divriği kazasının Peykan? Köyünde ikamet eden Nursis? oğlu Bedros isimli kişinin

kendisine on beş bin (15.000) guruş mal ve on beş bin (15.000) guruş faiziyle toplam otuz bin (30.000) guruş borcu olduğunu elindeki senedi ile birlikte devlete bildirmektedir. Bu borcuna karşılık olarak da, Bedros isimli kişinin köyündeki ev ve tarlalarını sarrafa rehin bırakarak Avrupa'ya kaçtığını ve on seneden beri gelmediğini, ayrıca artık gelmeyeceğini de yazdığı mektuplarla ifade ettiğini anlatmaktadır. Bu durum üzerine sarrafımız yazdığı yazıda “*sarrafân kullarının ahz û i'tâları (alışverişleri) hakkında cari olan nizâm-ı keyfiyet der-kenâr buyurulmak üzere evvel emirde Darbhane-i Amire'ye havalesiyle tastîr buyurulacak (yazılacak) der-kenâra nazaran matlub-ı acizanemin mersumun vaz' eylediği (koyduğu, bıraktığı) rehin hane ve tarlalarının tarafımıza ve yahud digere fûruhtuyla (satışıyla) tesviye ve ihkâk-ı hakk olunmak (bir hakkı usulünce yerine getirmek) üzere*” Divriği kazasının müdürüne ve meclis azalarına bir kıt'a emirname-i sami yazılmasını talep etmiştir (A.DVN. 21/32). Görüldüğü gibi sarrafımız alamadığı borcuna karşılık, borcu kendisinden alan kişinin ev ve tarlalarının satışını talep etmiştir. Bu şekilde muamelede bulunulmasının da kendisinin hakkı olduğunu belgede belirtmektedir. Sarrafın bu isteğine cevap 1847 tarihinde gelmiştir. Divriği Kazası Müdürüne yazılan yazıda Sarraf Haçador'un kendisine borçlu bulunan Bedros'un hane ve tarlalarını satarak faiziyle birlikte alacağını bu şekilde karşılama isteğinde haklı olduğu söylenmiş ve Darbhane-i Amire Nezaret-i Miriyesi'ne göre sarrafların bu şekilde senetli olarak alacaklarını talep etmeleri durumunda borçlarını tahsil etmeleri nizama uygun olduğundan sarrafın elinde rehin bulunan hane ve tarlaların satılması ve sarrafın alacağını bu şekilde alması kararı çıkmıştır (HR.MKT. 16/43).

1857 tarihine ait bir başka belgemizde de “*Şevki Paşa'nın der-uhde etmiş (üstlenmiş) olduğu Kaza-i Erbaa aşârından dolayı Sarraf Zanbe oğlu Yorgi'ye olan diyyûnunun tahsili için hanesiyle emlâk-ı mevcudesinin fûruhtuna teşebbüs olunduğu*” belirtilmiştir. Borçlarına karşılık olarak Şevki Paşa'nın hane ve mevcut emlaklarının satışına dair komisyondan karar çıkarılmış olduğu belirtilen belgede, bu konu ile ilgili olarak biran önce harekete geçileceği ve talep olunan miktarın Şevki Paşa'nın ev ve mallarının satışından karşılanacağı belirtilmiştir (A.MKT.NZD. 217/10).

Sarrafların kendisi borçlu durumda olduğunda da, sarrafin sahibi bulunduğu evi, tarlası ya da çiftliğine devlet tarafından el konulabiliyor ya da müzayede ile satılarak, bu satıştan elde edilen gelir sarrafların borçlarına karşılık sayılabiliyordu. H. 1310/M. 1892 senesine ait bir belgede hazineye borçlu olan Sarraf Agobyan Ohanes'in, kendi üzerine kayıtlı "*bir kıt'a bağı ve bir kıt'a tarlası*" olduğu tespit edilince, bu bağ ve tarlanın Hazine-i Celile namına sarrafin borcuna karşılık haczedilerek müzayede usulüyle satılması yöntemiyle borcu kapatılmıştır (Ş.D. 346/29).

1867 tarihli bir başka belgede de, Sivas sabık sandık sarrafı Ohannes'in Sivas mal sandığından zuhur eden açığından dolayı "*kaffe-i emlak ve eşyasının*" sattırılması kararı çıkarılmıştır (MVL. 523/93).

1866 tarihli bir belgede ise, Sarraf Andon oğlu Nikogos'un hazineye iki yük kırk beş bin (2 Yük 45.000) guruş borcu olduğu bildirilmiş ve bu borcun da adı geçen sarrafin yarım hissesi kendisinin olan Divriği'deki çiftliğinin satılmasıyla ödenmesine devlet tarafından karar verilmiştir. (İ.MVL. 561/25224).

2.2.8. Maaşına El Koyma ya da Maaşından Kesme

Elde ettiğimiz belgelerden anladığımız üzere, Osmanlı Devleti'nde herhangi bir devlet memurluğu görevinde bulunan bir kişi, sarrafa olan borcunu ödemediği durumda, sarrafına olan borcuna karşılık memur olan kişinin maaşına el konulabilmekteydi. H. 05 L 1309/M. 3 Mayıs 1892 senesine ait olup Yozgat Sancağı mutasarrıflığına gönderilen bir belgede, "*Yozgat mutasarrıfının Sarraf Ohannes'e olan borçlarının istîfâ'sı (tamamıyla alınması) zımında maaşları rub'ına (dörtte birine) tevkîf (alıkoyma) ve irsal*" olunmasına karar verilmiştir (DH.MKT. 1943/81). Söz konusu belgede belirtildiğine göre, bu şekilde muamelede bulunulması kanunen belirlenmiş bir durumdur ve mevcut bulunan kanunun gerektirdiği şekilde hareket edilmesi gerekmektedir.

3.2.9. Zahîrelerine El Koyma

Zahîre kelimesi “gerektiği zaman harcanmak üzere anbarda saklanan *hububat, yiyecek*” anlamına gelmektedir. Kelimenin çoğulu *zahâir* olup, bu da zahireler, yiyecekler anlamındadır (Devellioğlu, 2010; 1358).

Sarraflar kişilerden tahsil edemedikleri alacaklarına karşılık olarak, borçlu kişinin zahirelerine el koyma ve onların satışından elde edilecek geliri, kişinin borcuna karşılık sayma yolunu da tercih etmişlerdir. H. 4 Ş 1276/M. 26 Şubat 1860 tarihli bir kayıtta gördüğümüz üzere Sarraf Zanbe oğlu Yorgi'nin “geçen yetmiş üç senesine mahsuben Amasya Sancağı dahilinde Merzifon ve Havza ve Ladik kazaları vâridât-ı öşriyyesi bedelinden ve Bozok ve Çorum sancakları rüsûmâtı bedelinden dolayı” Nevşehirli Arslan ve Ligor ve Ali Ağa isimli kişilerden “on yük guruşdan” oluşan talebi olduğunu görmekteyiz. Sarraf borcuna karşılık olarak mültezim olan kişinin adı geçen kazada bulunan zahîresinin satışını ve bu satıştan elde edilecek gelirin kendisine olan borcunu ödemedeki kullanılmasını talep etmiş ve sarrafın bu talebi kabul edilmiştir. Ancak satışların başlayacağı sırada Arslan ve Ligor isimli kişiler zahîrelerini ortada bırakarak Atina'ya firar etmişler, bu yüzden satış yarım kalmıştır. Aradan üç dört ay geçmesine rağmen satıştan bir sonuç alamayan sarraf, hem kendi mağduriyetini gidermek hem de devlet gelirlerinin zarar görmesine engel olmak amacıyla, duruma devletin el koymasını ve firar eden kişilerin çağırılmasını talep etmektedir. Yorgi'nin bu isteğine karşılık veren devlet harekete geçerek Arslan isimli kişiye ulaşmış, onu çağırılmış olmakla birlikte ortağı Ligor'a ulaşmak mümkün olmamıştır. Arslan, “Samsun'da tahminen beş bin kile istanboli hinta ve iki bin beş yüz kile şair mevcud olduğunu itiraf ederek” ortağı Ligor'dan ise haberi olmadığını bildirmiştir. Daha sonra Amasya mutasarrıfı ve bu konuyla ilgili memurlar da inceleme yaparak bu kişilerin Amasya'da dahi tahminen “on beş kile istanboli ve şairleri mevcud” olduğunu bildirmişlerdir. Yapılan tetkikler sonucunda Arslan ve Ligor'dan borcun başka şekilde tahsil edilmesinin yolu olmadığı kanaatine varılınca, zahâirin satışa çıkarılmasına ya da bu zahâiri bir miktar para ödeyerek sarrafın kendisinin almasına kesin şekilde karar verilmiştir (MVL. 593/29).

Sarrafa Zanbeoğlu Yorgi bir başka belgede, yine kendisine olan borcunu 6demeyen Şevki Paşa isimli bir kişinin zahâirine el koymuş olarak karşımıza çıkmaktadır. 1855 tarihli belgede bahsedildiği üzere Sarrafa Zanbeoğlu Hoce Yorgi, Şevki Paşa'ya Kaza-i Erbaa aşâr bedelinden dolayı 15 Yük borç vermiş, ancak aradan geçen zamanda verdiği parayı tahsil edememiştir. Bunun zerine “*mukaddemce komisyonun virmiş olduğu karar-ı vechle mevcud olan zahâirinin fruhtu ile*” Şevki Paşa'nın sarrafa olan borcunun 6denmesine karar verilmiştir (A.MKT.DV. 81/9).

2.2.10. G6revinden Uzaklaştırma

Osmanlı Devleti'nde sarraftan borç aldığı kesin olduğu halde yıllarca sarrafın borcunu 6demeyen ve uyarılara uymayan kişiler, devletin herhangi bir kademesinde g6rev yapıyorlarsa bu g6revlerinden uzaklaştırılma cezası alabilmişlerdir. Bu konu ile ilgili Sivas Eyaleti sınırları içerisinde rastladığımız bir 6rnekten, Bilanlı Mustafa ve Darendeli Hasan Paşa isimli kişilerin Sarrafa Marko oğlu Bogos'dan borç aldıkları, ancak bu borcu yıllardır 6demedikleri belirtilerek “*artık bunlara refikiyle muamelenin sırası savuş olduğundan takrİR-i kesire beyan olunduğu üzere ikisinin dahi rütbeleri kapucubaşuluğa bi't-tenzil*” olunması kararı çıkarılarak, Paşa olarak adlandırılan g6revlerinden uzaklaştırılmışlardır (HAT. 503/24742).

G6rldğ gibi sarrafla arasındaki alacak-verecek işlemleri sırasında nizamla uymayan davranışlarından dolayı, devletin memuru statüsünde bulunan kişiler g6revlerini kaybedebilmişlerdir. Diğer olaylarda olduğu gibi bu olayda da elinde borç verdiğine dair kesin makbuzu bulunan sarraf tamamen haklı bulunmuş ve sarrafın verdiği parayı geri alabilmesi için gereken yollara başvurulmuştur. 6zellikle bu Şekilde g6revinden uzaklaştırma cezası vermek, sarrafla alişveriş yapacak kişileri yolsuzluktan caydırmada ve nizamlara uymaya teşvik etmede 6nemli bir yaptırım gücü sağlamış olsa gerektir.

2.2.11. Hapis Cezası Verme

H. 14 L 1283/M. 19 Şubat 1867 senesine ait bir kayıta karşımıza çıktığı üzere, eski sandık sarrafı Sivaslı Ohannes olarak bahsedilen kişi, sandık sarraflığı görevi yaptığı sıralarda sandıktan zimmetine para geçirmiş ve bu paranın geri ödemesini de yapmamıştır. Bunun üzerine öncelikle Ohannes'in bütün emlak ve eşyası satışa çıkarılmış, daha sonra da, sandık emini olduğu dönemlerde Ohannes'e kefillik etmiş olan kefilleri içerisinde *“yalnız karındaşı habs (hapis) idilüb diğerleri hakkında muamele-i teshîliye (kolaylaştırma) gösterilmekde olduğundan bahisle karındaşı merkumun dahi tahliye-i sebiliyle (salıverilmesiyle) hakkında diğerleri gibi muamele olunmasına”* karar verilmiştir. Görüldüğü gibi devlete borçlu bulunan sarrafın kendisinden borç tahsil edilemeyince, sarrafın kefilleri durumunda bulunan kişiler borca karşılık hapse atılmışlardır. Ancak daha sonra bu kefiller hakkında -yine devletin rızası ve onayıyla- af kararı verilmiştir (MVL. 523/93).

SONUÇ

Osmanlı Devleti'nde Sivas Eyaleti olarak tabir olunan bölgelerde sarrafların faaliyetleri üzerine yaptığımız bu çalışma, sarrafların söz konusu bölgeler içerisinde son derece aktif olduklarını ve ekonomik alan üzerinde çok büyük etkiye sahip olduklarını gözler önüne sermektedir.

Öncelikle, devletin başlıca vergi toplama sistemleri olan iltizam sistemi ve daha sonra kullanılmaya başlanan malikane sisteminin kefilleri ve sermayedarları olan sarraflar, üstlenmiş oldukları bu önemli misyon sayesinde ekonomik hayatın vazgeçilmezleri olmayı başarmışlardır. Ayrıca, sarrafların yüklü sermayeleri onları toplum içerisinde borç para alıp verme işlerinde öne çıkarmış ve sarrafları toplumun her kesimi ile iletişim haline sokmuştur.

Sivas Eyaleti olarak tabir olunan topraklarda, 19. yüzyılda faaliyet gösteren sarraflar karşımıza çoğunlukla alacak verecek ilişkileri çerçevesinde çıkmaktadır. Bu bölgelere ait kayıtlarda yaptığımız incelemede, alacak verecek ilişkileri haricinde diğer sarraflık vazifeleri olan para bozma yahut kuyumculara ham madde sağlama gibi görevlerle alakalı belgelere rastlayamadık. Alacak verecek faaliyetleri değerlendirilmeye alındığı ortaya çıkan sonuç ise, İstanbul'da çok yoğun faaliyet içerisinde oldukları bilinen sarrafların, Anadolu'nun önemli şehirlerinden olan Sivas, Tokat, Amasya, Yozgat, Çankırı gibi yerlerde de yoğun faaliyetler içerisinde olduğunu kanıtlamaktadır. Kişilerin sarraftan borç para aldıklarına dair kayıtların varlığına ek olarak, alacak verecek olayları da genelde iltizam ilişkileri çerçevesinde yoğunlaşmıştır.

Sarrafların, devletin önemli gelir kaynakları olan öşür, cizye, ihtisap rüsumu, adet-i ağnam ve avarız gibi belli başlı vergileri toplamada ve bunların toplanmasında görevli mültezimlere kefalet etmede büyük öneme sahip oldukları görülmektedir. Ayrıca malikane sisteminin işleyişinde de sarraflar etkin rol oynamışlardır.

Sarraflar, borç para alıp verme işlemlerini devletin güvencesi altında yürütmüşler, alışveriş işlerini senetle güvence altına almak şartıyla alışverişlerinde güvenilir bir şekilde faaliyette bulunabilmişlerdir.

Yaptığımız tetkiklerde görüldüğü üzere, henüz bankanın kurulmadığı dönemlerde bankaya ait işlevleri yerine getiren sarraflar, halktan kişilerin kendisinden aldıkları borçları zamanında ödeyememeleri durumunda, kişilerin tarlalarına, ev ve arsalarına el koymuşlardır. Böylece kişiler, ev ve tarlalarını kaybettikleri gibi, borçlarını faizle ödemek zorunda oldukları için de aldıkları paradan daha fazla ödeme yapmak zorunda kalmışlar ve daha fazla zarara girmişlerdir.

Sivas Eyaleti sınırları içerisindeki sarraflara ait tereke kaydına ulaşamadığımız için onların kesin mal varlıkları hakkında bilgi sahibi olmadık. Bu nedenden, bir sarrafın toplam sermayesi hakkında da kesin malumata sahip değiliz. Bunun haricinde sarrafların ellerindeki yüklü miktardaki sermayelerini hangi yollarla biriktirdikleri ya da çoğalttıkları bilgisi de belgeler üzerinden elde edilemeyen bilgilerden bir diğeridir.

Kişilere borç para verme hususunda bazı sarrafların yüklü miktarda sermayeye sahip oldukları görülmektedir. Bu da Sivas Eyaleti sarraflarının ekonomik güçlerini ortaya koymasından önemli bir tespittir.

Sivas Eyaleti sarraflarının merkezden uzaklığı, onların teftiş edilmesini engellememiş, buralarda görev yapan sarrafların kurallara uygun davranmaları hususunda son derece titiz davranılmış ve kurallara uymayanlar hakkında gerekli ceza ve yaptırımlar uygulanmıştır.

Sivas Eyaleti sarrafları mevcut Sarraf Nizamnamesi'ne tabii olarak faaliyetlerini göstermişlerdir. Lakin köşe sarrafları nizamnamesinin Anadolu ve taşradaki köşe sarrafları için geçerli olmadığı, buralardaki köşe sarrafları için geçerli olmak üzere farklı kurallar belirlendiği görülmektedir.

Sivas Eyaleti sarrafları, *Ağa, Paşa, Müftü, Kadı, Müdür, Hacı, İmam, Voyvoda, Efendi, Bey* gibi çeşitli unvanlarla anılan kişilerle faaliyet içerisinde bulunmuş, her kesimden kişiyi kapsayan geniş bir müşteri yelpazesine sahip olmuşlardır.

Sarrafların geri ödeme zamanı geldiği halde nakden alamadıkları paralarını tahsil etmede çeşitli yollara başvurduklarını görmekteyiz. Sarraflar, XIX. yüzyılda yapmış oldukları bu uygulamalar ile, günümüz bankalarının paralarını zamanında

ödemeyen müşterilerine uyguladıkları metotlara benzer şekilde hareket etmişlerdir. Ödeme süresi geçmiş olan alacaklarını tahsil etme aşamasında ilk olarak verdikleri borcu faizi ile geri alma yolunu tutmuşlardır. Bunun haricinde geri ödeme süresi epey geçmiş ve kişinin borcunu ödememede ısrar ettiği durumlarda borçlunun ev, tarla, bahçe gibi şahsına ait gayrimenkullerini satma ya da onlara el koyma metodunu izlemişlerdir. Eğer borçlu kişi vefat etmişse bu seferde alacaklarını borçlunun kefillerinden, terekesinden ya da varislerinden alma yoluna gitmişlerdir.

Sarrafların kendisi devlete borçlu durumda kaldıklarında da sarraflara yine aynı şekillerde muamele edildiğini, sarrafın ev, tarla, nakit para gibi şahsi eşyalarına el konulabildiğini görmekteyiz. Ayrıca sarrafa kefil olan kişilerden de sarrafın borcunun tahsil edilmesi metodu da benimsenmiştir.

Bunun haricinde sarraflar ya da sarrafa borçlu diğer kişiler, devletten, borçlarını geri ödeyebilmek için belirli bir süre talep etme ya da borçlarını taksitler halinde geri ödeme gibi isteklerde de bulunmuşlardır. Borcunu ödeyemeyen sarraflar ya da diğer kişiler ise iflasa kadar sürüklenmişlerdir.

Osmanlı Devleti'nde sarraflara uygulanan kolaylıklar ya da bunun aksine sarraflara verilen cezalar olarak konuya genel bir çerçeveden bakıldığında, devletin genellikle sarrafların faaliyetlerini destekleyici bir politika izlediği ve onlara gerekli desteği sağladığı görülmektedir. Sadece çok gerekli durumlarda ve devleti ya da halkı maddi zarara uğratacak hareketlerde bulunmaları halinde sarraflara ceza verilmesi uygulaması tercih edilmiştir. Dolayısıyla sarraflara verilen cezalar, onların giriştikleri kanuna aykırı hareketler ile doğru orantılı olarak artmış ya da azalmıştır.

KAYNAKÇA

1. Başbakanlık Osmanlı Arşivi Belgeleri

(Belgelerin numaraları verilirken önce Dosya Numarası sonra Vesika Numarası yazılmıştır)

A.DVN 16/60, 18/54, 21/32, 82/96, 99/64

A.M. 20/49

A.MKT 32/7, 50/18, 63/24, 70/67, 100/45, 104/7, 107/43, 169/44, 172/75, 189/3, 232/62

A.MKT.DV 81/9, 83/32, 96/77, 101/19, 123/89, 140/27, 155/8, 219/30

A.MKT.MHM 4/90, 161/47, 403/94, 471/57

A.MKT.MVL 78/15, 87/38

A.MKT.NZD 97/54, 128/30, 151/70, 199/64, 209/75, 217/10, 235/24, 286/93, 292/51, 293/95

A.MKT.UM 1/78, 5/26, 15/71, 16/60, 17/11, 25/93, 34/82, 146/81, 199/50, 359/21, 391/62, 417/39, 547/52

C.DH. 201/10041

C.ML 64/2919, 231/9692, 249/10317, 307/12544, 322/13288, 341/14042, 455/18448, 462/18765, 510/20794, 517/21136

C.SM 114/5718

DH.MKT 1943/81

HAT 373/20419, 378/20510, 503/24742

HR.MKT 16/43

İ.DH 611/42609

İ.MVL 347/15059, 436/19282, 561/25224

MVL 18/58, 162/16, 313/35, 348/30, 368/9, 462/36, 523/93, 593/29, 724/106, 727/14, 733/28

Ş.D 346/29

Tokat Şer'iyye Sicili, 16 No'lu defter, s. 147.

Yozgat Şer'iyye Sicili, 2 No'lu defter, s. 5, 20.

2. Kitaplar ve Makaleler

Açıkel, Ali, (2008). “*Rum Eyaleti*”, TDVİA, İstanbul, c. 35, s. 225-226.

Açıkel, Ali, (2003). “*Tanzimat Döneminde Tokat Kazasının İdari ve Nüfus Yapısındaki Değişiklikler (1839-1880)*”, C.Ü. Sosyal Bilimler Dergisi, Aralık, c. 27, No. 2, s. 253-265.

Akar, Şevket Kamil, (2011). “*Tanzimat Döneminde Para Bozdurma Sorunu ve Köşe Sarrafları(1839-1879)*”, Ekonomi Bilimleri Dergisi, Cilt 3, No 1, s. 123-133.

Akyıldız Ali, (2009). “*Sarraflık*”, TDVİA, İstanbul, c. 36.

Akyıldız, Ali, (1996). **Osmanlı Finans Sisteminde Dönüm Noktası Kağıt Para ve Sosyo-Ekonomik Etkileri**, İstanbul, Eren Yayıncılık.

Belin, M, (1999). **Osmanlı İmparatorluğu'nun İktisadî Tarihi**, Ankara, Gündoğan Yayınları.

Beşirli, Mehmet (2004). “*Tokat Bakır Kalhânesi'nin Yönetimi (1793-1853)*”, Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, Elazığ, c. 14, S. 1, s. 229-258.

Cezar, Yavuz, (1986). **Osmanlı Maliyesinde Bunalım ve Değişim Dönemi (XVIII. yy. dan Tanzimat'a Malî Tarih)**, İstanbul, Alan Yayıncılık.

Cezar, Yavuz, (2004). “*18. ve 19. yüzyılda Osmanlı Devleti'nde Sarraflar*”, Gülten Kazgan'a Armağan Türkiye Ekonomisi, (haz. L. Hilal Akgül - Fahri Aral), İstanbul, s. 179-208.

Çadırcı, Musa, (1997). **Tanzimat Döneminde Anadolu Kentleri'nin Sosyal ve Ekonomik Yapısı**, 2. Baskı, TTK, Ankara.

Çadircı, Musa, (2007). **Tanzimat Sürecinde Türkiye Ülke Yönetimi**, İmge Kitabevi Yayınları, Ankara.

Çağatay, Neşet, (1983). “*Osmanlı İmparatorluğu’nda Riba-Faiz Konusu Para Vakıfları ve Bankacılık*”, Makaleler ve İncelemeler, Selçuk Üniversitesi Yayınları, Konya.

Dahiliye Nezareti Umur-ı Meclis-i Vilayet Müdüriyeti Vilayet Yolları Haritası, 1284, İstanbul Hilal Matbaası. (Bu Kaynağın Temin Edildiği İnternet Adresi: www.tbmm.gov.tr/develop/owa/e_yayin.liste_q?ptip=EHT)

Daşdemir, Latif, (2002). “*Osmanlı Dönemi Türk Finans Sisteminde Sorunlar ve Gelişmeler*”, **Türkler**, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara, c.14, s. 391-406.

Demirel, Ömer, (2000). **Osmanlı Vakıf-Şehir İlişkisine Bir Örnek: Sivas Şehir Hayatında Vakıfların Rolü**, TTK Yayınları, Ankara.

Demirel, Ömer, (2002). “*Osmanlı Esnafı (1750-1850)*”, **Türkler**, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara, c.14, s. 253-263.

Düstûr, Tertib-i Evvel, 1289, Matbaa-i Amire Basımı, (Bu Kaynağın Temin Edildiği İnternet Adresi: www.tbmm.gov.tr/develop/owa/e_yayin.liste_q?ptip=EHT)

Düstûr, Tertib-i Sani, 1289, Matbaa-i Amire Basımı, (Bu Kaynağın Temin Edildiği İnternet Adresi: www.tbmm.gov.tr/develop/owa/e_yayin.liste_q?ptip=EHT)

Eken, Galip, (2012). “*19. Yüzyılda Ankaralı Sarraf Esnafına Dair Bazı Bilgiler*”, Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Tarih Bölümü, Tarihte Ankara Uluslararası Sempozyumu Bildiriler, 25-26 Ekim 2011, 1. cilt, Ankara, s. 185-191.

Eldem, Edhem, (2002). “*Bağımlılık ve Gelişme Arasında Bir Kurum: Osmanlı Bankası*”, **Türkler**, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara, c.14, s. 416-435.

Eldem, Vedat, (1994). **Osmanlı İmparatorluğu’nun İktisadî Şartları Hakkında Bir Tetkik**, TTK. Basımevi, Ankara.

Erkal, Mehmet, (2007). “*Öşür*”, **TDVİA**, İstanbul, c. 34, s. 97-100.

Erol, Mine, (1970). **Osmanlı İmparatorluğunda Kağıt Para (Kaime)**, Ankara, TTK Basımevi.

Genç, Mehmet, (1975). “*Osmanlı Maliyesinde Malikane Sistemi*”, Osmanlı İmparatorluğunda Devlet ve Ekonomi, Ankara 2002, Ötüken Yayıncılık, 2. Baskı, s. 99-147.

Genç, Mehmet, (1976). “*18. Yüzyıla Ait Osmanlı Malî Verilerinin İktisadî Faaliyetin Göstergesi Olarak Kullanılabilirliği Üzerinde Bir Çalışma*”, Osmanlı İmparatorluğunda Devlet ve Ekonomi, Ankara 2002, Ötüken Yayıncılık, 2. Baskı, s. 153-185.

Genç, Mehmet, (1994). “*Osmanlı İktisadî Dünya Görüşününün Klasik İlkeleri ve Temel Değerleri*”, Osmanlı İmparatorluğunda Devlet ve Ekonomi, Ankara 2002, Ötüken Yayıncılık, 2. Baskı, s. 68-86.

Genç, Mehmet, (2010). “*İltizam*”, **TDVİA**, İstanbul, c. 22. s. 154-156.

Güler, Ali, (2009). **Osmanlı’dan Cumhuriyete Azınlıklar**, Ankara, Berikan Yayınevi.

Gökbilgin, Tayyib, (1965). “*15 ve 16. Asırlarda Eyâlet-i Rum*”, **Vakıflar Dergisi**, S. VI, Baha Matbaası, İstanbul.

Hasan Ferid, (2008). **Osmanlı'da Para ve Finansal Kredi, Bankacılık**, c. III, (haz. Mehmet Hakan Sağlam), İstanbul, T.C. Başbakanlık Hazine Müsteşarlığı Darphane ve Damga Mukataası Matbaası Genel Müdürlüğü.

İnalçık, Halil, (1993). “*Cizye*”, **TDVİA**, İstanbul, c. 8, s. 42-48.

İnalçık, Halil, (1995). “*Eyalet*”, **TDVİA**, İstanbul, c. 11, s. 548-550.

Kazgan, Haydar, (1997). **Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Türk Bankacılık Tarihi**, İstanbul, Türkiye Bankalar Birliği, Creative Yayıncılık.

Kolerkılıç, Ekrem, (1958). **Osmanlı İmparatorluğu'nda Para**, Ankara, Doğu Şirketi Matbaası.

Kurt, Yılmaz, (1993) “*Sivas Sancağı'nda Kişi Adları*”, OTAM, Ankara, S. 4, s. 223-290.

Mutlu, N. Yücel, (2011). **Sivas İli İdârî Birimlerine Ait Eski ve Yeni Yer Adları (1847-2011)**, Ankara, Buruciye Yayınları.

Ortaylı, İlber, (2007). **Türkiye Teşkilat ve İdare Tarihi**, Ankara, Cedit Neşriyat.

Özkaya, Yücel- Akyıldız, Ali, (2006). “*Muhassıl*”, **TDVİA**, İstanbul, c. 31, s. 18-20.

Pamuk Şevket, (2005). “*Seçici Kurumsal Değişim ve Osmanlı'nın Uzun Ömürlülüğü*”, Seçme Eserler I, Osmanlı Ekonomisi ve Kurumları, İstanbul, Nisan 2010, 3. Baskı, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, s. 1-18.

Pamuk, Şevket, (2006). “*Osmanlı Devletinin İç Borçlanma Kurumlarının Evrimi, 1600-1850*”, Seçme Eserler I, Osmanlı Ekonomisi ve Kurumları, (çev. Gökhan

Aksay), İstanbul, Nisan 2010, 3. Baskı, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, s. 133-146.

Pamuk, Şevket, (2007). **Osmanlı İmparatorluğu'nda Paranın Tarihi**, İstanbul, 4. Baskı, Tarih Vakfı Yurt Yayınları.

Sahillioğlu, Halil, (1991). “*Avarız*”, **TDVİA**, c. 4, İstanbul, s. 108-109.

Sarıcaoğlu, Mehmet Esat, (2002). “*II. Mahmut Devri Para Politikaları*”, **Türkler**, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara, c. 14, s. 407-415.

Seyitdanlıoğlu, Mehmet, (1994). **Tanzimat Devrinde Meclis-i Vâlâ (1838-1868)**, TTK Basımevi, Ankara.

Sezen, Tahir, **Osmanlı Yer Adları (Alfabetik Sırayla)**, Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Yayınları, Yayın No: 21, Ankara. (Bu Kaynağın Temin Edildiği İnternet Adresi:

<http://www.devletarsivleri.gov.tr/Handlers/hhFile.ashx?Id=45>)

Tabakoğlu, Ahmet, (2007). “*Öşür*”, **TDVİA**, İstanbul, c. 34, s. 100-103.

Toprak, Zafer, (1985). “*Osmanlı Devleti'nde Para ve Bankacılık*”, **TCTA**, İstanbul, İletişim Yayınları, c. III, s. 760-770.

Yıldırım, İsmail, (2001). “*Ondokuzuncu Yüzyıl Osmanlı Ekonomisi Üzerine Bir Değerlendirme (1838-1918)*”, Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, c. 11, S. 2, s. 313-326, Elazığ.

Yücel, Ebubekir Sıddık (2008). **Salname-i Vilayet-i Sivas I,II,III.**, Sivas, Buruciye Yayınları.

3. Tezler

Hanilçe, Murat, (2009). “16 Numaralı Tokat Şer’iyye Sicili’nin Transkripsiyonlu Metni ve Değerlendirilmesi”, Yüksek Lisans Tezi, Tokat: Gaziosmanpaşa Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Köse, Halil, (2010). “140 Numaralı Darphane Defterine Göre (H. 1251-1260 / M. 1836-1845) Osmanlı Devletinde Sarraflar”, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul: İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Kaya, Süleyman, (2007). “XVIII. Yüzyıl Osmanlı Toplumunda Nazarî ve Tatbîkî Olarak Karz İşlemleri”, Doktora Tezi, İstanbul: Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Özcan, Özlem (2009). “İstanbul Tarihinde Bankacılık Faaliyetlerinin Gerçekleştirildiği Yapılar”, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul: İstanbul Teknik Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü.

Yüzgeçer, Hatice, (2005). “2 Numaralı Yozgat Şer’iyye Sicili’nin Transkripsiyonu ve Değerlendirmesi (H.1299-1304/M.1882-1887)”, Yüksek Lisans Tezi, Kayseri: Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

4. Sözlükler

Devellioğlu, Ferit, (2010). **Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lûgat**, Aydın Kitabevi Yayınları, 26. Baskı, Ankara.

Doğan, Mehmet, (1996). **Büyük Türkçe Sözlük**, İz Yayıncılık, 11. Baskı.

Naci, Muallim, (2009). **Lûgat-i Naci**, (haz. Ahmet Kartal), TDK Yayınları, Ankara.

Pakalın, Mehmet Zeki, (1983). **Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü**, 3. Baskı, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul, c. I, II, III.

Par, Arif Nihat, (1990). **Osmanlıca Türkçe Ansiklopedik Sözlük**, Serhat Yayınları, İstanbul.

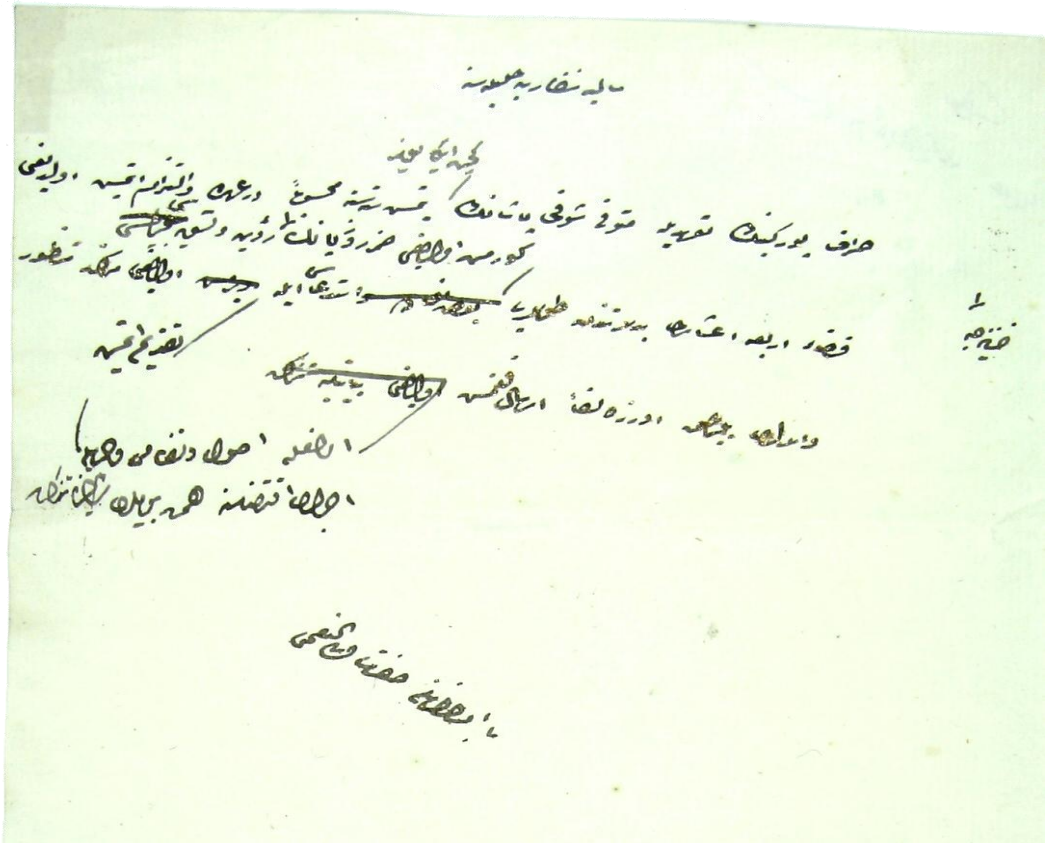
Sami, Şemseddin, (2006). **Kâmûs-ı Türkî**, Çağrı Yayınları, İstanbul.

EKLER

EK- 1 : BOA, Mektûbî Kalemî Nezaret ve Devair (A.MKD.NZD.) 292/51.

Tarih: 11/Ra/1276 (Hicrî) Dosya No:292 Gömlek No:51

Sarrafi Yorgi'nin taahhüdüyle müteveffa Şevki Paşa'nın 1270 senesine mahsuben iltizam ettiği Kaza-i Erbaa aşarı bedelinden dolayı uğradığı zararın Hazine'ce tesviyesi.

EK- 1:

Maliye Nezaret-i Celilesine

Sarrafi Yorgi'nin taahhüdüyle müteveffa Şevki Paşa'nın geçen iki yüz yetmiş senesine mahsuben der-uhde ve iltizam itmiş olduğu Kaza-i Erbaa aşâr-ı bedelâtından dolayı görmüş olduğu zarar ve ziyanın Hazinece ru'yet ve tesviyesi istid'ası ile takdim etmiş olduğu mezkur manzur-ı valaları buyurulmak üzere leffen irsal kılınmış olmağla usul ve nizamı vechle ihale iktizasına himmet buyurulması zınnında tezkere

EK- 2: BOA, İdare Meclis-i Vâlâ (İ.MVL) 436/19282

Tarih: 20/S /1277 (Hicrî) Dosya No:436 Gömlek No:19282 Fon Kodu: İ..MVL.
Sarraf esnafının çeşitli alışverişleri esnasında vuku bulan davalarının hangi mahkemelerde görüleceğine dair.

مرقمات مندرجه و قمار و ضرف ساره ده اولاد شتر بريم اخذ و اعطارد له لولايه و فوعولاد رعادى و نماز عظيمه نه فقط خاتمه شانه زيارت
 حكمة و خارتزه و ماخذ حيارى و عمارت و نظاميدنه نرفيقا الزمانه دائرا بطبقا قوتيه و عبيد مالكم و صرفه عاده اخذ و اعطارد
 و لاي حاكم خوبه خاصه شاهان فصل در رويه ارضه جديده مرقمات نه مان قديم در عياله تا كذا و علاوده (۱۹) مرقمات
 با ازانه سبه زيارت نامه در نه برك به ازانده ضريح و مطور در

مرقمات مرقماتى نوبه عروبى قضاچه خارتزه عدد در لولايه فقط نزر در عياله و القديم طرف اصافك قور در قه نعيم ازانده در نه
 هاز اولادى ضيفى نه مایه مخصوصه قضاچه بولنه نوبه بورد مرقمات بيقاقيه ارض و استخره دائرا اولادى عوارى خوبه خاصه نظامى عبيده
 اولادى مجلسى مخصوص مرقمات فصل در رويه اولادى نظامات نديكه احکام جديده اولادى نه صف نديكون با لکه بر وجه اراده اولادى
 هابدى دبو نه تولد ايه بيه حاکم کشته عوارى کالاه بر وجه نظام مجلسى نديکوره قسم و حکم لایه نديکونه دستور نامه نديک اولادى
 ماه نديک در کن بود ساره نديک نه مان نديک با قطعان نديک و انما اجد بیکه خارتزه فان نامه احوال نديک بیکه نديک اولادى نديک
 بالاسنه شرح و قضاچه شاه قاضى

EK- 2: BOA, İdare Meclis-i Vâlâ (İ.MVL) 436/19282

Sarrafânın mültezim ve tüccar ve sunûf-ı sâireden olan müşterileriyle ahz u i'tâdan dolayı vuku' bulan deâvî(davalar) ve münâzaâtlarından ticarete müteallik olanlarının Mahkeme-i Ticaret'te ve mâ-adâsı cârî ve mer'î olan nizâmlarına tevfiikan iltizamâta dair ise mutlaka Hazine-i Celile-i Maliye'de ve sarrafca adî ahz û i'tâyâ mütedâir olduğu halde Hazine-i Hassa-i Şahane'de fasl ve rüyet olunacaktır deyü sarrafânın nizâmât-ı kadime ve mer'iyelerine te'kîden(sağlamlaştırarak, önceden yazılan yazıyı tekrarlayarak) ve ilaveten fi 29 Safer sene 276 tarihinde bâ-irade-i seniye zeyl olunan münderic ve mesturdur.

Sarraflık maddesi komisyon-ı umumiye iktizâ'sınca ticaretten ma'dur olan fakat Nezd-i Devlet-i Aliye'de mine'l-kadim sarraf esnafının kuyruklu ta'bir olunan devlet senedine haiz olan sınıf-ı nizâmât-ı mahsusua tahtında bulduklarından mücerred sarraflığa mebni akçe ikrâz(borç verme) ve istikrâzına(borç alma) dair olan da'vâları Hazine-i Hassa-i Nezaret-i Celilesi'nden olan Meclis-i Mahsus ma'rifetiyle fasl û rüyet olunmak nizâm-ı mezkure ahkam-ı cümlesinden olduğundan sınıf-ı mezkurun yalnız ber-vech-i muharrer idâne(borç verme) ve istidâne(borç alma) hesapları ve bundan tevellüd idebilecek güzeşte ve davaları kemâ-kân(eskisi gibi) ber-muceb-i nizam meclis-i mezkurde hasm (kesme, halletme) ve hükm olunacağı ve iş bu kanunnamenin otuzuncu maddesinin ve gerek mevât-ı sâiresinin nizâmât-ı mezkureye kat'â (asla) tagyîr (değiştirme, bozma) ve ilga etmediği Ticaret Kanunname-i Hümayun zeylinin yirmi dokuzuncu maddesinin bâlâsında (yukarısında) meşrûh (açıklanmış) olmağla işaret kılındı.

EK 3- KÖŞE SARRAFLARI NİZAMNAMESİ

﴿ ۳۹۹ ﴾

(کوشه صرافاری حقنده نظامنامه در)

(مقدمه)

یانکز مسکوکات تبدیلی ایله مشغول اولوب ایچه اقراض واستقراض ایتمیان صرافلره لسان ترکیده کوشه صرافنی تعبیر اولنور برنجی ماده در سعادت و بلاد نئشده دکان و یاخود خان او طدسی آچوبده کوشه صرافلغنی ایلمیان هرکیم اولور ایسه اولسون تجارت نظارتندن برقطعه رخصت تذکرسی آلفه مجبوردر

ایکنجی ماده رخصت تذکرسی آلفه سزین دکان و یاخود خان او طه سی آچوبده کوشه صرافلغنی ایدن اولور ایسه در حال دکانی قیاتدیر یله جق و کندوسندن الی یوزغروش جزای نقدی آنته جتدر

اوچنجی ماده اهالی ایچه تبدیل اولنه جق برلی ارایوب بولمده صعوبت چکسامک اوزره کوشه صرافلرینک محل و موقعه لری معین اواق لازم کلسیله سوقاقلرده کزه رک و یاخود سرکی آچهرق و کوشه و بوجاقده اوتوره رق بوتجارتی اجرا ایتک و یا صناف ساره دکانلرینک برکوشه سنی صرافخانه ائخذ ایلک جائز اوله من و ایدن اولور ایسه در حال منع ایله یلنده رخصت تذکرسی اولدیغنی تقدیرجه کندوسندن الی یوزغروش ورخصتلو اصنافدن بولندیغنی تقدیرجه اوچوزغروش جزای نقدی آنور

دردنجی ماده هرکوشه صرافنی ترکیه و فرانسزجه واسترایسه سار لسان اوزره دخیقاین حرف ایله کوشه صرافنی عنواننی و آنته کندو اسمنی ورخصت تذکرلنده محرر نومرونی بر اوحدیه تحریر ایله دکان یا او طه سنک طیشاروسنه تعلیق ایده چکدر و مندا اول اولان مسکوکات مطبوع بردفتری هر صراف دکانه وضع اولنه جقدر

بشنجی ماده هرکوشه صرافنی تجارت نظارتک مهر و تصدیق آلتنده اوله رق ایکیشرخانه لی بردفتر طوتوب برخانه سنده آلدیغنی و برخانه سنده و بردیکنی صره سیله و نومرور یله قید ایتکه و مأمور لری استدیکی وقت اول دفتری کویستریکه و پاره تبدیل ایتدیرن کیمسه استرایسه دفتیره کی قیدینه مطابق اوله رق آلدیغنی و و بردیکنی محرر اواق اوزره امضا و بر بوضله و بر مکه مجبور اوله جقدر بوا حکامه مغایر حرکت ایدن و یاخود یا کاش

﴿ ۴۰۰ ﴾

بوصله و یرن و یا دفتره یا کاش قید ایدن اولور ایسه جنحه سنک ذرجه سنه کوزه ایکی یوز غروشه قدر جزای نقدی آلتیق و یا خود بر مدتله و یا و بد صورتیله دکانی قیادلیق جزالینه دخی مستحق اوله جقدر
التنجی ماده کوشه صرافلری اصنافک بر کنخداسی و درت نفر اوسته باشیدن مرکب بر اونجه او طه سی و بر یکیت باشیسی وارد
یدنجی ماده اصناف کنخداسی جانب حکومتدن نصب اولنور فقط بونک حقتده اصنافک اکثری طرفندن اشکا وقوعنده استماع و تحقیق اولنور

سکرنجی ماده اونجه اعضاسی اصناف طرفندن بالانتخاب تجارت نظارتی طرفندن تصدیق و نصب اولنور شو یله که اصناف معرفتیه تبعه دوات علیه دن اوله رق ایچلرندن سکرکشی بالانتخاب نظارت مشار الیه ایه اراه اوله رق بونلرک دردی اعضاغه تعیین قانور
طقوزنجی ماده یکیت باشی اصناف طرفندن انتخاب اولنور رق تجارت نظارتنه اراه و تصدیق ایتدیریلور

اوننجی ماده اونجه او طه سنده علی العموم اصنافه وقوعه بولان ایشلر مذاکره و رویت و با خصوص اصنافدن معدود بولنان جله کسانک مغایر نظام و ناهوس حرکتده بولناملرینه دقت اولنوب مذاکره و قرارلری بردفتره قید ایله بر صورتی تجارت نظارتنه تقدیم اولنور رق تصدیقی خصوصی نظارت مشار الیه انک رأی و تنسیبینه منوطدر فقط اصنافدن معدود بولنان بالجله کسان تجارت صفتنی حائز اولدقلرندن یکدیگریله و یا خود سائر لیه واقع اوله جق اخذ و اعطا دعوالری محاکم تجارتیه عائد اوله جنی کپی ایچلرندن بری قانونا ترتب جزایی موجب بر حرکتده بولندیغی تقدیرجه لونجه او طه سی بو مشرود دعوانک رویتندن اجتناب ایله کیفیتیه با مضبطه نظارت مشار الیه ایه اخطاره مجبور اولوب اولماده جانب حکومتدن لازم کلان تشبته مباشرت قلنه جقدر

اون برنجی ماده کوشه صرافلغنه دأر بعض موادک تدقیقانی جانب حکومتدن لونجه او طه سنه حواله قندیغی حالدیه در حال کیفیت مذاکره اولنور رق مضبطه سی بالانتظیم جانب حکومتده تقدیم قنده جقدر
اون یکنجی ماده رخصت تذکره سی قوچانلو دفتردن مقطوع اولوب دروننده

﴿ صرافک ﴾

﴿ ٤٠١ ﴾

صرافك وكفيلك اسم وشهرتي ومحل اقامتي وآچه جنی دكانك سمت وموقعی وپروجه پشین شوقدر رسم رخصتیه آلدیغی تصریح وتمهیر اولنه جقدر

اون اوچنی ماده التي آلیق رسم رخصتیه علی العموم ایکیوز یتیش بش غروش اولوب بونک ایکیوز غروشی تجارت نظارتی وزنه سی ایچون آله جق وقصوز یتیش بش غروش دخی کنخدما معاشی وسائر مصارف قارشولغی اولق اوزره لونیجه اوپه سنه ترک واعطا قلنه جقدر و بوندن بشقه گوشه صرافلرندن یومیه دکانن آلمیه جنی مثللو هیچ بروسيله ايله دیکر برشی اخذ اولنیه جقدر

اون دردنجی ماده رخصت تذکره سنک حکمی نهایت التي آی اولوب هر سنه ایکی کره یعنی مارت وایلولک ابتدالنده رسم رخصتیه سی ویریله رک تجدید اولنق لازمدر ومارت ویا ایلول مرورندن صکره آنان تذکره رک حکمی بالکز اغستوس یاخود شباط غابتنه قدر جاری اوله جفندن مدت جریانی قدر ایسه کون حسابله رسم رخصتیه سی اخذ واستیفا اولنه جقدر

اون بشنجی ماده گوشه صرافلغنه داخل اولق استیان کیمسه لونیجه اوپه سنه مراجعتله حال وکیفیتی اصنافجه تحقیق وبعث دولت علیه دن اولق شرطیه کفیله ربط اولندقدن صکره اسم وشهرتی ومحل اقامتی وکشاد ایده جکی دكانك سمت وموقعی مبین کنخداری طرفندن مهور علم وخبر اخذیه تجارت نظارتنه کتوره رک برمحذور اولدیغی حالده دفتر قید ورسم رخصتیه سی اخذ اولندقدن صکره رخصت تذکره سی ویریله جقدر

اون النجی ماده دکان یا اوپه سنی ترک ايله بشقه دکان یاخود اوپه یه نقل ایده جک اولنر لونیجه اوپه سنده کی قیدینی تصحیح ایتدیردکن بشقه تجارت نظارتنک دخی ایضاح کیفیتله تذکره سنه شرح ویریله رک تمهیر اولنه جقدر و بونک ایچون نظارت مشار الیها طرفندن بالکز بش غروش رسم قیدیه آله جقدر

اون بدنجی ماده برکوشه صرافی کندولکنندن اوله رق تجارتی ترک ایدر ویاخود نضامادکانی قباتدیریلور ایسه ویرمش اولدیغی رخصتیه نک استردادینه استحقاقی اوله من

﴿ ٤٠٢ ﴾

اون سکرینجی ماده رخصت تذکره سی ضایع اولدینی تقدیرجه صاحبی لونیجه اوطه سنه مراجعتله اورادن بامضبطه تجارت نظارتنه بیان اولتوب اول شخصک تذکره سنی ضایع ایلدیکی ومدت بافیدسی تصریح اولنه رقی برقطعه تذکره اعطا اولنه حق و بونک ایچون بالکز اون غروش خرج آله جقدر

اون طقوزنجی ماده رخصتیه تذکره سی شخصه عائد اولوب هر وقت صرافک نزدده بولنه رقی مأمورین طرفندن استنلیدیکی وقت ابراز اولنق لازم کاور

یکرمیجی ماده دیگر بر شخصک رخصت تذکره سیله کوشه صرافانی ایدن اولور ایسه کندوسندن التی بوز غروش جزای نقدی آنور
یکرمیجی ماده کوشه صرافلری کسک واکسک مسکوکات آلوب ویره میه جکلدر آلوب ویرن اولور ایسه هر قاج غروش آلمش ویا ویره می ایسه بش قاتی کندوسندن جزای نقدی آنور فقط مالیه خزینه جلیله سی طرفندن ویرله جک تعلیمات مخصوصه موجبجه مباحه جیلق ایدیه یله جکلدر

یکرمی ایکنجی ماده کوشه صرافلری قلب اچمه آلوب ویردکاری تقدیرده حق لرنده جزا قانون نامه سنک احکامی اجرا اولنه جقدر و کندولرینه قلب اچمه کتورن اولور ایسه اول اچیه بی ضبط و کیفیتی درحال ضابطه مأمورینه اخبار ایله کتورن آدمی ضبطیه ویرمه که مسارعت ایده جکلدر
یکرمی اوچنجی ماده بالاده بیان اولنان جزای نقدیلردن بشته اوله رقی اصناجه مغایر اصول و نظام حرکت وقصور ایدنلرک دکانلری قبارلق و بوز غروشه قدر جزای نقدی آننق خصوصلرینه اونجه اوطه سنده قرار ویرله ییلوب فقط بونک اجراسی ایچون تجارت نظارتی طرفندن تصدیق اولنسی لازمدر

یکرمی دردنجی ماده جزای نقدیلردن حاصل اوله جق مبالغ خزینه جلیله یه عائد اوله جغندن بونک عموم تجارت حاصلاتنه علاوه سیله مقداری دفتر موازنه ده بشته جه کوشتر یله جکلدر

یکرمی بشنجی ماده کوشه صرافلری دکان اوطه سنده صرافلق اؤرنده استخدام ایلدکلری آدملرینک جزای نقدی بی موجب اولان افعال و حرکاتندن مسؤل طوبیله جکلدر

﴿ یکرمی ﴾

﴿ ٤٠٣ ﴾

يكرمي النجی ماده مسكوكات حقهده دولجه لزوم كورينان بعض تنبيهاتك
اجراسنه نشبث اولنديغى حالده بالجملة كوشه صرافلرى لونجه اوپهسى
واسطه سيله بومثللو اولنه جق تنبيهاته انقياد وامثاله مجبور اوله جقدردر

يكرمي بدنجى ماده اشبو نظامنامه احكامى تبعه اجنيه دن اولان كوشه
صرافلرى حقهده دخی عينيله اجرا اولنه جقدر وسلك اصنافه داخل اولان
اجنبيلر قاعده اصول مملكته تابع اوله جقدرندن بونلر اونجه اوپه سنه
تبعه دولت عليه دن كفيل اراهه سنه مجبور اوله جقدردر

يكرمي سكرنجى ماده اشبو نظامنامه نك اعلاني تاريخندن اعتبارا نهايت
برآى ظرفنده مماميله موقع اجرايه قونيله جفندن اولوقته قدر بالجملة
كوشه صرافلرى رخصت تذكرهسى اخذينه مجبور اوله جقدر بناء عليه
كاه جك آيك نجى و نك نجى كوننده تذكره سز بولسانلرك دكان
واوپه لرى قباديله جق وفر داسى تذكره سز بولسانلر حقهده ايكنجى ماده نك
حكيمى اجرا قلنه جقدر

في ٤ جمادى الاولى سنه ١٢٨١

EK- 3: KÖŞE SARRAFLARI NİZAMNAMESİ

(Düstur, Tertib-i Sâni; s. 399-403'den temin edilmiştir.)

Köşe Sarrafları Hakkında Nizamnamedir

Yalnız meskukat tebdili ile meşgul olup akçe ikrazı ve istikrazı etmeyen sarraflara lisan-ı Türkî'de köşe sarrafı tabir olunur.

1. **Madde:** Dersaadet ve bilâd-ı selâsede dükkan veyahut han odası açıp da köşe sarraflığı eyleyen her kim olursa olsun Ticaret Nezareti'nden bir kıt'a ruhsat tezkeresi almağa mecburdur.
2. **Madde:** Ruhsat tezkeresi almaksızın dükkan veyahut han odası açıp da köşe sarraflığı eden olur ise derhal dükkanı kapatılacak ve kendisinden altı yüz kuruş ceza-i nakdi alınacaktır.
3. **Madde:** Ahali akçe tebdil olunacak yerleri arayıp bulmakta zorluk çıkmamak üzere köşe sarraflarının mahal ve mevkileri muayyen olmak lazım gelmesiyle sokaklarda gezerek veyahut sergi açarak ve köşe ve bucakta oturarak bu ticareti icra etmek veya esnafı saire dükkanlarının bir köşesini sarrafhane ittihaz etmek caiz olamaz ve eden olur ise derhal men' ile yedinde ruhsat tezkeresi olmadığı takdirde kendisinden altı yüz kuruş ve ruhsatlı esnaftan bulunduğu takdirde üç yüz kuruş ceza-yı nakdi alınır.
4. **Madde:** Her köşe sarrafı Türkçe ve Fransızca ve ister ise sair lisan üzere dahil kalın harflerle köşe sarraf unvanını ve altına kendi işini ve ruhsat tezkerelerinde muharrer numeroyu bir levhaya tahrir ile dükkan ya da odasının dışarısına ta'lik edecektir (asılacaktır) ve mütedavil olan (tedavülde bulunan) meskukatın matbu bir defteri her sarraf dükkanına vaz' olunacaktır.
5. **Madde:** Her köşe sarrafı Ticaret Nezaretinin mühür ve tasdiki altında olarak ikişer haneli bir defter tutup bir hanesinde aldığı ve bir hanesinde verdiğini sırasıyla ve numerolar ile kaydetmeye ve memurları istediği vakit ol defteri göstermeye ve para tebdil ettiren kimse eğer isterse defterdeki kaydına mutabık olarak aldığı ve verdiği muharrer olmak üzere imzalı bir pusula vermeğe mecbur olacaktır. Bu ahkâma mugayir hareket eden veyahut yanlış pusula veren veya deftere yanlış kaydeden olursa cünhasının (suç) derecesine göre iki yüz kuruşa kadar ceza-yı nakdi alınmak veyahut bir müddetle veya müebbed suretle dükkanı kapatılmak cezalarına dahi müstahak olacaktır.
6. **Madde:** Köşe sarrafları esnafının bir kethüdası ve dört nefer ustabaşından mürekkep bir lonca odası ve bir yiğitbaşısı vardır.

7. **Madde:** Esnaf kethüdası canib-i hükümetten nasb olunur, fakat bunun hakkında esnafın ekserisi tarafından iştikâ (şikayet) vukuunda istimâ' (dinleme, dinleyip kabul etme) ve tahkik olunur.
8. **Madde:** Lonca azası esnaf tarafından bilâ-intihâb Ticaret Nezareti tarafından tasdik ve nasb olunur, şöyle ki esnaf marifetiyle tebaa-yı Devleti Aliye'den olarak içlerinden sekiz kişi bilâintihap Nezaret-i müşarünileyhe irâe (tayin) olunarak bunların dördü azalığa tayin kılınır.
9. **Madde:** Yiğitbaşı esnaf tarafından intihab olunarak (seçilerek) Ticaret Nezaretine irâe ve tasdik ettirilir.
10. **Madde:** Lonca odasında alelumum esnafça vuku bulan işler müzakere ve rü'yet veya husus esnafdan mağdud bulunan cümle kesianın (kimse) mugayir-i nizam ve namus hareketinde bulunmamalarına dikkat olup müzakere ve kararları bir deftere kayıt ile bir sureti Ticaret Nezaretine takdim olunarak tasdik hususu Nezaret-i müşarünileyhanın rey ve tensîbine (münasip görme) menuttur. Fakat esnaftan ma'dûd (sayılı, belli) bulunan bilcümle kesian tüccar sıfatını haiz olduklarından yekdiğeriyle veyahut sairleriyle vaki' olacak ahz ve ita davaları Mahkeme-yi Ticarete ait olacağı gibi içlerinden biri kanuna terettüb cezayı mucip bir harekette bulunduğu takdirde lonca odası bu misüllü davanın rü'yetinden ictinab (sakınma, çekinme) ile keyfiyeti bâ-mazbata Nezaret-i müşarünileyhe ihzara mecbur olup ol-halde canibi hükümetten lazım gelen teşebbüsata mübaşeret kılınacaktır.
11. **Madde:** Köşe sarraflarına dair bazı mevâdın tetkikatı canibi hükümetten lonca odasına havale kılındığı halde derhal keyfiyet müzakere olunarak mazbatası bi't-tanzim canibi hükümete takdim kılınacaktır.
12. **Madde:** Ruhsat tezkeresi koçanlı defterden maktu' olup deruninde sarrafın ve kefilinin isim ve şöreti ve mahal-i ikameti ve açacağı dükkanın semt ve mevkii bir veçhe peşin şu kadar resm-i ruhsatiye alındığı tasrih ve temhir (mühürleme) olunacaktır.
13. **Madde:** Altı aylık resm-i ruhsatiye alelumum iki yüz yetmiş beş kuruş olup bunun iki yüz kuruşu Ticaret Nezareti veznesi için alınacak ve küsür yetmiş beş kuruş dahi kethuda maaşı ve sair masarif karşılığı olmak üzere lonca odasına terk ve ita kılınacaktır ve bundan başka köşe sarraflarından yövmiye-yi dekakin alınmayacağı misüllü hiçbir vesile ile diğer bir şey ahz olunmayacaktır.
14. **Madde:** Ruhsat tezkeresinin hükmü nihayet altı ay olup her sene iki kere yani Mart ve Eylül'ün iptidalarında resm-i ruhsatiyesi verilerek tecdid

olunmak lazımdır ve Mart veya Eylül mürurundan sonra alınan tezkerelerin hükmü yalnız Ağustos yahud Şubat ayına kadar cari olacağından müddeti cereyanı ne kadar ise gün hesabı ile resm-i ruhsatiyesi ahz ve istifa olunacaktır.

- 15. Madde:** Köşe sarraflığına dahil olmak isteyen kimse lonca odasına müracaatla hal ve keyfiyeti esnafça tahkik ve tebaa-yı devlet-i aliyyeden olmak şartı ile kefile rabtolunduktan sonra isim ve şöhreti ve mahali ikameti ve küşad edeceği dükkânın semt ve mevki mübeyyin kethudaları tarafından memhur ilm u haber ahzıyla Ticaret Nezaretine getirerek bir mahzur olmadığı halde deftere kayd ve resm-i ruhsatiyesi ahz olunduktan sonra ruhsat tezkeresi verilecektir.
- 16. Madde:** Dükkan veya odasını terk ile başka dükkân yahut odaya nakil edecek olanlar lonca odasındaki kaydını tashih ettirdikten başka Ticaret Nezaretinin dahi izah keyfiyetiyle tezkeresine şerh verilerek temhir olunacaktır ve bunun için Nezaret-i müşarünileyh tarafından yalnız beş kuruş resm-i kaydiye alınacaktır.
- 17. Madde:** Bir köşe sarrafı kendiliğinden olarak ticareti terk eder veyahut nizamen dükkanı kapattırılırsa vermiş olduğu ruhsatiyenin istirdâdına (geri alma) istihkakı olamaz.
- 18. Madde:** Ruhsat tezkeresi zayi olduğu takdirde sahibi lonca odasına müracaatla ordan bâ-mazbata Ticaret Nezaretine beyan olunup ol-şahsın tezkeresini zayi eylediği ve müddeti bakiyesi tasrîh olunarak bir kıt'a tezkere ita olunacak ve bunun için yalnız on kuruş harç alınacaktır.
- 19. Madde:** Ruhsatiye tezkeresi şahsa ait olup her vakit sarrafın nezdinde bulunarak memurin tarafından istenildiği vakit ibraz olunmak lazım gelir.
- 20. Madde:** Diğer bir şahsın ruhsat tezkeresi ile köşe sarraflığı eden olur ise, kendisinden altı yüz kuruş ceza-yı nakdiye alınır.
- 21. Madde:** Köşe sarrafları kesik ve eksik meskukat alıp veremeyeceklerdir. Alıp veren olursa her kaç kuruş almış ve vermiş ise beş katı kendisinden ceza-yı nakdi alınır. Fakat Maliye Hazine-i Celilesi tarafından verilecek talimat-ı mahsusa mucibince mubayaacılık edebileceklerdir.
- 22. Madde:** Köşe sarrafları kalp akçe alıp verdikleri takdirde haklarında ceza kanunnamesinin ahkâmı icra olunacaktır ve kendilerine kalp akçe getiren olursa ol-akçeyi zapt ve keyfiyeti derhal zabıta memuruna ihbar ile getiren adamı zabıtaya vermeye müsâraat edeceklerdir.

- 23. Madde:** Bâlâda beyan olunan ceza-yı nakdiyelerden başka olarak esnafça mugayir-i usul ve nizam hareket ve kusur edenlerin dükkanları kapatılmak ve yüz kuruş kadar cezai nakdi alınmak hususlarına lonca odasında karar verilebilip fakat bunun icrası için Ticaret Nezareti tarafından tasdik olunması lazımdır.
- 24. Madde:** Ceza-yı nakdiyyelerden hasıl olacak meblağ Hazine-i Celile'ye ait olacağından bunun umum Ticaret hasılatına ilavesi ile miktarı defter-i muvazenede başkaca gösterilecektir.
- 25. Madde:** Köşe sarrafları dükkan odasında sarraflık umurunda istihdam eyledikleri adamlarının ceza-yı nakdiye-yi mucib olan ef'âl ve hareketinden mesul tutulacaklardır.
- 26. Madde:** Meskukat hakkında devletçe lüzum görülen bazı tembihatın icrasına teşebbüs olunduğu halde bilcümle köşe sarrafları lonca odası vasıtası ile bu misüllü olunacak tembihata inkiyad ve imtisale mecbur olacaklardır.
- 27. Madde:** İşbu nizamname ahkâm-ı tebaa-yı ecnebiyeden olan köşe sarrafları hakkında dahi aynı ile icra olunacaktır ve salik esnafa dahil olan ecnebiler kaide-yi usul-i memalike tabi olacaklarından bunlar lonca odasına tebaa-yı devlet-i aliyeden kefil irâesine mecbur olacaklardır.
- 28. Madde:** İşbu nizamnamenin ilanı tarihinden itibaren nihayet bir ay zarfında tamamıyla mevkiî icraya konulacağından ol-vakte kadar bilcümle köşe sarrafları ruhsat tezkeresi ahzına mecbur olacaktır. Binaenaleyh gelecek ayın ... ve gününde tezkeresiz bulunanların dükkan ve odaları kapatılacak ve ferdası tezkeresiz bulunanlar hakkında ikinci maddenin hükmü icra kılınacaktır.

4 Cemazielevvel sene 1281 (M. 5 Ekim 1864)